ANTE KOVAČEVIĆ

NARODNA DUŠA

ZABAVNA BIBLIOTEKA
KNJIGA 479. CIJENA DIN 20·--

16239

20,00

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREĐUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ

ANTE KOVAČEVIĆ

NARODNA DUŠA

SATIRE I HUMORESKE

KOLO XXXIX. ZAGREB 1930. KNJIGA 479.
NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

PRIPOVJEDAČEVA AUTOBIOGRAFIJA

Svi biografi velikih ljudi obično počinju ovako: — »Još u danima sretne mladosti pokazivao je mali Napoleon«... Ili: »Dok je mladi Edison polazio osnovnu školu, govorio mu je učitelj: — Od tebe će postati veliki čovjek!«... Pošto su i mene proglasili »našim odličnim literatom«, ja se žurim da opišem svoj književni život i, razumije se, počeću s djetinjstvom. Jer kao kod svih velikih književnika, tako će se i kod mene naći tragovi mojoj darovitosti tamo još prije mladosti... Kako nemam nikakvih pisanih dokumenata iz toga doba, poslužiću se istom metodom kao i oni biografi slavnih ljudi, to jest, kopkaću po vlastitoj pameti, ne bi li našao koji dokumenat svoje »veličine«. Pojedine praznine ispuniću maštom, ili ću štogod da »preskočim« tako, da mi životopis bude skladan. Kod čitavog rada glavno je, da se dobro čita. A gdje je dobrota, tu je i istina, a kraj njih možda i ljepota.

Sjećam se vrlo dobro (čujete li ovaj naglasak?), da sam već u dvanaestoj godini propjevao. Zašto, ne mogu se sjetiti. Možda i nisam imao razloga. Ta i danas ima toliko pjesnika, koji ne znaju, zašto pjevaju. Vjerojatno, da slave Boga. Tako sam valjda i ja. Ali to pjevanje bilo je težak zanat. Nije šala, treba naći dvije rečenice, dvije umne rečenice i još da se na kraju »slažu«! To mi nikako nije po-

lazilo za rukom. U najsretnijem slučaju uhvatio sam isti broj slogova, ali rime nikako. I danas se divim pjesnicima, koji su kadri, da nešto razumno kažu u dvije rečenice, koje se rimuju.

No kako ja od prirode radim »u pravcu najslabijeg otpora«, brzo sam se dosjetio jadu. Uzeh jednu pjesmaricu i stadoh ispisivati rimovane riječi, napr. ovako: kraj — sjaj, ubavi — ljubavi, stoji — znoji, plamen — kamen, krv — crv, kip — hip, aj — vaj, joj — boj. Lako mi je sada bilo da izmišljam izvjesne rečenice. I počeo sam da pjevam:

Oh, kako je to divan kraj
I njegov krasni lijepi sjaj!
Tu još je dvorac ubavi,
Znamenje naše ljubavi.
Tu neko mora da stoji
I dan i noć se znoji,
Dok ne izgori sav u plamen
I ohladi se kao kamen . . .

Tako sam napokon otkrio tajnu pjesničkog stvaranja i neumorno ispisivao stranice Kuglijeva »Đačkog kalendara« . . . Postao sam pravi pjesnik. Od tih dana ostala mi mana, da govorim, što ne mislim i ne osjećam.

Kako sam napredovao u vremenu i mudrosti, odbacio sam pomalo »okovano« pjesničko stvaranje i stao »slobodno« izmišljati — postao sam prozni književnik. Bio sam već u srednjoj školi. Tu se je, pored književnog dara, pojavio moj talenat za unovčavanje književnih proizvoda, a velika je rijetkost, da se ova oba dara nađu kod iste osobe. Ovaj drugi dar obično se nalazi u izdavača. Ali mene bogovi razmaziše i oba mi dara dadoše.

Učitelj hrvatskog jezika počeo je hvaliti moje zadaće i čitao ih svima za uzor. Oni bogati drugoredaši odmah se obratiše na mene, da im ja pišem

zadaće. Pristanem i udarim cijenu za svaku zadaću — sekser. I od toga vremena pisao sam svakog tjedna po pet-šest zadaća o istoj temi. Šta mislite, kakve je vražje mašte trebalo, dok sam napisao pet raznih zadaća pod naslovom »P o š t e n j e j e n a j v e ć e b l a g o«. Ali kad je muza novac, uvijek se lako piše.

Tada sam prodavao svoju pamet bogatima, što mi je kasnije prešlo u profesiju. I još onda ljutio sam se na Boga, što je tako pogrešno svršio svoj posao, da je nekima udijelio pamet, a drugima novac. »Zašto« — pitao sam se — »nije dao oboje zajedno?« Kasnije sam spoznao, da je ipak najbolje, kako je Bog uradio. Jer, ako je neko ograničen, propašće po svojoj gluposti, pa mu treba dati ili položaj, ili novac. Pametan čovjek lako se protuče i bez novca. Budući da je književni dar takova stvar, koja se može prodavati, ali ne rasprodati, počeo sam ja pisati zadaće i zarađivati bolje nego danas.

Sve je dobro išlo, dok nisam došao u više razrede. Ovdje već nikako nisam mogao naći potrošača za svoje »proizvode«. Tu nađoh i takvih đaka, koji, ne samo, da se nisu stidjeli drugih redova, nego su se njima i ponosili. Spustio sam, dakle, cijenu zadaći na groš, ali . . . nikoga nisam upecao. Još su mi se, vragovi, i rugali govoreći: — »A što ćeš ti nama platiti, da mi tebi napišemo zadaću za nedovoljno?« Zbog toga me je ostavila muza (jer nisam mogao nikoga da muzem) i prozu sam sasvim prezreo i zanemario. Dotjerao sam dotle, da me je profesor već korio: — »Jelda, zemljače«, — veli on — »vi lijevom rukom čistite cipele, a desnom pišete hrvatsku zadaću?«

Ali đavo ne spava. U to vrijeme pograbio me je »Weltschmerz«, vjerska kriza i ljubav, te ja opet propjevao. No sad se nisam ništa obazirao na »vezani govor«. Da svoje kozmičke misli nesmetano izrazim, upotrebljavao sam slobodni stih. Danas je

to već u modi, ali u ona vremena nije se »nevezano« pjevalo. Da sam onda izdao svoje pjesme, danas bi me već spominjali u historiji književnosti kao »preteču« slobodnog stiha. Ali u mene nije bilo bolesti nekih modernih pjesnika, koji sve svoje pubertetske stihove štampaju. Ja sam pjesme spremao u ladicu, jer nisam pjevao za svijet, nego za slavu božju.

Kad sam se zaljubio, zapjevao sam nekako realistički. Kao ljubavni pjesnik, nikako nisam mogao napipati onu pravu čuvstvenu žicu. Nikako, da udesim žicu na mjesečinu, slavuja, ljubavi vaj i uzdisaj, već ja odmah usredsrede:

»U tom Svetom Času
što ima da dođe,
prosti, divna djevo,
prostite, Nebesa,
(Ta oboje smo, djevo,
od krvi i od mesa!)

Ovako se nekako završila jedna ljubavna pjesma. Još mi je uspjelo da uhvatim zadnji srok u životu: »n e b e s a — m e s a«, kao neki ostatak ostataka one vježbe u rimovanju.

Ali to je, čini mi se, bila i posljednja pjesma. Kao što ptica, kad snese jaja, prestaje pjevati, tako je bilo i sa mnom. Ovakva ljubav presjekla je moju pjesničku žicu i ja od to doba umuknuo. Da me stisnete kao limun, ne bi iscijedili iz mene ni jednog jedinog stiha.

Tako je došlo samo od sebe, da sam se sasvim »posvetio« prozi. Dosta sam živio, pa mi je taj književni oblik izgledao najzgodniji. Proživio sam svjetski rat, prozu života upoznao do dna i stekao pravo, da pišem slobodno, prosto, u prozi. Prvu brazdu zaorao sam u »Hrvatskoj Njivi«, pomagao »Napredak« naše prosvjete i podizao »Novu školu« i »Novog čovjeka«. Htio sam da se afirmiram u

nauci, što mi je donekle i uspjelo, po naročitoj metodi.

No da istinu kažem, nauku nisam begenisao i taj rad nije bio ona prava proza, kako sam je ja zamišljao. Kad se kaže »poezija«, onda se zamišlja nešto lagano, što lebdi, maglovito, paučinasto, čuvstveno, slatko, opojno. A kad čujem riječ »proza«, onda me to sjeća na nešto teško, zdepasto, neprohodno, zamazano, ljigavo, blatno i gorko-tužno.

Poezija je kolač, a proza svagdašnji kruh. Nauka je ratni kruh, smiješan od kukuruza, mekinja, kopriva, bukove kore i slame. Naravski, da mi takav hljeb nije prijao, ali sam ga morao jesti, da se iskažem u svojoj struci i da »zauzmem položaj«. Kad toga nisam zauzeo, pretvorio sam se u »javno mišljenje«, to jest, počeo sam surađivati u »Narodnom glasu«. U stvari to je bio glas izdavača, pojačan mojim pedalom. Novinarstvo, napadaj, psovka, podvala, kritika, polemika, to je voda, u kojoj najradije plivam i još danas za njom žudim. To je ona moja željkovana proza.

Kako sam pisao kao novinar, i to ću vam ispričati. Jednoga dana prešao mi preko puta svećenik. Ljutit zbog toga, jer vjerujem, da će mi se dogoditi nesreća, ako mi pređe put pop ili crni mačak, uzeh odmah novinarsku šlajfnu i napisah članak »Za našu narodnu crkvu« . . . U to vrijeme stadoše se katolički svećenici ženiti, te ih ja pohvalim, kako je to lijepo od njih, da se zadovoljavaju samo jednom ženom i kako je to velika žrtva s njihove strane, doprinesena na oltar vjere za njih, koji su pastiri čitavih stada. Još sam tražio »slobodnu vjeru«, svrgnuće pape, neplaćanje lukna, besplatno mjesto u raju, itd.

Za nekoliko dana dohrli jedan od tih oženjenih apostola nove crkve, jer je čuo glas božji . . . glas i vapaj puka za novom vjerom. Stade organizirati novovjerce i održavati službu božju po novom obredu u kući jednog Židova nasuprot staroj crkvi. Stari

župnik se jedio, sipao prokletstvo na otpadnike, ali sve uzalud: — moj članak je djelovao. To neka je dobra pouka svima popovima, da ne presijecaju puta jednom novinaru. Neka paze, kuda idu!

Najradije sam udarao na načelnika. Po mom mišljenju, trebalo je kanalizirati lično nezadovoljstvo građana. Nekoji političari upravište tok toga nezadovoljstva protiv vlade. Ali ja, kao pravi lički sin, kojemu je odanost svakoj državnoj vlasti u krvi, nisam hvatao na tu udicu, nego sam svoje napade uperio na načelnika. Umre li koji građanin, a ja već pitam kroz novine: — »Neka gosp. načelnik odgovori narodu, zašto građani umiru i šta je poduzeo proti tome?« Skoči li ko u vodu, a ja odmah: — »Zašto općinsko zastupstvo ne stavi zaštitne mreže uzduž rijeke, da građani, koje načelnik svojim radom tjera do očaja, ne gube svoj mladi život?« Crkne li kome pas — kriv načelnik. Rodi li cura dijete — kriv načelnik. Oteli li se kome tele sa dvije glave — opet kriv načelnik. I uvijek načelnik! U novinarskom jeziku tome kažu »kampanja«. Pomoću te kampanje zagorčio sam život načelniku i on ode. Čim stiže drugi, a ja već pišem: — »Narodna duša očekuje od novog načelnika, da će — —«

Hoćete da znate, da li sam štogod pri tom zaradio. Jesam, kako ne bih? Ko radi, taj i zarađuje. Prošećem se kroz grad i odmah napišem feljton: »Šetnja po gradu«. U toj šetnji spomenem, kako ovaj gostioničar ima dobro vino, kako onaj siječe dobru janjetinu, kako trgovac N. prodaje fino brašno skoro badava, itd. Čim su novine izašle, a pred mojom kućom procesija šegrtâ s punim košarama.

Nisam ja radio kao onaj, koji je složio napadaj na tvrtku »D. D.«, pa prije štampe pisao: — »U štampi se nalazi napadaj na vašu tvrtku; pošaljite deset hiljada dinara, pa ćemo slog izbaciti!« A »Dede« poslalo policiju, koja s piscem i tiskarom u bajbok. Jok, tako ja ne radim. Ja samo hvalim i hvalim. Koga ne spomenem — zna se, šta je.

I uvažen sam bio. Bojali se ljudi mojega pera, pa me stoga cijenili i ljubili. Postao sam politički faktor.

U oskudna vremena, kad se svi građani umrtviše i posvetiše, kad više nisam imao koga da popravljam, ja udarim na samoga sebe. Počeo sam pisati satire i humoreske. Izmislim nekakvog Ivana Ivanovića ili Kuzmu Kuzmića, pa im pripišem svoje slabosti i mane. Smije se građanin i sve pita: — »Ko mu je to?« Smij se, brate, — govorim ja u sebi — gad sam ja i veći od tebe, ali eto, ćef mi je, da se izrugavam samom sebi, a ti, da ne znaš. To mi je tako omiljelo, da sam zaboravio na građane. Što da napadam njih, kad i u mene ima dosta nevaljalštine.

U satirama udaram kao oni boksači, kad se sami vježbaju. Udaraju po onoj lopti (po tobožnjem protivniku) do umora. Uzmem svoju jednu griješku, dadem joj konkretan oblik, neku ličnost, pustim je u svijet i udri po njoj. Smije se svijet, smijem se i ja, što oni ne znaju, kome se ja smijem. Udaram tako do besvijesti po samom sebi i postadoh nepoznati humorist . . .

Međutim sam se opet zaljubio. Možda se i nisam dobro izrazio, jer ja žene uvijek ljubim, pa se prema tome nisam ni mogao »opet zaljubiti«. Ovu ljubav opisao sam u priči »Proljetna ljubav«.) Danas mi naslov ne izgleda točan. Bolje bi bilo, da sam joj dao naslov: »Papirnata ili nezadovoljena ljubav«.*

I zacijelo bih nastavio rad na »našoj lijepoj knjizi« i dobio titulu »naš priznati književnik« (za kojom tako žudim), da nije, naoko, mala zgoda okrenula tok moje književničke sudbine. Čuo sam ovaj razgovor:

A. — Poznaješ li onoga čovjeka?

B. — Ne.

A. — To ti je naš uvaženi i čuveni ekonom N. N.

*) Proljetna ljubav. 1922. Sisak. Tiskara Janka Dujaka. — Ur.

B. — Šta je napisao?

A. — Nije napisao ništa, nego obrađuje zemlju. Pronašao je bolje metode oranja i sijanja. Vodi uzorno gospodarstvo.

B. — Pa kako onda možeš reći, da je čuven i uvažen čovjek, kad nije napisao nijedne knjige?

Zadnja rečenica osvijetlila mi je bengalskim svijetlom moj društveni položaj. Vidiš — mislio sam — do onih ljudi, koji ne napišu bar jednu knjigu, niko ništa ne drži. I odlučim, da postanem cijenjen i glasovit, pa da napišem čitavu knjigu.

U početku izgledao mi je to mučan i nedostižan cilj. Ali lako je sa čovjekom bistre pameti; odmah se snađoh. Stadoh najprije proučavati naučnu književnost. Mučio sam se, dovijao i probijao, dok ne otkrih »tehniku stvaranja«. Otkrio sam, naime, da je to u većini slučajeva — kompilacija i prepisivanje. Uzme čovjek dvije njemačke ili francuske knjige, pročita ih, sjedne i napiše, što je upamtio. Još prepiše po čitav koji otsjek i citira pisca, da bi sve drugo izgledalo kao njegov originalan rad. Na kraju stavi dugo čislo knjiga, kojih nije ni vidio, da se prikaže »načitan« i »učen«. Stil zbrka i unakazi, a sve hrvatske izraze, po mogućnosti, zamijeni stranim izrazima.

Tako sam postupao i ja. Šta ćete, žudnja za slavom nagoni mnogo ljudi i na teže prestupke. Sjedim ja, sjedim nekoliko mjeseci i napišem onu čuvenu knjigu: »Đačko učenje«.) (Još i danas dobićete je u svakoj »boljoj« knjižari).*

Šta je Zeileis i onaj Hans kraj Graza, što prodaju životne eliksire, prema meni? Navališe đaci kao svinje na kopanju i traže: — »Učitelju i vođo, umudri nas, kako da sve naučimo bez muke i truda?«

*) Đačko učenje. Upute đacima i nastavnicima, kako se lako i brzo uči. 1926. Zlatar. Tiskara Viktora Suligoja. — Ur.

— »Lako«, — dovikujem im ja, — »kupite moju knjigu, pa spavajte bez brige!« I doista, knjiga planu kano vatra, a kuća niče kano gljiva. Odjednom se obogatih.

Pomogle su mi i neke male smicalice. Kod svake knjige vrlo je važan naslov. Zgodan naslov, vele, pola uspjeha. Njime treba pobuditi zanimanje i nešto veliko obećati. Otprilike ovako: — »Kako da se obogatiš?« »Kako ćeš biti lijepa?« Glavno je, da je novac u džepu. Pored zgodnog naslova dao sam knjizi velik oblik, malo teksta i debeli papir. Kupac ne pita za sadržaj, nego se samo divi: — »Tako mala knjiga, pa toliko stoji!« Ljudi naime cijene knjigu po težini, a ne po sadržaju.

A kritika? Kritika guče kao golub gušan: — »Ova knjiga znači datum u našoj pedagogiji«; »krasna i zlata vrijedna knjiga«; — »otvara nove perspektive u našem ekonomskom životu«. A o meni: — »naš vrijedni naučni radnik« — »originalan i dubok mislilac«, — »poznati i uvaženi pedagog«. Pitate: ko je pisao kritike? Prijatelji, dabome. A ko će, ako neće prijatelji? Oni me najbolje znaju i najpravednije će me ocijeniti. Tu je najveća sigurnost, da me neće oklevetati. Zna se, što bi mi neprijatelji napisali.

Kad sam se s primijenjenom naukom obogatio, dadoh se na čistu nauku. Kroz cijelu povijest roda ljudskoga vidi se, kako bogatstvo i nauka idu uvijek zajedno. I danas se može motriti, kako bogataši željno srču nauku. Što je, dakle, meni preostalo, nego da radim, kao i svi bogati ljudi. Stadoh rješavati socijalna pitanja. Danas je to u modi. Postavio sam pitanje: — Da li je današnja omladina idealna? Pa šta mislite, šta sam dokazao?

Pomoću strane literature, postotnog računa, geometrijskih mrežica, logaritmičkih tablica ordinatnog sistema, pismenih i usmenih dokumenata, plus sedamdeset i pet postotaka sjedenja, napisao

sam ogromno djelo), u kom sam dokazao, da je naša omladina — zaista idealna.*

Koliko je to razočaranje za protivnike današnje omladine! S kakvim li se ganućem još i danas sjećam ovacija, koje mi je priredila naša zlatna mladež i svog govora, kad sam izustio one originalne i znamenite riječi: — »Na omladini svijet ostaje!«

Zacijelo bih i u čistoj nauci dotjerao daleko, da sudbina nije drugačije odredila. Došao nadzornik, da mi pregleda rad.

— A, vi ste to onaj, koji piše! — veselo će on. Volio me čovjek još od prije.

— Da, — rekoh, — pišem, radim za narod.

— E, — naglašuje on, — p i s a t i i r a d i t i dva su različna glagola.

— Znam, — snizujem ja ton govoru, — tako ja i činim. Dok đaci rade, štogod čitaju ili računaju, dotle ja pišem.

*— Nisam mislio tako, nego hoću da rečem: zna se, ko treba da piše, a ko da radi. Naredba, iako nije u tome baš izričita, ipak daje naslućivati, da mi treba da pišemo, a vi učitelji**) da radite.*

I prestadoh pisati. Kako ne bih prestao, kad nadzornik to »savjetuje« ... Lažem, nisam prestao. Pisao sam i dalje, ali potajno, da me niko nije vidio, i napisao sam ove priče.

A sad, molim, uzmite olovku. Tako. Računajte. Počeo sam stihove klepati u dvanaestoj godini, a danas mi je trideset i sedam. Dakle?

— Ravno dvadeset i pet godina vašega književnog rada, koje bi valjalo proslaviti ...

— Ne, ja nisam to rekao. Vi ste mi svjedok, da nisam usta otvorio. Neću, da znam za to. Molim vas, radite kao da ja o tome ništa ne znam.

*) Ideali naše omladine. Suvremeni psihološki dokumenat. 1929. Čakovec. Tiskara Vladimira Takšića. — Ur.

**) Autor je učitelj u Čakovcu. — Ur.

Spremite sve to bez mene. Neću, da ljudi govore, kako u našoj zemlji književnici sami sebi spremaju proslave. Udesite sve tako, kao da narod to traži. Primiću, što mi dadu. Primiću lovorov vijenac i počasni naslov: »Naš poznati književnik«. Primiću i druge narodne darove: oskudicu, glad i bolest, sve darove, što su ih dosad dobivali svi priznati i nepriznati književnici. Dajte mi ... ali, pssst, udesite tako, kao da ja ništa o tome ne znam ...

Stričeva ratna historija

Moj mladiću, — govorio mi je stric Dane Lisica — kad već šaraš po novinama i na taj način varaš ljude zaslužujući pare, onda ti nimalo nije potrebno, da prevodiš kojekakve švapske ratne budalaštine, kad ti ja mogu, ako hoćeš, odmah da istresem svoje ratne doživljaje kao iz rukava, a ti samo sjedi i hvataj u pero...

Već su skoro svi veći ljudi napisali svoje memoare i dokazali, koju su državu oni stvorili, a koju srušili, da je protivnik uzrok svjetskomu ratu itd., pa, razumije se, da bi historija svjetskoga rata ostala nepotpuna, kad se ne bih javio i ja, koji sam bio u središtu svjetskoga boja. Uz to, brajkane moj, ako je baš od potrebe, dokazaću ti, da je Švajcarska kriva za svjetsko klanje, dokazaću, da sam ja dobrovoljno ušao u svjetski rat, da mirim zavađene narode, da sam rušio i srušio Austriju, da sam Jugoslaviju oslobodio unutrašnjih neprijatelja i tako postao zaslužan za ovu državu, da sam uzimao u zaštitu i okrilje udove i sirote, itd. Sve ću ti reći, kako ti je po volji i od hasne za tu tvoju novinarsku rabotu, samo da moja ličnost ispane u pravom svijetlu i da povijest svjetskoga rata bude razumljivija.

Kad se otpočeo svjetski rat, znao sam ja, da se neće svršiti bez mene. Bez nas Ličana ne može ovakav beričet da prođe, jer mi smo već kao takvi određeni od Boga, da držimo carstva i gradove, ili opet da ih rušimo, kakve već budu prilike. To je naš zanat odvajkada. Kao tjelesna straža maurskih sultana u Španiji, mi smo im držali carstvo. Pošto

su se Turci izrodili, davali smo im mi paše i vezire. Sa Habsburgovcima sklapali smo svakakve ugovore i nijesmo im dali da izumru. Bez ličke krvi odavna bi propala Austrija. Bili smo im »stup dinastije«, a za papu »predziđe kršćanstva«, jer tada još nijesmo umjeli drugog zanata, do li pljačkati Turke. Napoleona smo dopratili do Moskve, a kad je bježao, mi smo mu bili zaštita na Berezini. S Francuzima smo se odlično sprijateljili, samo će nam do groba biti žao, što im za »francusku bolest« ne dadosmo kakvo slično uzdarje. Četrdesetiosme, pod Jelačićem, upokorismo vatrene Madžarice. Bosnu smo mi osvojili i civilizirali, i što se u Bosni zvalo državna vlast, to je bio sušti Ličan: — financ, žandar, kancelist, itd. Dakle, mi smo po tradiciji ratnici, državnici, pacifikatori i civi-li-zatori, i zato sam bio siguran, da se bez mene taj rat neće svršiti.

Osim toga postojao je još jedan važan razlog, da ću i ja biti sudac u tom svjetskom sporu. Naša lička poslovica veli: — »Ko nije za cara, nije ni za cure«. A kako sam ja još od malih nogu trčao za curama i kako se one nigda nijesu na mene požalile, bilo je više nego sigurno, da ću se i ja umiješati u tu svjetsku gužvu.

No ja tebi svašta brndeljam, a ne govorim ti od početka, kako me uzeše u vojsku. Naravski, da me uzeše: svukoše me, ogledaše i opipaše i svidio se ja njima. Ajde, vele, ti si »dobrovoljac«, školovan si, a sigurno i potreban. — I jesam — rekoh — pozobao sve nauke, a neimaština se prihvatila uza me, kao guba uz bukvu. Pa ako sam gdjegod što zgepio, vjerujte mi, gospodo, nijesam to činio dobre volje, nego od nevolje. A nevolji suda nema. Pa ako vi velite, gospodo, da baš moram u vojsku, eto me drage volje, jer niko se od dobra ne brani.

— De, začepi tu ličku njušku! — veli major, — koga vraga tu drobiš? Ajde u skladište, pa se oblači!

I prometnuše me kroz nekoliko vojničkih šaka, dok se ne nađoh u skladištu. Obukoh se i to pošteno. Navukoh dvoje čakšire i dvije bluze, tek toliko, da mi se u nevolji nađu i kô rekoh sam sebi: S t o j e p r e v i š e, n i j e n a o d m e t. Samo nijesam znao, kud ću s drugim parom cipela i nekako ih s mukom strpam pod bluzu. Kad li, ne lezi, vraže, spazio narednik, da se ja nešto prenaglo debljam, pa me opipa i izvuče cipele.

— Kradeš, — veli on, — kradeš, a još nijesi ni stupio pravo u vojarnu. A što ćeš ti tek kasnije raditi, kad budeš kapura', veljbaba, a možda i lajtman. Pa ti ćeš onda krasti puna kola, vagone, čitave vlakove. Sve ćeš krasti od brukvice do topa. Priberi se, gladušu lički, i priznaj, da tako ne valja. Ako već svaki rekrut ukrade po jedan komad, što će onda ostati šaržama? Brus! Rekrut može da pokrade svoga druga, civila, a carsko neka mu je sveto! Carsko mogu da kradu samo šarže i to nekim redom: mala šarža, manje — veća, više. Jer šta bi se dogodilo, kad bi svi krali bez reda i mjere? Crklo bi carstvo kao ona kokoš, što je nosila zlatna jaja!

— Majke mi Božje, nijesam ni pomislio da kradem! — odgovorim. — Žniranci od cipela spetljali se nekako sa bluzom, pa nikako da se raspetljaju. Namučio sam se, pa pustio. Nešto kao da mi je šaptalo: pusti ti to; š t o j e B o g s v e z a o, n e k a l j u d i n e r a z v e z u j u! Dabogda mi oči iscurile, ako sam i mislio da kradem. Ruka mi se osušila, ako — —

— Halt, zaveži! Curi ti iz gubice kao da imaš lijavicu. Šta se braniš, da ne kradeš? Kradeš ti, kradem ja, kradu svi od reda. Ali krađa i krađa je razlika. Treba i tu imati poštenja i znati, što je red. Pričekaj, doći će i tvoje vrijeme. Ali da ne kažeš, da sam lakom, puštam ti tu bluzu i čakšire, za koje misliš, da ih ne vidim, premda su, kažem ti, preko reda. Puštam ti to, jer vidim, da si okretan mladić i da ćeš svakako dotjerati do oficira. Ali sjeti se

tada narednika Buruntije i ne diži nos nada mnom! Ruka ruku mije — a sad miči u drugo skladište po kapu!

Ova moralna bukvica narednika Buruntije, to mi je bilo, što no kažu: »temeljni pouk« za vojnički život. Krao sam otada u redu i kradu sveo u vojnički sistem, da je sve uvijek štimovalo. Nijesu mi našli falinge, ni što je crno pod noktom. Tako su se ispunile proročke riječi moje kume baba-Mrkuše, koja je, držeći me na krštenju, kazala: — »Ne dao ti Bog rasti, dok ne naučiš krasti«! A što su ono neke godine u »Koprivama« nacrtali moju dvokatnicu, kao da su joj temelji sazidani od samih vojničkih cipela, zidovi od vreća brašna, a namjesto crijepa nacrtali džonove, pa misle, da će mi štogod naškoditi. A j a s e t i m e p o n o s i m, tako mi Boga, a ne da se sramim. Jer ja sam na taj način, dragoviću moj, rušio i srušio Austriju. I da ima malo pravde na svijetu, ja bih trebao dobiti priznanje. Ako sam krao, krao sam i z n a c i o n a l n i h p o b u d a, i kad ne bi bilo ovakovih kuća, kao što je moja, bila bi Austrija živa i zdrava još i danas. Ako oni naši Solunci od sedamdesetidevete vele, da su oni srušili Austriju izvana, — mi smo je, boga mi, iznutra. Svako na svoj način i prema svojim prilikama!

Ovo ne spada na samu stvar, ali, eto, došlo mi pod jezik, pa moram da izlanem, jer mi je teško gledati, kako se na prave nacionaliste brzo zaboravlja!

No, hajdemo dalje! Gdje sam ono stao? Kako sam išao po kapu. Da, dođem ja u drugo skladište, da izaberem kapu. Pokušam jednu, drugu, treću, desetu, pedesetu, stotu, ali nijedna ne može na moju glavu. Kako vidiš, po nesreći, povelika je u mene glava. Mater sam usmrtio njome provlačeći se na ovaj svijet. Kad sam učio hodati, uvijek mi je zbog težine padala na zemlju i da nije bilo dobrih ljudi, koji su me učili hodati, prije bih ja naučio hodati

glavom nego nogama. Teško je i najvećem junaku s ovakovom glavom.

— Hoće li ti ova biti dobra? — pita narednik.

— Neće!

— A ova, debela prasica?

— Ni ova!

— A ova sjedalica gospođe pukovnice?

— Ni ta!

— A ova popovska kesa? Halt, stoj, pa zar ni ta? A otkud tebi ta glavetina, pasji sine? Šta si ti radio, kad je Bog dijelio glave, da je tebe najgadnija zapala? Šutio, spavao i žderao! No govori, što si radio, da je tebe zapala najveća i najgadnija glavurda pod kapom nebeskom, trava na njoj rasla, dabogda! Reci ti meni, ko je napravio tu glavušinu, da za nju nema kape u čitavom skladištu? Bog ili vrag?

— Otac.

— Šuti, kakav otac, znam ga ja dobro, taj se nije tim poslom bavio. Taj je uvijek samo žderao i spavao, a poslije spavanja opet jeo. Neko je drugi imao tu svoje prste . . . Gospode Bože, što da ti stavim na glavu? — Škaf, bure, kotlić? Da, kotlić!

I zaista zgrabio on nekakav stari kotlić i nabio mi ga na glavu, sve do ramena.

— Dajte vi meni kacigu od vatrogasaca, ako nema druge! — zamolim ga ja. — Znate, ja uživam, kad vidim, kako stupa četa vatrogasaca. Kad gledam, kako se na suncu bljeskaju zlatne i srebrne kacige, junačko mi srce raste, sve mislim, da stupaju junačke rimske legije, a ja da sam hrabri Cezar ili — —

— Evo ti, Herkule civilski! — povikne drugi narednik, zgrabi me za šiju i pomoću noge izbaci me napolje. — Bagaža civilska, misliš li ti, da je vojnik vatrogasac, a puška da je štrcaljka?

Tako se, eto, završio prvi dan moga vojničkog života, iako ne slavno, ali poučno i korisno! — uzdahne stric malo žalostivo. — Vjeruj mi, da je

s austrijskom uniformom ušao u mene i novi duh. Izgleda mi, kao da sam onu staru pamet i staru civilsku dušu ostavio skupa sa civilnom robom na tavanu vojarne. Za nekoliko dana postao sam »tabula rasa«, neznalica kao od majke rođen.

Cijeli vojnički uzgoj prvih dana išao je za tim, da sve zaboravimo, što smo u civilu naučili. — »Prvo je, golubići moji«, — govorio je vodnik, — »da zaboravite sve što ste dosada znali, i da se povratite tamo, kad ste visjeli na majčinoj sisi. Jer nema gadnije životinje na svijetu od vojnika, koji misli i radi kao civilist. Zaboravite vi svoje filozofije i socijalizme, jer vam to u vojsci može samo škoditi. Vojnik, koji filozofira, to je magare, koje se ne da s mjesta. Uopće, prestani da misliš, jer ti ne trebaš ništa da briguješ, nego samo da slušaš i radiš, a mi starješine mislimo i za tebe. Ti si tek mali kotačić u golemom stroju, kojim upravlja vrhovni zapovjednik naš premilostivi car i kralj Franjo Josip Prvi«.

Postali smo sasvim drugi ljudi, bolje da kažem: nemoćna vojnička djeca. Nijesmo umjeli ni hodati, ni jesti, ni govoriti, ama baš ništa. Nijesmo znali ni što je lijevo, ni što je desno, ni nazad, ni naprijed. I, razumije se, trebalo se sve to naučiti. Koliko li smo straha, napora i patnje proživjeli, dok smo naučili, da se uvijek mora da počne stupati lijevom nogom. Češće smo griješili i bili toliko glupi, da ne poznavasmo svojih vlastitih nogu. Gefrajter se dosjeti i naredi, da svaki priveže na lijevu nogu svežnjić sijena, a na desnu svežnjić slame, pa zapjeva:

Sijeno, slama, jedan-dva!
Lijeva-desna, jedan-dva!

Iza toga je išlo glatko i svima nam je odlanulo, što nam je uspjelo taj teški nauk naučiti.

Pošto su nas naučili, da se kako-tako služimo svojim vlastitim nogama, rukama i zubima, počeše

nas učiti pravu vojnu obuku. Kod nas u austrijskoj vojsci bio ti je temelj cijele vojne znanosti takozvani »topot«. Pojedinac, vod, kompanija, bataljon, pa i čitava regimenta, treba da u jedan mah udare lijevom nogom, pa desnom tako, da se čuje jedan udarac za drugim kao hici iz topa.

— Zar je to topot? — vikaše kapetan. — Tako idu krave i svinje, a ne takozvana inteligencija. Koji je to lupež dao vama doktorate i diplome, a vi ne umijete dati ni topota. Marširate kao da gazite po smrdljivim jajima. Glavu gore, nos u vis, prsa van, udri, da se zemlja trese i da se kuće ruše. Razumijete li vi to, idioti? Kuda prođe kompanija kapetana Hosenträgera, treba da se sve kuće formalno sruše. Udri, dok ti noga ne otpane i dok nas ne čuju sve do Beča. Udri! Topot! Topooooot! Još se kuće ne ruše! Udri! Topoooot!

A mi udarasmo junački, bijesno, razdražljivo, tako da se i sama carevina od našeg topota raspucala. Topot je bio strah neprijatelju i habsburške krune sjaj.

Zatim nas naučiše vojničkom redu i zakonu, naučiše nas, što je »foršrift«. To spada u takozvanu vojnu »teoriju«. Jedno po podne izveo nas narednik izvan vojarne u šumicu i tu u hladovini držao s nama »školu« i rastumačio bistro i jasno, što je to »foršrift«.

— E, danas ću ja vas naučiti, što je foršrift, — započe on. — Foršrift-foršrift... to vam je... pa otkud bi vi znali, što je foršrift? Vi ste svi nekakvi doktori i profesori, koji znate, koliko je na konju dlaka i na ptici perja, ali što je foršrift, to vi ne znate, niti ste imali priliku to naučiti. U civilu, moja gospodo, nema foršrifta, jer je civilist najjadnija životinja, koja pod bogom ništa ne zna, pa otkud bi onda znali, što je foršrift. Zato treba, moja gospodo, vražje pameti i vražjeg truda. A šta vi mislite, da sam i ja, eto na, iz zraka progutao foršrift i sad da ga znam? Ne ide to tako. Prošao sam ja velike

škole, dok sam to naučio. Foršrift, moja gospodo, foršrift vam je to, kad na priliku, rečemo: eto vaše dugme, gospodine doktore, nije, na priliku, po foršriftu. Eto, to vam je foršrift!

I tako smo malo pomalo dobivali vojnu spremu i vojnički karakter. Još jedino naše misli, koje su se rijetko kada javljale, bile su još buržujski debele, lijene i nemilitarizirane. I mišljenje su nam dotjerali u red. Vježbom se dade sve postići.

— Pravac ona b i j e l a kuća na brijegu, vod, marš!

Vod dade svoj snažni topot i krene. U daljini šćućurilo se nekoliko zamazanih i bezbojnih kućica. Nigdje bijele kuće. Čelo vôda stade da se koleba desno i lijevo, batrlja, pipa i naslućuje.

— Halt, stoko, zar je to pravac? — pita vodnik.

Jedan sa čela, valjda najhrabriji, usudi se da iskaže svoju sumnju u postojanje bijele kuće.

— Štaa, ko to kaže? Vi, dobrovoljac Švarc! Razumije se, vi ne vidite ništa osim svoga crvenog nosa. Vi mislite, ako je vaš nos crven, da je i sve crvene boje kao da je vaš nos crveni reflektor. Kako se vi uopće usuđujete i pomisliti, da nema bijele kuće, kad vam ja jasno i glasno kažem: pravac ona bijela kuća! Već sam vam sto puta rekao, da ne trebate i ne smijete ništa misliti! Jer čim počnete misliti svojom glavom, odmah sve kvarite. Vojnik ne treba da misli. On ima da sluša i da radi. Upamtite jedanput zauvijek: — Kad stariji kaže, da je bijelo crno, a crno da je bijelo, onda je to zaista tako. Svaki pravi vojnik vidi kao i njegov starješina. Dakle, još jedanput: pravac ona c r n a k u ć a na brijegu, vod, marš!

Na vrhu brijega kao da su se smijale zamazano sive kućice, vesele, što među njima nema crne kuće. Ali čelo voda kretalo se sigurno, hrabro i neustrašivo prema crnoj kući.

Tako je to sve išlo svojim redom, metodički, najprije tijelo, a onda duša. Nijedna dlaka nije

ostala na svom mjestu. Sve je svedeno u vojnu liniju: noga, ruka, oko, mozak, itd.

I čuvstvo! Dobismo vojnički ponos i vojničku čast, a mržnja na civila postade motor vojnih poduzeća. Zamrzio sam civile kao đavole. Civil je za mene bio suvišan čovjek, nešto, što je više na smetnju nego od koristi, nešto nerazvijeno i nesavršeno, komad tijesta, nešto kao balavi puž, krastava žaba, što je odurno i ostavlja za sobom smrdljiv trag.

S mukom sam se susprezao prolazeći kraj civila, da ga ne posiječem. Češće me je mučila misao: a čemu je Bog stvorio civila? Kao što je Bog stvorio uš i drugu gamad sebi na slavu, a ljudima na korist, tako isto, mišljah, sigurno je i civile stvorio, da nam bude uvijek pred očima, što će od nas biti, ako ne budemo visoko držali svoju vojničku čast, ponos i slavu.

U nedjelju poslije podne dobio sam »izlaz«. Čist, uglačan, osvjetlan kao kakovo božanstvo, ponosan, što sam vojnik najhrabrijeg cara i posjednik vojničke časti, pravo pred sebe gledajući, probijao sam redove smrdljivih civila. Oni su, doduše, nešto mrmljali, ali što da se obazirem ja, vojnik, na pse što laju.

— Što se ovaj paradni konj tuda gura? — čuo se nečiji glas.

Pripravan, da odmah reagiram u obranu vojničke časti, okrenem se i zgrabim za bajonet. Još ga nijesam pravo ni povukao, kad li dobih udarac među oči nekim tupim predmetom. Krv me obli i svijest mi se zamrači.

Kad sam se osvijestio, upitam oko sebe sakupljeni narod, gdje sam ranjen? U čelo! odgovoriše. — Hvala Bogu, da nije u obraz, jer sve za obraz, a obraz ni za što! uskliknem sav radostan. — A čim me to udari? — Bokserom! — Čujte ljudi — rekoh — vi ste mi svjedoci, da me je udario oružjem, a ne rukom. U ovom slučaju moja vojnička čast ostala je neokaljana.

Civili su se smijali, jer nemaju, jadnici, osjećaja časti. Mišljahu valjda, da sam pijan.

Blago siromašnima duhom, jer ne znaju, kako se brani vojnička čast!

Postadosmo skoro stopostotni vojnici, samo nam je još manjkala prava vojnička volja. I to smo dobili. U austrijskoj vojsci se moglo sve dobiti, od dugmeta pa do ideje.

Jednoga dana vraćali smo se s vježbe seoskim drumom prema kasarni, umorni kao psi. »Pjevajte!« zapovijeda kapetan. Kompanija šuti, umorna je. — »Pjevaj!« viče on još jačim glasom. Kompanija shvaća to više kao želju nego kao zapovijed, i dalje šuti. — »Ha, vi nećete? Nemate volje za pjevanje? Odmah ću vam ja dati volju! Trkom! . . . Nakon deset minuta trčanja, što je za civila svakako nerazumljivo, mi smo dobili vanredan apetit za pjevanje, i sve smo se natjecali, ko će jače da zapjeva:

Oj ti, curo u šarenoj rekli,
Alaj su ti kukovi nabrekli!

Pijan od zanosa, sreće i veselja, što nam ih je ulio naš kapetan, uđosmo pjevajući u dvorište vojarne. Najedanput čula se zapovijed: Lezi! Toga dana bijaše dvorište puno vode i blata. Četa se malo ustumarala kao da nije pravo razumjela zapovijed i ne htjede da legne. Nikome nije išlo u glavu, zašto da se baš sada uprlja u blatu, kad je bar nekako napola čist došao kući? Nato ponovo dođe još jača zapovijed: Lezi! Četa se opet uskoleba, a nekoji, naročito talentirani, klekoše. Kapetan ljutito zgrabi za revolver i po treći put zaviče: — Lezi! Sto i jednoga vam! . . . Ovaj je argumenat bio previše jasan i mi legosmo kao pokošena trava.

Desetak puta legosmo i ustasmo, dok se ne uprljasmo kao svinje. — »Za jedan sat da ste mi svi ovdje čisti kao sunce!« bila je zapovijed. I zbilja. Za jedan sat četa je bila opet postrojena i sjala

se kao devet sunaca. Kapetan je zadovoljno govorio: — »Vi, kao budući oficiri, morate znati, kako se obrazuje volja. Ako vojnik nema volje, treba mu je dati. Vojnik bez volje isto je što i prazna vreća! Vojnik mora uvijek da ima posla. Ako ga nema, treba mu ga stvoriti!«

Najteža je bila »ratna obuka«. Austriji je u to doba bilo već ponestalo pušaka i mi se u kadru vježbasmo s motkama. Običan kolac, dug kao puška, privezasmo uzicom, namjesto remena, da ga možemo o ramenu nositi. U svakom vodu bila je tek jedna prava puška, koja je svaki dan mijenjala vlasnika po redu i tako zastupala pravo oružje. Ratne smo vježbe izvodili najviše po uzvisinama kraj vojarne. Neprijatelj bio je obično prvi vod i on je zauzeo pozicije. Mi smo imali zadaću, da uzvisine osvojimo, a neprijatelja uništimo. Neprilika je bila samo ta, da se od cijelog boja glasa čulo nije. Tome smo doskočili na taj način, što smo se dogovorili, da neprijatelj oponaša pucanj puške vikanjem: »bum-bum«, a mi pljeskanjem ruku. Sad je bilo lako razabrati, kako se vojske kreću.

Kretali smo se oprezno, osigurano, izviđajući neprijateljski položaj. Patrola javlja, da je neprijatelj u jačini jednoga voda zauzeo onu glavicu. Kapetan odmah raspoređuje vodove: drugi vod, pravac glavica! Treći vod: desno od njega u razmaku od dvjesta koraka! Četvrti vod, nalijevo isto tako! — itd. Neprijatelj stade da nas bumbara: bum bum, bum! Legosmo kao snoplje u strahu, da nas tanad ne prošiša. Kapetan zapovijeda: »Paljba!« a vodnici razrađuju zapovijed i viču: »Neprijatelj na onoj glavici, nišan 500, vatra pojedince!«

Pročeprkasmo malo prstima koru od motke, tobože namještamo nišan, udaramo desnom rukom po trbuhu kao da vadimo naboje iz nabojnjača i plješčemo dlanovima: taka, taka, tak! Vatra je bila oštra, da nas dlanovi zapekoše.

Najedanput dođe zapovijed: konjaništvo lijevo! Zaista navalio na lijevi bok desetak neprijatelja, jašući na svojim motkama (puškama) rzajući iiiiihahaha! Lijevo krilo promijeni frontu i osu jaku vatru: taka, taka, tak! . . .

— Ne pucaj! — viče kapetan. — Kakva je to pogana bitka, u kojoj niko ne pogiba! Ko je u četvrtom vodu određen da pogine? Crkni odmah, jer ću te ubiti! Bolničari! Gdje su bolničari? Uši traže, gadovi sifilitični! Trkom, nosila ovamo!

Sa glavice čula se oštra paljba: bum, bum, bum, buma, buma, bum! Naš trubač daje znak na juriš. U jednom silnom naletu kao orkan sa gromoglasnim »huraaaa!« navalismo na glavicu i osvojismo je. Neprijatelj se povukao u obližnje grmlje, pa nam se smije. Bitka je svršena . . .

Iako su nam dlanovi bili nabrekli od pljeskanja, a grla promukla od bumbaranja, ipak smo, vraćajući se u vojarnu, kao u nekoj domoljubnoj ekstazi zapjevali:

Bum, bum, taka, taka,
Ide junak do junaka.
Taka, taka, bum!

Bum, bum, taka, taka,
Crni oro nije svraka.
Taka, taka, bum!

Bum, bum, taka, taka,
Koju pitaš, daje svaka!
Taka, taka, bum!

Naša vojna naobrazba bila je završena. Svi bijasmo odlični vojnici i oduševljeni ratnici. Mene, kao Ličanina, smatrali su nekim naročitim vojničkim genijem, pa su me pozvali pred komisiju, da odmah polažem ispit za oficira.

— Što bi vi radili, da pred vama nenadamo iskrsne neprijatelj?

— Ja bih nastojao da mu izbjegnem i da mu dođem iza leđa!

— Dobro.

— A što bi vi učinili, da imate jaku vatru u desnom boku?

— Okrenuo bih se na lijevi bok!

— Sasvim dobro!

— Nalazite se u kiši neprijateljske tanadi, no, što ćete sada?

— Sklonio bih se, dok ta kiša mine!

— Izvrsno! No, recite nam još samo ovo: — Čija je vojska najjača na svijetu?

— Najjača je naša vojska, a naš car najjači vladar na svijetu!

— Vortrefflich! Der Kerl ist präpariert!

Ovako prepariran trebao sam da pođem na frontu. Da iskreno kažem, uhvatio me strah, kad sam to doznao. To onako među nama. Drugima govorim, da se »nisam htio boriti za Austriju«. To nešto ljepše zvuči. Postao sam simulant. Pravio sam se, da me bole ušesa i da slabo čujem. Kapetan me stade bodriti i tješiti, da to nije ništa.

— Ako ne čujete dobro, — reče on, — tim bolje po vas, jer se nećete bojati, da ćete oglušiti od topovske grmljavine. Uz to ćete biti prisebniji i hrabriji, kad ne čujete onu lomljavu. U svakom slučaju to će vam samo biti od koristi!

— Sve je to istina, — uzvratim ja, — ali vi ne pomišljate, da bih ja mogao da ne čujem koju važnu zapovijed i da bih tako mogao unesrećiti slavnu austrijsku vojsku! Ne bih to ja mogao podnijeti, pa zato radije idem u bolnicu, da se izliječim, pa da zdrav poslužim našem uzvišenom vladaru!

Tako sam dospio u bolnicu, gdje mi dadoše nadimak »Gluva Lika«. Svi se izrugivahu mojoj gluhoći, ali sam se ja junački držao. Dobro sam si na-

bio pamuka u uho tako, da sam zaista za polovicu slabije čuo. U novom položaju bilo mi je sasvim ugodno; čuo sam samo ono, što sam htio čuti i radio, što me je bila volja. Na svaki prigovor odgovarao sam, da nisam čuo.

Doktori su me iskušavali na razne načine. Jedanput, kad sam silazio niza stepenice, pustiše za mnom, da se kotrlja prazno bure. Rekoh sam u sebi: poginuću, jer ću se izdati — ne okrenem li se, mogu, ali ne moram poginuti. Saberem svu snagu u stražnji dio tijela i dočekam bure debelim mesom. Time je sraz bio umanjen i glava spašena ... Tek tada, kad mi je stražnji dio tijela spasio glavu, spoznao sam svu važnost toga dijela po ljudski život i u znak zahvalnosti mazio ga sve više i više.

Komisija me proglasi nesposobnim za frontu, a sposobnim za kancelarijsku i etapnu službu. Po kancelarijama vukao sam se dugo vremena i ono nešto imetka, što ga imam, stekao sam u to vrijeme.

Svoj »antiaustrijski duh« pokazivao sam, gdje god mi se pružila prilika, dok im to nije dodijalo, pa me otjeraše jednom bataljonu iza fronte. Tu sam vodio ogorčene bitke, ali na šahovskoj ploči, s nekim majorom, mojim zapovjednikom bataljona. Evo ovako otprilike tekle su te bitke, popraćene našim vojničkim mudrovanjem.

— Pješadija je bila i biće prvi rod oružja; zbog toga otvaram vatru »pijonom«! — samosvijesno pomiče major.

— Istina je, da je pješadija srž svake vojske i da bez nje nema rata, stoga i ja šaljem u patrolu svog pijona! — nadovežem ja skromno.

— Otvaranje vatre u centrumu, premda je običajno, nije uvijek najsretnije, pogotovo, kad nismo sigurni, da će nas neprijatelj tu napasti. Zato šaljem »laufera«, da me izvijesti o stanju neprijatelja!

— Iako pješak u patroli može da donese dobrih vijesti, ipak se pokazalo u mnogo slučajeva, da je prespor. Zbog toga šaljem u patrolu konja!

— Stani malo od Doboja Mujo,
I mi konja za trku imamo!
Tvrd je orah voćka čudnovata,
Ne slomi ga, već polomi zube!

— Probiti centrum bila je i biće uvijek želja vojnika i civila.

— To je istina, kao što je istina i to, da su se mnogi poradi toga našli uklješteni od lijevog i desnog krila!

— Ropstvo je slično ženskom krilu: može da bude ugodno, a i neugodno. Ovisi to o čovjeku i prilikama. Puštam vama svog pijona, zastavniče naše nepobjedive vojske, a uzimam vašega!

— Poznato je, da je najlakše uhvatiti grabežljivu ribu, hrabri majore von Hinterland, stoga vam zahvaljujem na ponuđenom pijonu. Mnogo puta dobiva onaj, koji najviše žrtvuje. Zaštitiću se konjem, tom plemenitom životinjom!

— U modernom ratu dobiva onaj, ko umije najbolje iskoristiti topništvo. Otvaram, dakle, topničku paljbu!

— Ko se ne osveti, taj se ne posveti. Uzimam laufera!

— Svoje ne daj, a tuđim se diči!

— Tuđe slađe! Uostalom: niko se nije od poštenja udebljao!

— Pravo mi je, kad zaboravljam historijsku istinu, da je većina država propalo zbog žena, jer je žena prevrtljiva zvjerka. A ti, kralju, pomakni se na stranu i ne žalosti se, jer nijesi ni prvi ni posljednji, koji stradaš zbog žene!

— Pobjedu treba do kraja iskoristiti: — šah! Svejedno ne gubite glave; u nevolji Bog svoje kuša.

— Što je od Boga, slađe je od meda. Narod još veli: pred zoru tikve cvjetaju. Ne radujte se prerano, pijon će zaštititi svoga kralja!

— Šah-mat, meldde gehorsamst, Herr Major von Hinterland!

— Waaas? Ja, wirklich! Patzer hat Glück!

Nažalost, dobivene bitke nijesu išle meni na korist, nego na štetu. Poslije izgubljenih bitaka stade se major čudno ponašati prema meni. Ukrutio se, ohladnio, nestalo one ljubeznosti, kojom me je dočekao. Drugi dan još gore. Pošto sam ga propisno potukao, nije htio sa mnom ni da govori izvan službe. Trećega dana opet sam ga smlavio na svoju nesreću. Posljedica toga bila je, da nije htio sa mnom ni da jede. Ordonans donese mi pismenu zapovijed, da smjesta sa svojim vodom pretresem okolišna brda, jer su pouzdani ljudi javili, da se u tim brdima kriju hajduci.

Poslušam zapovijed i odem. No kako je major bio strastven šahist, nije mogao izdržati ni pola dana, nego poslao patrolu za mnom, da se vratim. Opet smo se šahirali. Ali sam ja sada promijenio svoju taktiku. Od tri partije zadnju sam prepustio majoru. Sav radostan, usklikne on: — »Tko zadnju bitku dobije — dobio je rat«.

Slijedećeg dana prepustio sam mu zadnje dvije igre i tako sam dalje, svakoga dana, gubio. Od toga vremena promijenilo se i majorovo držanje. Uživao je u svojoj nadmoćnosti, nudio me cigaretama i vinom; nije mi dao da radim, govorio mi »ti« i pripovijedao mi šale.

Tom zgodom pokazao je svoj genijalni vojnički duh. Budući da su mi pobjede donosile samo štete, napustio sam pobjede kao nezgodna sredstva, pretvorio ih u poraze i onda ih vješto iskoristio u svoju korist. Iskoristiti pobjedu, to je vrhovno ratno načelo, ali iskoristiti vlastite poraze, to je uspjelo samo meni, u slavnoj zemlji Etapenlandu, u strašnom okršaju na koti 224.

Došla su i teška vremena. Na fronti je bilo sve manje junaka i mnogo »letećih komisija« krstarilo je Etapenlandom, tražeći junake. Na mene odmah nabasaše. Jedna me proglasi sposobnim, i taman se ja opremio, da idem na frontu po lovor-vijenac, kad li eto druge komisije, koja me proglasi nesposobnim. Zatim se izredaše još mnoge komisije i sretno bih se provukao, da me posljednja nije pronašla zdravim i uputila na polje slave. Ali na putu do slave i časti zbio se u mojoj duši prelom. Razmišljao sam ovako: — Nema sumnje, da sam ja neki izrod svog ličkog roda i kukavica kao Kraljević Marko, koji se bio prepao puške. S ovakvim zečjim srcem smetao bih samo onim junacima na putu pobjede, zaplećući im se među noge. Dakle: moja je dužnost, uvjeravao sam samoga sebe, da kao pravi austrijski rodoljub zabranim sebi odlazak na frontu, da tako, ugibajući se onoj trci junaka na polju slave i časti, očistim prostor i omogućim drugima, da zasluže što više srebrnih i zlatnih medalja za hrabrost.

Budući da sam bio zdrav i debeo kao prava etapna svinja, nijesam više mogao simulirati tjelesnu bolest; preostalo mi jedino, da se pravim ludim. To je bilo lako odlučiti, ali teško izvesti, jer sam vidio mnogo luđaka, koji idu na frontu i niko im nije zakrčio put. Moje ludilo trebalo je da me povede sasvim protivnim pravcem. Tražio sam po pameti ljude, koji ne idu na frontu. Bilo je takvih mnogo i nijesam se mogao brzo odlučiti. Narodni poslanici i rodoljubi ostali su u civilu i dalje vode »brigu za narod«; bankari i trgovci i dalje rade svoje poslove »u općem interesu«; viši oficiri i činovnici drže se nešto iza fronte, »da narod u ovako ozbiljnim vremenima ne ostane bez vodstva, jer što će narod, ako vođe izginu?« Napokon rekoh sam sebi: ako već moram da budem lud, zašto da izigravam kogagod? Najbolje će biti, da se proglasim Njegovim cesarskim, kraljevskim i apoštolskim Veličanstvom Franjom Josipom Prvim, carem aus-

trijskim, kraljem ugarskim itd., prvo, jer time neću nimalo klevetati svog uzvišenog vladara, drugo, jer je sigurno, da kao takav, neću nigda stići na frontu, a treće u slučaju, da mi to ostane fiksna ideja, bolje je da lud živim kao car, nego zdrav kao prosjak. Jer živjeti lud kao austrijski car i stvarno biti carem nema u subjektivnom pogledu nikakove razlike.

Kad me je liječnik upitao, što mi fali, pogledao sam ga s nekim dubokim prezirom, promjerio ga od glave do pete i kraljevskom gestom pljunuo mu u lice, rekavši: — »Zar se tako govori s premilostivim carem i kraljem F. J. I., s genijalnim vojskovođom, kako pišu svi ratni izvještaji, s najmarljivijim čovjekom u državi, kako to u novinama tvrde, s uzornim ocem obitelji, kako to stoji u školskim čitankama, s najpobožnijim pripadnikom svete Matere Crkve, kako to slike prikazuju. Što može da uzmanjka meni, uzoru mnogim narodima!«

Liječnik se brzo snašao, zamolio me za oproštenje i dao mi gardu, kako me i pripada, koja me je dopratila u Stenjevac. Tu sam carevao sve do prevrata. Kad sam čuo, da je moje carstvo propalo, abdicirao sam, pošao u Zagreb i prijavio se Narodnom Vijeću kao nacionalni mučenik i rušitelj Austrije. Kao naknadu za sve pretrpljene progone, dobio sam izvoznicu samo na pet stotina vagona krumpira i deset vagona masti — za Austriju.

E, kad se sjetim, rode moj, — završi stric žalostivo, — koliko drugi prihvatiše za vrijeme rata i prevrata, tuga mi na srce liježe i sve mislim: dobar je Bog, dočekaću ja još koji rat. E, ali onda . . .!

Redovitim putem

Gazda Filip Filipović nije nikako mogao složiti selo, da podigne školu. Selo Dubovac bilo je daleko od ceste, zabačeno i zatučeno. Propadalo je u neznanju, neimaštini i nečistoći. Djeca su im polazila dva sata udaljenu školu u selu Grabovcu, a malo ih je išlo na tako daleki put.

Gazda Filip rodio se u tom Dubovcu, protukao se svijetom i vratio kući. Udomio se i obogatio. Bile dobre godine, trgovina išla za rukom, osobito šljiva i rakija, pa nije ni čudo, da se brzo pročuo kao najbogatiji čovjek ne samo u svom selu, nego i u čitavoj općini. Bio je udovac bez djece, a uz to duševan čovjek i nekakav zanesenjak. Kad su poslovi dopuštali, rado je čitao razne knjige, naročito pjesme, a potajice je i sam pisao pjesme, koje nije nikome čitao. Imao je neko naročito poštovanje prema knjizi i pismenosti i zbog toga je pokušavao nagovoriti seljane, da grade školu. Ljudi kao ljudi, jedni vele, da im je dosta nameta, drugi, da Grabovac nije daleko, a neki su podvaljivali gazda-Filipu, kao da on hoće da zaradi kod gradnje škole.

Dodijalo njemu to natezanje i podvaljivanje i jednoga dana presiječe sve to odlukom, da će on sam sagraditi školu i pokloniti je svome selu. Šutio je o svemu tome i razmišljao, kako da provede svoj naum. Zbrajao je, odbijao i izračunao, da njegov imetak vrijedi preko milijun dinara. Odlučio je, da od toga odvoji tri stotine tisuća za školu i da je gradi na svom zemljištu. Svoju odluku saopći Ministarstvu prosvjete jednim dopisom, u kojem je

razložio, da kani sagraditi četverorazrednu školu u svom rodnom mjestu Dubovcu i da će je pokloniti selu. Još je molio, da mu ministarstvo pošalje plan za takovu školu.

Ministarstvo vratilo akt preko oblasti, sreza i općine gazda-Filipu s napomenom općini, da uputi molitelja, neka svoju molbu podnese redovitim putem. Općinski bilježnik u Grabovcu pozove ga i saopći mu rješenje ministarstva. Filip u prvi mah nije pravo razumio. Nikako mu nije išlo u glavu, zašto je ministarstvo vratilo njegovo pismo i sad opet traži, da ga pošalje nekakvim »redovitim putem«. I zar je to redoviti put — razmišljao je gazda-Filip — kad ja hoću da pišem ministarstvu, pa moram pismo da dadem općini? A nije li najredovitije i najbrže, da onome, kome pišem, izravno i pošaljem? I sad, da su mi bar poslali plan, kad su već pročitali, što sam im pisao, pa da počnem što ranije, da se škola osuši do zime!

Da dođe što prije do plana, dade se gazda-Filip nagovoriti od bilježnika i ponovo napisa svoju odluku i preda je općini, iako je taj postupak držao još uvijek smiješnim i nezgodnim. Spis je prošetao svoj redoviti put: općina — srez — oblast — ministarstvo. Na svakoj postaji malo se odmorio i primio po koju novu brojku, slovo i štambilju. Dok je došao u ministarstvo, već se prilično udebljao, postao komotan, pa je tamo malo poduže odahnuo.

Poslije pola godine zove opet bilježnik gazdu Filipa, da dođe u općinu na saopćenje. Dođe on i doznade, da je ministarstvo vratilo njegov akt s primjedbom, da »pomenuti Filip Filipović biljeguje svoju molbu po zakonu o taksama, jer se inače neće uzeti u postupak«. Tu je gazda-Filip vidio prste nekog siromaška, koji hoće da ga oplačka bar za cigarete i kafu, kad ne može za više, i ljutit, što ga je već jesen uhvatila, a da nije počeo sa gradnjom, izjavi, da on ništa ne moli, već samo javlja, i da stoga ne da biljega.

Već malo više ugojen, onako otprilike kao prase sa tri prsta slanine, ode akt na svoj križni put: srez — oblast — itd. U ministarstvo stiže u duboku zimu. Kako su u ministarstvu previše ložili, bilo mu je prevruće, i on se povrati na svoj redoviti put i malo brže dođe u općinu. Zovu Filipa u općinu i i saopće mu rješenje ministarstva, da od gradnje škole neće biti ništa, ako ne plati taksu. Bilo je već proljeće, najpogodnije vrijeme za gradnju, pa da ne oteže, plati on i tu taksu, premda nije pojmio, zašto to mora da učini.

Akt ode nešto kraćim korakom i vrati se u puno ljeto. Bio je bogatiji s jednom novom idejom: Neka se upita legator, da li se obrazovala školska općina, za koju se gradi ta školska zgrada. Ako jest, neka priloži aktu odluku oblasnog školskog odbora o obrazovanju nove školske općine. Jedva jedvice rastumačiše Filipu, šta to znači. On se tri puta prekrsti i uzdahnu: »Pomozi, Gospode! Čudni su ti ljudi ti činovnici! Eto hoću da poklonim školu selu, a oni već viču: stoj, i ne daju da poklonim, dok ne platim takse, a sad još viću, da trebam dozvolu od oblasti. Vidim ja: boji se neko škole. Ali izdržaće Filip!« . . . I smirio se čovjek. Osjetio je, da je zašao u guštaru i nema druge, nego da se krči, ako se hoće na čistinu. Napiše, dakle, molbu oblasnom školskom odboru, u kojoj je zatražio obrazovanje posebne školske općine za svoje selo Dubovac.

I sam spis bio je malo veseliji, što je dobio novu ideju, pa je življe odjurio u oblast i začudo, brzo se vratio u općinu s ovim rješenjem: — Neka se uputi molitelj, da pošalje predujam u iznosu od dvije hiljade dinara za komisiju, koja će izaći na teren, da obrazuje novu školsku općinu u selu Dubovcu. Na ovo se gazda-Filip nasmijao. Sad ga više nisu mogli ni naljutiti. Vidi on, da su ljudi osjetili u njega pare, pa kô vele: kad daješ drugima, daj

i nama! I dao bi on, ali ne radi se o parama, nego o pljački. Ne da se on pljačkati, pa eto.

»Ja poklanjam trista hiljada dinara i više ni pare!« — odgovara on oblasnom odboru. — A ostale troškove za komisiju neka snosi općina ili država!« Spis otskakuće u oblast i brzo se vrati (radilo se naime o komisiji!) s upitom: da li je općina Grabovac voljna platiti troškove za komisiju? Općina odgovori, da taj trošak nije predviđen u budžetu, pa zato ne može da plati. Troškovi za komisiju plaćaju se iz građevne glavnice, pa budući da je Filip Filipović dao građevnu glavnicu, treba da plati i komisiju.

Oko Božića veliki župan stavlja Filipu do znanja, da se njegov dar u iznosu od trista tisuća dinara, namijenjenih za školu, ne može prihvatiti, pošto darovatelj nije udovoljio formalnostima, koje zakon propisuje ... »Darovaću, e, baš ću darovati!« — zaviknuo je Filip, kad je to čuo, — »makar vi svi pocrkali!«

Da ne bude baš, kako oni hoće, javi on, da će sâm poslati svoja kola po komisiju, hraniti je i pojiti za vrijeme rada, ali novaca ne da.

Jedva jedvice komisija stiže, već se bilo zazelenilo. Ako i neće biti zarade, ali će biti krkanluka: mlade janjetine i vruće gibanice u čika-Filipa. I sve bi bilo u redu, da se nije pretsjednik općine grabovačke protivio gradnji nove škole. — »Da je narodu u Dubovcu potrebna škola«, — razlagao je on, — »narod bi je sam zatražio. U našoj općini imamo već dvije škole, a treću nijesmo kadri uzdržavati. Naša je općina siromašna, pa ne može davati i za treću školu knjige, drva i podvornika. Već ako se Filip obveže, da će novu školu i materijalno uzdržavati, općina se neće protiviti osnutku nove školske općine« ... Filip izjavi u zapisnik, da će on sagraditi samo zgradu, a za drugo, neka se pobrine općina ili država!

Komisija se najede, napije i ode.

Filip ostade sam. Uhvatilo ga neko razočaranje i žalost, što ne može da ostvari svoj naum. Koliko je puta sanjao, da sjedi u novoj školi među djecom, a ona mu prilaze i pitaju: »A kako se ovo slovo čita, gazda-Filipe?« On im pokazuje i bodri ih, i smije se skupa s njima, kad koji pogriješi. Ali ništa od svega toga. Neka mora pritisla selo i ne da mu da diše.

Akt se malo zalijenio. Najeo se, pa mu se nije žurilo. Tek usred ljeta nekako se doturao u Grabovac sav mastan od znojnih činovničkih ruku. Na temelju komisijskog očevida donio je veliki župan odluku, da se osniva nova školska općina za selo Dubovac s pravom žalbe nezadovoljnoj stranci. Upravna općina Grabovac žalila se ministarstvu protiv te odluke, pa je zato akt postao mrzovoljan i oduran i svi su ga izbjegavali. Ali se nekako ipak progurao kroz sve zapreke i usred zime našao se u toploj sobi ministarstva.

Dospio je u ruke samom načelniku!

— Oho, kako se ovaj udebljao! — promrmlja načelnik veselo, — znači, da se u mom resoru misli i radi! Još samo da pročitam novine, pa da ga riješim.

Zapali cigaretu i naruči crnu kavu. Kad je novine pročitao, izgubio je volju za rad, jer je doznao, da njegova partija silazi s vlasti. Uze akt, zaturi ga u fijoku i poče čistiti nokte.

Novi načelnik donio je novi duh i nove ideje. Njegovo je gesla bilo: privatna inicijativa. I u duhu tih svojih ideja pošalje on dubovački akt velikom županu s time, da se »sasluša darovatelj, bi li on htio osnovati i fond za uzdržavanje škole«. Akt došepesa do Filipa, a ovaj izjavi glasno i jasno, da ne da više ni pare.

Dalje se akt obogatio ovim rješenjima.

a) — Ministarstvo donosi odluku, da upravna općina Grabovac mora uzdržavati školu, koja se ima osnovati u Dubovcu.

b) — Filipu se dostavlja odluka o obrazovanju nove školske općine u Dubovcu i on je priloži svojoj prvoj izjavi.

c) — Ministarstvo vraća sve Filipu, da bilježuje prilog (odluku) sa dva dinara.

d) — Filip propisno bilježuje i vraća akt.

e) — Ministarstvo pita pretstavnike nove školske općine, gdje će im djeca polaziti školu do izgradnje školske zgrade.

f) — Dubovački školski odbor izjavljuje, da će do izgradnje škole njihova djeca i dalje polaziti staru školu u Grabovcu.

g) — To se poslalo na izvještaj školskom odboru u Grabovac s upitom, da li su s time sporazumni. Ovaj se protivi tome, jer je, vele, Dubovac sada posebna školska općina, pa neka se brine za svoju djecu kako zna. (Zbog toga je došlo skoro do revolucije u Dubovcu i dubovačka djeca nijesu nikuda išla u školu, pa selo navalilo na Filipa, da je on krivac svemu).

h) — Filip izjavljuje, da daje svoju kuću za privremenu školu.

i) — Ministarstvo određuje, da komisija ustanovi, da li je ta zgrada pogodna za privremenu školu.

j) — Oblasni školski odbor traži, da Filip odvoji tri hiljade dinara za trošak komisiji.

k) — Filip izjavljuje, da će on komisiju voziti, hraniti i pojiti, ali novaca ne da.

l) — Komisija traži, da Filip adaptira zgradu u smislu postojećih školskih propisa. On se tome protivi, jer bi to bilo samo na štetu zgrade, pogotovo, kad će odmah graditi novu školu.

m) — Ministarstvo donosi odluku, da škola može biti i u takovoj zgradi.

n) — Veliki župan pita Filipa, da li pristaje, da na svom imanju sagradi školu od šest razreda, da nabavi školski namještaj i učila. Ako pristane

na sve to, da deponira tri hiljade dinara poputnine članovima komisije, koja će doći da izabere zemljište za školu.

o) — Filip izjavljuje, da pristaje na sve, samo ne da poputnine članovima komisije, jer su oni to već mogli obaviti, dok su bili u Dubovcu. Ako on žrtvuje toliki novac, mogu i članovi komisije žrtvovati poputnine.

p) — Oblasni odbor pita školsku općinu u Grabovcu, da li je ona voljna položiti poputninu članovima komisije. Školski odbor odgovara, da to nije predviđeno u budžetu i da ne može dati.

r) — Oblasni odbor naređuje upravnoj općini u Grabovcu, da saopći Filipu, da će njegova namjera ostati mrtvo slovo na papiru, ako ne omogući dolazak komisije.

s) — Filip odgovara, da njegova namjera neće ostati mrtvo slovo na papiru, jer će on napraviti školu mimo državne vlasti.

t) — Oblasni odbor traži od ministarstva, da prisili legatora, da položi one tri hiljade dinara za komisiju.

u) — Ministarstvo odgovara, da nema sile, kojom bi primorao legatora, da položi novac za komisiju, jer je to privatno-pravni, a ne javno-pravni posao. Oblasnom odboru preporučuje, da na lijep način nagovori legatora, da omogući dolazak komisije.

v) — Oblasni odbor naređuje pretsjedniku općine grabovačke, neka nagovori Filipa, da dade za komisiju podvoz i hranu kao što je i prije činio. Filip pristaje.

z) Komisija došla, zemljište izabrala, najela se, napila i otišla.

x) — Građevinska sekcija oblasnog odbora zatražila je od Filipa, da prethodno položi tri hiljade dinara za izradu plana i hiljadu i pet stotina dinara za tri izlaska oblasnog inžinira.

y) — Filip odgovara, da to nije pravo i da će on izgradi školu bez zvaničnog plana svojim novcem i pomoću božjom.

q) — Školski nadzornik traži od Filipa, da ga izvijesti 1. koliku će zgradu graditi — 2. koliko će imati odjeljenja — 3. koliko je novaca spremio za građenje škole — 4. gdje mu se taj novac nalazi? — Još mu stavlja do znanja, da ne smije graditi bez zvaničnog plana, a kad ga dobije, da gradi pod nadzorom nadležnog inžinira. Kad škola bude gotova, neka javi nadzorništvu, a ovo će poslati komisiju, koja će primiti školu i to, naravno, o trošku legatora.

Kad je Filip to pročitao, zašutio je. Steglo ga u prsima, nije smogao riječi. Pet je već godina prošlo, otkako je stvorio odluku, da sagradi školu i ništa od svega toga. Ispriječio se neko ispred njegove odluke i ne da. Kao da govori: kad daješ drugima, daj i nama, jer ako nama ne daš, ostaće tvoja namjera mrtvo slovo. Ne daju. Ne daju, da učiniš dobročinstvo. Postoje zakoni, naredbe, propisi i takse. To je prvo, a onda idi, pa čini dobro. Postoji vlast i činovnik. I oni rade za nas, za seljaka, za opće dobro. Pišu i stalno pišu: općina srezu, srez oblasti, oblast ministarstvu, jedno ministarstvo drugom. Seljak ore, sije i žanje, pati stoku, podiže djecu i kuću. On radi i hrani sve, pa i činovnika, koji piše. U ratu svi rade, malo se piše i niko ne traži putnih troškova. Četa dobije zapovijed, da sagradi kuću navrh planine. Svi upru i za nekoliko dana kuća gotova. Nigdje nema ni slova o toj kući. Ili treba da se ukopamo. Oficir samo pokaže štapom: kopajte tu i tu. Niko ne pita za propise, planove i takse. Da radimo kao u ratu, bilo bi bolje.

Smiren i tih, popeo se na kola. Ne ljuti se ni na koga. Što da se i ljuti? Valjda je život takav. Ljudi se zapetljali u svoje brige i nevolje, pa i ne vide, da se može živjeti jednostavnije. A školu će on početi sutra da gradi. Ide u grad, da naruči materijal i najmi majstore. Svratiće se u Lipovac kod učitelja, da mu pozajmi plan svoje škole. To je nova škola, pa je valjda po propisu građena. Pomozi, Gospode!

Filip je školu sagradio i predao narodu. Potrošio za nju pola svoga imetka. Ne dugo iza toga prodao je ostatak svoga imetka i preselio se u grad, da u miru živi od rente. Novac uložio u banku i ona mu je svaki mjesec doznačivala potrebnu svotu za život. No nesreća se dogodila, da je banka propala, a s njome i njegov novac. Nemoćan i nesposoban da počne iznova, životario je Filip od pomoći starih prijatelja. No ni to nije dugo trajalo. Prijatelji se ohladiše i stiskoše. Gladan i poderan, uputi se Filip pješke od sela do sela u svoj Dubovac. Nadao se, da će mu možda općina dati kakvu pomoć ili službu. Bar za poslužitelja u općini ili u školi, koju je on sagradio.

Baš su pred općinom u Grabovcu pili rakiju bilježnik i načelnik i tjerali šegu s ludim Avramom, seoskom budalom, kad se Filip, iznemogao i poderan, primicao općini.

»Opet se šunja jedna bitanga kroz selo«, — pomisli načelnik, — »gdje li je samo stražar, da ga otjera?«

— Gle, gle, nije li to gazda-Filip, jest, boga mi! — reče glasno. Svi umukoše.

— Pomozi Bog, ljudi!

— Bog ti pomogao, gazda-Filipe!

— Slab sam ja gazda, vidiš me otrcanog kao prosjaka! — uzdiše Filip.

U načelniku uskuva ona stara srdžba na Filipa zbog uzdržavanja škole u Dubovcu, pa pakosnu dreknu:

— A je li, gazda, zašto si rasipao svoje pare, dok ih bijaše? Htio si, da te slave, da te spominju, da imaš zadužbinu, je li, a mi da ti tu zadužbinu izdržavamo, da ti se ime ne zaboravi. Nije ti bilo do-

sta, što si svoje novce bacio u tu školu, nego si i nas prisilio, da je uzdržavamo. Hehe, gazda!

Filip je bez riječi otišao. Poslije tri dana izbacila rijeka njegov leš. Našli ga ribari i javili na općinu.

— Gle gada jednoga, — srdi se načelnik, — kako nam napakosti! Hoće baš, da nam nabije troškove za pogreb. E, vala, neće. Gdje li je Milan stražar? O, Milane! Skočide do rijeke i gurni lešinu onoga gada Filipa, neka otplovi u drugu općinu! Nema u budžetu stavke za njegov pogreb!

— Razumijem!

— E moj, gazda-Filipe! — govorio je Milan, gurajući motkom lješinu u maticu rijeke, — što od tebe bi? Kad dođeš drugi put na svijet, a ti stisni i ne daj nikome. Ne vrijedi ti nama nevoljnicima ni davati. Imaš milijun dinara i razdijeliš ih na nas milijun siromaha, pa šta dobije svaki: ništa, dinar. Još ćete kogod i opsovati i reći: kad ne daš više, ne trebam ni to. Takvi smo ti mi, gladni kao vukovi, nikad nama dosta. Ko bi našu nevolju zatrpao!

Matica rijeke polako je nosila Filipa, nekako neodlučno i oklijevajući, kao da je znala, da ni susjedna općina nema stavke u budžetu za njegovu sahranu...

Mišljenje Save Poniznoga

Sava Ponizni, činovnik arhive kr. zemaljske hrvatsko-slavonske-dalmatinske vlade, poznavao je i priznavao da upravljaju svijetom samo ove tri sile: Bog, visoka vlada i kvitancija. Za Boga samo se po sebi razumije. Za visoku vladu i to se razumije u savezu s Bogom, jer je i Sava vjerovao, da svaka vlast potječe od Boga. A kako i ne bi potjecala, kad u svetom pismu stoji: »Ni dlaka s glave ne može pasti bez volje oca mojega«... Jasno je onda, da ni vlast ne pada bez božje volje.

Za kvitanciju — i to je sasvim razumljivo. Namira ili kvitancija određuje odnos Save Poniznoga prema vladi, Bogu i ostalom svijetu. Jer samo po namiri postoji Sava kao ličnost, kao neki faktor, s kojim treba da se računa. Pretpostavimo ovaj slučaj. Na prvoga veli Poglaviti Savi: — »Dragi Savo, meni je vrlo žao, što vam moram saopćiti, da je stigao dekret o vašem otpuštanju iz službe«... Šta bi se u tom slučaju dogodilo? Sava bi se raspao, rasplinuo, nestao u vazduhu.

Toga dana ne bi bilo namire, a potom ni Save. Jer on i postoji samo po namiri. Ona je u neku ruku dokumenat njegove egzistencije, fokus, u kom se sabiru sve životne zrake njegove ličnosti. Toga dana ne bi Sava mogao platiti dućandžiji, mesaru, pekaru itd., kao što je dosad običavao. Ne bi mogao platiti naprosto zbog toga, jer kad nema namire, onda nema ni Save Poniznoga, arhivskog činovnika, koji

je sve te dugove načinio. Toga dana ne bi se trgovac više ponizno klanjao i već izdaleka uljudno skidao šešir pred Savom. Ni mesar ne bi više namigujući dovikivao: — »Nešto sam naročito za vas spremio!« Uopće ne bi ga niko ni pogledao, jer nema više namire, po kojoj je on zbiljski opstojao u očima svojih sugrađana. Sada je kao neki kostur, dim, papir, na kojemu je kiša slova isprala, stvar, na koju se ni pas neće obazrijeti.

Vjerojatno, da bi i sam Sava posumnjao u svoje postojanje. Jer, ko je to i kakav je to Sava, kojega niko ne vidi i ne pozdravlja, koji ne piše namire na prvoga i koji ne plaća svojim vjerovnicima? Taj ne postoji za druge, a bome ni za sebe. Jer kad se kaže: »Sava Ponizni«, onda se zna i ko je to. Svakome je jasno, da je to onaj Sava, koji o prvome podiže 99 kruna i 66 filira. Ako se odvoji tih 99 kruna i 66 filira od Save Poniznoga, nestaće i njega kao mjehura od sapunice.

Kako je radosno nosio kući svakoga prvoga tih devedeset i devet krunica, pa ih s uživanjem razastr'o po stolu jednu do druge. Modre i ljubičaste banke kao našminkane djevojke namiguju mu i smiješe se mazno: — »Ne daj nas od sebe, Savice«. Ali Sava ne sluša ovaj zavodljivi pijev; zna on, da je red podmiriti dugove. Raspoređuje ih na snopiće i šapuće: — »Vi zamazane sestrice, ajte pralji, neka vas ona opere. Vi, koje ste poderane, skočite do postolara, neka vas on okrpi. A vi, gospodske čistunice, u trgovčevu blagajnu!« ... I tako, kad ih je sve rasporedio, vidi jadni Sava, da njemu ništa ne ostaje. Bilo je vrijeme, kad se on zbog toga i bunio. — »Zar meni šipak, koji sam se mučio?« znao se je zapitati Sava, odmahnuo rukom i htio da strpa sve novce u svoj džep ... Da, tako je nekad mislio, ali nije to nikad uradio. A danas, danas uopće na to i ne misli. Danas je miran i zadovoljan.

— Zna visoka vlada, koliko nama treba! — domislio se Sava. — Ne znam uopće, zašto da nam

povisuje plaću. Ima li to kakva smisla? Najprije sam imao 55 kruna i živio od toga kao i sva sirotinja. Ne možeš reći, da je previše, ali nisi kadar ni da umreš. Kasnije sam dobivao 66 kruna i nije mi bilo dosta. Danas ih imam već 99 i opet nemam dosta. Ako više imam, više i trebam. Uvijek ću svu plaću potrošiti i ništa mi neće ostati. To jest, ako štogod i otrgnem od usta, čuće ona gladna rodbina na selu i doći će da prosi. A u mene je već tako srce, ne može odbiti, dok ima.

Da, zaista nema smisla tražiti povišice! Od toga samo više želja i više nezadovoljstva, a nikakve hasne. Čak i jedan aforizam stvorio je Sava: — »Novci su đubre našim željama: što ih više imamo, želje sve više rastu«.... Pa što da i imaš kuću? Što će ti kuća? Donosi ti samo brige i glavobolje. Treba plaćati porez, namet, treba popravljati itd. Strahuješ, da te ko ne upali ili ne pokrade. A ovako si kao ptica na grani: ništa nemaš i ni za što ne strepiš.

Razumije se, da je Sava s ovakovim uvjerenjima brzo došao u sukob sa svojim drugovima činovnicima. Ovi su ga nazivali ulizicom, pripuzom i vladinim psom. Još su mu neki rekli, da je madžarski sluga i da se je prodao za zdjelu leće. Ali on se nije na to vrijeđao, nego se samo smješkao i govorio: — »Ako sam to ja, ni vi niste drugo, jer ste činovnici. Sluga sam, razumije se, nego što sam? Dao sam se u službu državi, pa kvit. Zna se, šta to znači. Sluga je, da sluša, a gazda da zapovijeda. A vi bi rado, da budete sluge i gospodari. To, gospodo, ne ide. Ja sam sluga i biću to, dokle me je volja. Kad mi dođija, reći ću: — »Hvala, visoka vlado, neću više da te služim!« Još ću se jedanput pokloniti i otići u slobodu.

To im je sve skresao na činovničkoj skupštini. Dodijalo mu ono brbljanje i napuhavanje vodstva, koje je imalo dva lica: jedno za činovnike, buntovno

i brbljavo, a drugo za vladu, ponizno i šutljivo. Sava je volio otvorene račune, pa im je zato i rekao:

— Gospodo, dozvolite, da vam i ja kažem svoje mišljenje. Tu se stalno čuju povici: zbijmo redove za konačni udarac; naša će organizacija prisiliti vladu, da prihvati naše zahtjeve za povišicu, itd. Prvo, gospodo, ako vi mislite, da ćete pomoću organizacije prisiliti vladu, da nam povisi plaću, onda je to, da prostite, najobičnija glupost, koja ne priliči školovanim ljudima. Ko smo mi, da se prijetimo vladi? Jednim potpisom pera može visoka vlada da razjuri našu organizaciju. A drugim potpisom oduzeće nam kruh i naslov činovnički. Gdje smo onda? Vi bi, kažete, štrajkovali. Vi mislite, da država ne može bez nas. (»Država smo mi!« poviče neko). O tom bi se dalo raspravljati, ko je država? A da mi nismo država, to je valjda jasno. Jer, da smo mi država, ne bi ovdje halabučili i protestirali, nego bi doznačili povišicu sami sebi, bez organizacije, bez vike i buke, kako to rade gospoda odjelni pretstojnici i narodni zastupnici, kad sebi podižu plaće. Držim, da vam je sada jasno, da mi nismo država, nego njene sluge. (»Ti si sluga i izdajica, sram te bilo!«)

»Nemojte me smetati, jer još nisam svršio. Vi kažete: štrajk. A to je prijetnja, koje se niko ne plaši. Prvo, polovica nas nema do desetog u mjesecu skoro nijedne krune gotovog novca i živi do kraja mjeseca na veresiju. Što će se dogoditi, kad budete štrajkovali i kad ne primite na prvoga plaću? Jer će sigurno i blagajnici štrajkovati. A sad mi kažite, dokle ćete vi izdržati? Mjesec, dva, pola godine? Po mome mišljenju, devet desetina ne bi štrajkovalo, makar ovdje i prisegli. I onda vi sebi uobražavate, da država ne može bez vas. Može i te kako. Vojska se pomakne samo za tri koraka nadesno i svi su naši položaji popunjeni. Šta si mi utvaramo, da smo nezamjenljivi! Ko je danas nezamjenljiv?

»I onda, nije li vama čudno, da otkad postoji organizacija, uvijek mi činovnici tražimo povišicu plaće. Kada ste vi, molim vas, zahtijevali, da nam država snizi plaću, da narodu bude manje poreza? Nikada. Vi uvijek jedno isto: daj i daj. Ako je i carska kasa, jednom se mora isprazniti. Toga nema, ko bi našu jamu zatrpao.

»Evo nas ovdje, što smo se skupili. Svi smo lijepo obučeni i ugojeni. Pogledajte, kako se mi odijevamo, kao da smo svi nekakvi milijunaši, a ne državni plaćenici. A otkud se mi možemo mjeriti s milijunašima i trgovcima? Zašto se mi ne bi skromnije nosili? Zašto mi ne bi krpili svoju odjeću? Svaka krpa na našem odijelu, to je kao neki orden za naše zasluge. Jer je svakako ona rupa na odijelu nastala od rada, a ne od obijesti. Ko ima više zakrpa, taj je zaslužniji za državu. Nešto treba da držimo i do svoje časti. Danas se najljepše odijevaju džepari i hohštapleri i svaki bolje obučen čovjek izgleda sumnjiv.

»A onda: — uporedite ovu našu gomilu činovnika s gomilom seljaka. Mi svi dobro izbrijani i udebljani, a seljak mršav i zarastao. Znak, da nama nije loše na državnim jaslima. Ja bih nama preporučio: jedimo manje, kako to suvremena higijena zahtijeva! Ne moramo mi svaki dan jesti mesa. To nije nigdje propisano. Pravo da vam kažem: i ne valja jesti mesa. Ja sam čitao raspravu od nekog učenog doktora, gdje ovaj nabraja nekih stotinu bolesti, koje nastaju od uživanja mesa. Osobito, veli, ne valja to nama, koji radimo glavom. Da jedemo, braćo, sira, luka i surutke, kako taj učenjak preporučuje. U toj hrani, veli, ima najviše »vitamina«. A to je jeftina hrana i možeš se od nje dobro najesti.

»Dakle, braćo i drugovi, vidite, da je naš zahtjev za povišicom neumjestan i neumjeren. Zato ja predlažem, da se mi lijepo raziđemo, jer zna visoka vlada, što nama treba, bolje nego mi. Naše geslo neka bude: B o g, v l a d a i n a m i r a«.

— Pfuj, ulizica, špijun, prodana mješina, marš napolje! — čuli se povici iz razjarene gomile. Neki potrčaše prema Savi, da ga tuku, ali Sava ne uzmiče, nego stišće šake i mrsi kroz zube:

— Razbiću ćelavu lumbardu onome, ko mi se približi!

Masa ustukne, a Sava nastavi podrugljivo:

— To je ta vaša »sloboda«, što je tražite za sebe. — »Mi smo slobodni ljudi, a ne robovi!« derete se, kad vam vlada ne učini štogod po volji. A gle vas, kad drugima treba da dadete tu istu slobodu. Zovete nas u organizaciju, da bratski i drugarski pretresemo staleška pitanja, a kad čovjek iskreno kaže, što misli, ne date mu da govori i hoćete da ga bijete. I to se zove sloboda, demokracija i inteligencija! Sramite se. — I Sava pljune prema gomili, pa ode sa skupštine.

Putem, idući kući, razmišljao je ovako: — »Eto takvi smo ti mi. Puna su nam usta čovječjih prava, slobode i demokracije i za nož bi uhvatili, da ih dobijemo. A čim se dočepamo komadića vlasti, odmah se pretvaramo u male tirančiće. Svaki je prepun sebe i svoje sile i ne da nikome ni da mrdne. Kad prigovoriš činovniku, već larma: — ne vrijeđaj zakon, vlast, državu! On je već vlast, zakon, a nikakav Kuzma Kuzmić, činovnik. Pljuje on na Kuzmu Kuzmića, kad može da bude država. Pa dobro, Kuzma Kuzmiću, priznajem ti, da pretstavljaš vlast i državu, ali moj brajkane, samo p r e t s t a v l j a š; glumiš, igraš, brate, za plaću kao i drugi glumci. Kad dođeš kući, da se bar svučeš i skineš masku! Ako nećeš da je do kraja skineš, a ti je pomakni samo malo, da te prepoznam i da se pozdravimo kao ljudi. Budi na časak čovjek, a onda opet spusti krinku i igraj dalje vlast. Ma što igraš pred seljakom, i ne zamjeram ti. Ali preda mnom, brate, nemoj. Svi mi vidimo jedan drugome u crijeva, brate Kuzma Kuzmiću, ne možemo se kriti jedan pred drugim.

»Svi se vrijeđaju, gordi su u svojoj umišljenosti. Ma neka si gord, dok si na pozornici, ali poslije igre, svuci se. Pući ćeš od prenemaganja. Bar priznaj, da ti je to manira, navika. Lijepo reci: eto, Savo, brate, vraže, kako hoćeš, prešlo mi u krv, pa ne mogu da ne glumim. Oprosti, brate, ja tebe volim, ali znaš, kako je. Ja sam u višem činovničkom razredu od tebe, pa me taj razred nekako sâm od sebe uzdiže. Možda si ti i pametniji od mene, ali šta ćeš, ko te uopće pita za pamet? Tako, prijatelju, reci, pa znam, na čemu sam. Glumiš svijesno, jer ti to prija, zna se, kako je.

»Nikome ne smiješ ništa da rečeš. Ni popu. Reci mu štogod, a on se samo nadme i siplje. — »Ne vrijeđajte dragoga Boga!« A nije, časna brado, nije bilo o Bogu ni govora, nego sam tebi, čovječe, rekao, da ti ne valja posao. — »Ja, veli, zastupam Boga na zemlji, pa ko u mene dira, taj dira u Boga!« Gospodi pomiluj, svašta čuješ na svijetu. Pa da kaže: n i j e i s t i n a. Neće ni to da kaže, nego odmah: diraš u crkvu, u Boga! Eto, brate, neće on da bude pop, sluga božji, nego odmah: crkva, Bog.

»O seljaku da i ne govorim. Razmaziše ga do zla Boga. Ko god k njemu, sve mu viče još iz daljine: — Skidam ti kapu, Narode, ljubim ti poderani opanak. Seljak se samo rastapa od milja kao ono prase, kad ga češkaš po trbuhu, pa sve četiri noge diže u vis i grokće: gro-gro! Milo mu je, godi mu. — Ti si, vele mu, izvor i utoka vlasti. Kako ti odrediš, onako će i biti! I dabome, osilio ti se moj Dmitar, da ga naprosto ne prepoznaješ. — Ne može to tako, Dmitre, veli mu činovnik, takav je zakon! — A ko je taj zakon gradio protiv mene, protiv naroda? Mi smo, veli, Narod. Protiv nas ne smije ni zakon. Što mi hoćemo, to je zakon? E, neki dan se ministar rukovao sa mnom i kaže: — Kako narod traži, onako će i biti. A sad najednom zakon ispade protiv nas. Ne, ne može to da bude! Tako je to. Svi se

osiliše u svojoj umišljenosti. Niko neće da bude malen, da sluša i da radi. Svi bi samo gospodovali i zapovijedali, a to ne može da bude.

Sava je već došao do svoje kuće. Neka mu se gorčina nakupila u grlu, pa se okrenuo, pljunuo i ušao u kuću.

Cherchez — les femmes

Bez ženske ne može da živi. Stalno joj je u tragu. Pun životne snage, radosti i ljubavnih uspjeha, nije dao svojoj misli da se pomakne iz sfere pupka. Kao đak ušao je u rat; u ratu je postao muž, naučio da troši i uživa bez pravog poimanja o odnosu rada i novca, pa je i sada, kad se povratio u građanski život, radio isto, što i u vojsci: — dao se ljubiti od žena. Razlika je samo ta, da ga je u ratu uzdržavala država, a sada ga uzdržavaju roditelji, ne što bi htjeli, nego što moraju, jer on zanimanja nema, a stidi se da počne štogod učiti. Bez ikakvog saznanja o svom društvenom položaju, časti, dužnosti itd., on lebdi u zraku i izbjegava samoga sebe. On je mužjak u službi prirode u stalnom traganju za ženkom.

Danas je Oskara sreća poslužila: nije trebao dugo da traži, jer je upravo toga jutra došla nova sluškinja, Žuža, u kavanu »Royal«. Visoka, stasita, prsata, plavih očiju, maloga, u vis zavinutog nosića, bila je to žena, koja se u žudnji rodila. Ali kako nije bila baš osobito darežljiva, trebalo je započeti pravu opsadu po svim propisima taktike i strategije. Oskar je bio po čitave dane i noći u kuhinji, gdje je ona prala suđe, pa ju je zabavljao i kupovao »Adrija-desserte« i slagao s njom album Nestlove čokolade. Svaki dan se brijao, vezao samo modre kravate, da bude u stilu s njenim očima, parfimirao se samo originalnim Houbigant-parfemima i kolonjskom vodom »4711«. Jasno je, da bi kraj ovakovih napadaja popustila i kakva krupnija krepost!

Ali kako svi ljudi idu rado utrvenim stazama, nije bio Oskar jedini. Na svoju nesreću, ništa manji uspjeh postigao je i zet gospe Lavrnjice. Za punice obično vele, da nisu jako blage, ali ova je bila pravo ujedinjenje zmaja i žandara. Kad je saznala za amorski podvig svoga zeta, odlučila je, da svoga ljubljenog zeta opet spremi na normalne tračnice bračnog života.

Te večeri teklo je u kavani sve svojim običnim redom. Glasovirač je po stoti put ponavljao neku melodiju, a Oskar sjedio u kuhinji i pjevao u pô glasa:

Wenn ich in deine Augen seh',
So schwindet all' mein Leid und Weh!

Njegov rival, Lavrnjičin zet, igrao je šah s nekim partnerom i bacao strastvene poglede prema prozorčiću od kuhinje. Ljubav se osjećala u zraku i ništa nije pretskazivalo na oluju.

Točno u devet sati uhvati Lavrnjičin zet (drugoga imena nije ni imao) za kulu, da napravi rockadu ulijevo, kad li se otvore vrata i u kavanu uđe Lavrnjica, vodeći za ruku svoga muža. Sjednu za stol i ona naruči vino. Zet se prenavljao, kao da ih ne vidi. Pošto su nabrzo popili pola litre, zovne on drugu politru. Lavrnjica se već zacrvenila od vina i od srdžbe. Srdito vesela što je našla zeta u kavani, kako je očekivala, dahtala je kao lokomotiva, bacajući oštre poglede čas na zeta, čas na kuhinjska vrata. Iz kuhinje izađe Oskar i priključi se jednoj grupi kibica. Kad je Lavrnjica opazila, da je Žuža sama u kuhinji (to je i čekala), ustane i brzim korakom uleti u kuhinju. Gromke ćuške, vika i natezanje prosu se po dvorani. Glasovirač je bijesno udarao forte, ali ipak nije mogao nadjačati muški glas potpretsjednice »Milosrdne žene«: — »Svinjo, gade, zavodnice, nećeš ti moga zeta zavađati!« Kavanar, koji je uvijek čuvao ljubomorno svoje pravo, da sam šamara svoju poslugu, skoči na obranu Žuže. Lavrnjica, kao bijesna lavica, odalami i njemu šamar, od koga mu je oko zakrvarilo. Ovaj je zgrabi za bluzu i povuče prema vratima. Oskar mu priteče u pomoć, no ona se trgne i udari Oskara šakom u nos i potrči prema zetu, ne žaleći desnog rukava, koji je ostao u rukama kavanara, ni bluze, što joj se dekolte do pupka produžio. (Rukav još i sada visi na žarulji u velikoj dvorani kao ratna zastava nad Napoleonovim grobom). Nesretni zet uočivši kobnu sudbinu, koja je kretala prama njemu, pojuri prema vratima, ali ga ondje dočeka Lavrnjičin muž raširenim rukama. Vještinom najvještijeg foxterriera skoči mu zet preko ruku, pa ma glavu izgubio, samo da ne padne šaka svojoj ljubljenoj punici. Ostala posluga priskoči gazdi u pomoć i jedva ih izguraše napolje. Sva poderana i izgrebena, Lavrnjica grčevito držaše čuperak nečije kose i mašući šakom prema kavani, vikaše: — »Nije ova zečicu sisala; znaćete vi, ko je Lavrnjica!«

Drugoga dana uzalud je Oskar tražio Žužu; ona je odmaglila iz toga mjesta, gdje je ljubav tako opasna. Vraćao se kući tužan i zamišljen. Negdje iz dubine potsvijesti penjala mu se poznata melodija:

In einem kühlen Grunde, da geht ein Mühlenrad,
Mein Liebchen ist verschwunden, die dort geküsst mich hat.

Oskarova žalost ne potraja dugo. Tako je bila njegova ljubav široka i sveobuhvatna. Bila je kadra da obuhvati u isti mah jedan, dva i više objekata. Na sve da se razlije i da ih zadovolji. Ovoj širini svoga srca kadgod se i sam začudio: — Ljubim li Lizu? pita se. — Ljubim! — Bez Mice, život bi bio pustinja! Tazine oči, to je vulkan strasti! . . . I kad je sa horizonta nestalo Lize, Mice i Taze, on je još uvijek osjećao ljubavnu vatru. Zapravo on nije ni

bio zaljubljen u X-y-zetu; njegova ljubav nije ovisila o vanjskom objektu, nego je kao trajno upaljena sveta vatra gorjela u njegovu srcu i ogrijavala svaku ženu, koja se našla u njegovoj blizini. I svaku drugu opet je volio iskreno. Lola, Greta, Bara i one druge, koje su došle kasnije, bile su ljubljene s istom žestinom. Pa i one nepoznate, koje je tek vidio i poželio, i njih bi mogao ljubiti . . .

Kod kuće je našao maleno, mirisavo pisamce, koje ga je kao neki deus ex machina oslobodilo ljubavnog bola za Žužom. Bilo je to ljubavno pismo od Tanje (ah, te ruske oči čornije, oči krasnije!), one ljetošnje ljubavi sa Save . . . Javlja mu, da je zaželjela primirisati njegovu put i slušati kucanje njegova srca . . . pa da dolazi u subotu u podne, a vraća se navečer u Zagreb.

Mnogo prije podne već je Oskar šetao na peronu mumljajući: »Volga, Volga!« . . . Rastapao se od buduće sreće i ljúljuškao s njome na valovima široke Volge, penjao se po Uralu i vozio na trojki po sibirskim stepama.

— Oskar, ti ješčo ljubiš menja? — pitala ga je.

— Ne vrijeđaj me, — mrštio se on, — da me sasiječeš na komadiće, još uvijek bi svaki komadić vikao: »Ja ljublju tebja!«

Bacila mu se oko vrata kao kozak na konja i otkasaše u zemlju obećanu . . . Amor je čuvao stražu pred hotelskom sobom sve do odlaska Tanjina.

Držeći se za ruke, krenuli su hodnikom hotela, da pođu na stanicu. Oskar je tiho pjevuckao Wagnerov »Brautmarsch«. Kad je došao do onoga mjesta: »Siegreicher Mut, Minne gewinnt, eint euch in Liebe zum seeligsten Paar«, dogodila se katastrofa. Oskar je zastao kao ukopan s razvaljenom gubicom, a pjesma se skrila negdje u utrobi.

Izgleda, da se neka viša sila okomila na njega i ne da mu da užije svu širinu njegova srca. Profesor plesa i »krasnokreta« Hopla, držao je te večeri u velikoj dvorani obuku u najnovijim plesovima: fox

blues, huppa-huppa, hopa-cupa itd. Jasno je, da je tu bila zlatna mladež viših razreda gimnazije. I Tefika gimnazijalka, ona kuštrava, razumije se. To je bila popodnevna Oskarova ljubav sa Save. Do podne crna i vitka Tanja, a po podne plava i punačka Tefika. Zvao ju je »Nimfa«. Gospode, kakve nam Ti radosti pružaš! Puštaš nas, da kao dvije ribice plivamo niz vodu, da se gladimo, hvatamo i stiščemo, preplećemo nogama i rukama, tonemo u strasti. Da umorni leškarimo na sunčanom prudu, da nam sunce podari nove radosti . . .

I to je sve pokopano ovoga časa, kad je, idući s Tanjom, susreo Nimfu. Ta kruta i neumoljiva priroda, ti vječno stalni zakoni, što sile svako tijelo da pada k zemlji, prisilili su i Nimfu, da pođe izvjesnim putem. Susreli su se u hodniku. Njegova donja laloka ukočila se, da nije mogao ni pozdraviti. Ona se od srdžbe zacrvenila. Ljubav je njena prsnula u mržnju . . .

Kad nevolja provali kroz prozor i vrata, rijetko se kada dogodi, da ne provali i kroz krov.

Po gradu se govorilo, da se Irena udaje. Ona božanstvena Irena, njegova prva i posljednja platonska ljubav! S kakovim je čeznućem gledao u njene gaćice, kad ih je vjetar na užetu ponjihavao. Kako li je bila krasna, kad je prije spavanja dolazila na prozor i davala naslućivati svoju alabastrenu put. To je sve za sada propalo. Fakat suh, nepopravljiv, definitivan. Ona se udaje!

Maglovite večeri šetao se Oskar u tami pred njenom kućom, da se naužije još malo njene sjene. Duša mu je pjevala:

Guter Mond, du gehst so stille,
In den Abendwolken hin,
Bist so ruhig, und ich fühle,
Dass ich ohne Ruhe bin,

Dass ich ohne — — — —
Dass — — — — —

— Što si tako sentimentalan, Oskare? — zapitao je neki glas iz tmine.

— Ni najmanje, samo tako pjevam!

— Jesi li čuo, da se Irena udaje za dr. Šmokljanova?

— Kakav doktor? Felčer, vrač, neznalica, šerbltreger, a ne doktor! Sigurno ima u Rusiji ženu. Triput je stariji od nje. Pih, Rus! Samo da Oskar plemeniti Kokotović ima bar kakovo zanimanje i položaj, vidio bi ti, ko bi vodio Irenu pred oltar! — uzrujavao se Oskar i prišao k onom glasu iz magle i s njime se udaljio.

Sutradan bijaše Irenina svadba. Nije mogao da izdrži, a da je posljednji put ne vidi kao djevicu i dođe pred crkvu.

Neko ga stade gurati nazad: — »Bitte etwas zurück! So, vortrefflich! Odlično! Pridržite tamo ono dijete! Ej, vi gospođo, čujete li!« Ta osoba, koja je dobrovoljno pravila red pred crkvom, nije bio niko drugi nego gospođa Müller, babica, koja je svoju tragičnu minu zamijenila ovoga popodneva držanjem, koje bi se moglo označiti kao »molto maestoso«.

Čuju se sirene od automobilâ. Izlaze mladenci. Doktora Šmokljanova dotjerala i uparadila punica baš divno. Novi, crni šešir širokog oboda, ljubičasto odijelo s utisnutim ružicama (Made in Engeland), karirane čarape, žute shimmy-cipele, izrezane, smeđi gornji kaput, crna kravata, bijele glacé-rukavice. Mlada je bila obučena u vrlo jednostavnu bijelu, svilenu haljinu toliko kratku, da ju je svaki čas morala potezati. Na glavi je imala vijenac od mirte i vrlo ukusno namještenu koprenu. Na nožicama cipele od brokata. Nije bila nervozna.

Mladenci krenuše prema oltaru. U zadnjem redu išle su: gospođa Müller u sredini, lijevo i desno od nje po jedna mladina tetka, originalne švapske

marke, importirane naročito za tu slavu čak iz Tirola. Kako su ove dvije tetke bile još časne djevice, koje, kao prave Vestalinke, drže neugasivu vatru svoje nevinosti, pa kako, prema tome, nemaju nikakvoga bližega roda, to su veledušno kupile svojoj nećakinji opremu (sechs Paar Strümpfe, vier Taghemden, drei Nachthemden, zwei Unterröcke, drei Hemdhosen, zwei Busenhälter, ein Paar Strumpfhälter, und noch fünf hygienische Toilleteartikeln). Osim toga dale su mladencima još i putni trošak za svadbeno putovanje.

Razumije se, da im je mladina porodica posvetila zbog toga naročitu pažnju. (Sie können ja nach ihrem Tode nicht Alles mitnehmen.)

Srdžba, žalost, bijes, ljubavni bol i rezignacija, naizmjence obuzimahu Oskara. Ah, i ta jedna jedina, s kojom je imao ozbiljne namjere, i ta ga ostavlja. Htio je da joj priđe i reče: — »Irena, ne čini toga, ne kvari našu sreću. Pričekaj još malo, dok dobijem namještenje!« Da, ali sada je sve prekasno. Trebalo je to prije reći...

Njegova narav bila je pristupačna za najtanje ljubavne drhtaje, kao antena za električne valove. Osjetio je, da ljubavne žudnje neke žene kucaju na stijene njegova mozga. Okrene se i spazi, kako ga dva zažarena oka bodu i proždiru. Dvije žeravice, dvije vatre, dva vulkana. Privučen od nje kao od magneta, progura se do nje, priđe joj iza leđa i uhvati za ručice. Te ručice, ljudi: — što je kuna, angorska mačka prema mekoći njene puti — ništa!

Ceremonija se započela.

— Ljubite li vi ovoga poštenog mladića? — pita svećenik.

Doktoru Šmokljanovu ozarilo se lice radošću, što svi čuju, da je on mladić.

— Ljubim! — potvrdila je Irena takovim mahanjem glave, da joj se vijenac spuzao na desno uho.

— Ljubezni! — počeo je svećenik propovijedati, okrećući se mladoženji. — Ljubav je vaša kao zrno pasuljevo, koje bi propalo, da ga ne čuva komuška. Komuška, to je vaš čelični karakter, koji ne smije dozvoliti, da ljubav vaša bude izvrgnuta bilo kakvim napastima. Et ne nos inducas in tentationem! tako treba da mislite. A vi, ljubezna moja, samo uvijek gledajte svoga muža i ne ogledavajte se ni lijevo ni desno. I čuvajte se, da vam se ne dogodi kao ženi Lotovoj, koja, okrenuvši glavu svoju od muža svoga, pretvori se u stup soli... I ne mislite nikada, da nešto može ostati skriveno, jer je i Balaamova magarica progovorila. Perditio tua, Israel, ex te! — grmio je strahovito velečasni kolutajući očima po ženama. — Propast tvoja od tebe, Izraele! jer kako prostreš, onako ćeš i leći! — neumorno je nastavljao, da mu se čelo orosilo kapljama znoja.

Još je spomenuo sv. Franju Asiškog, sedam mudrih i sedam ludih djevica, sv. Ignacija Lojolu, svinje, koje su se spuštale iz neba u plahti na četiri roglja, Jakobove ljestve, Martina Luthera, celibat, sv. oca Piju XI., Petrov novčić, Anđela Čuvara, katoličku štampu, cedar libanonski i jamu lavsku. Napokon je završio i otpustio ih.

Oskar je izišao iz crkve. Bol, s kojim je došao, da vidi svadbu, pretvorio se u novu neočekivanu radost. Ona dva zažarena oka i meki stisak ruke upalio je u njemu nova ljubavna svijetla. On je bio čvrsto uvjeren, da su sve pređašnje ljubavi bile lažne i da je ova, koja dolazi, tek ona prava. (Uostalom, on je kod svake nove ljubavi isto osjećao.) Kad ju je vodio ispod ruke alejom u sumraku, poljubio ju je iza uha (ona se nećkala!) i šaptao:

— Lidijo, ljubavi moja! Da sam se rodio samo za to, da vas jedinu ljubim, vrijedno je bilo živjeti.

Du bist wie eine Blume,
So hold und schön und rein?
Du bist — — —

Zapisci popisivača ljudi i stoke

Neki ljudi vjeruju u svoju sreću, a neki u svoju nesreću. Moja žena misli, da se rodila pod nesretnom zvijezdom, pa da joj je uzaludno svako naprezanje, da si život poboljša, jer — tako je suđeno. Ona posjeduje još i neku vanrednu moć, da dozna unapred ne samo svoju, nego i sve nesreće cijele rodbine i susjedstva. I to na ovaj način. Svaku noć sanja neke čudnovate sne, u kojima vidi tok budućih događaja. Neku je noć sanjala, da je vidjela našega sina u nekakovim poderanim gaćicama — i da joj je rekao: — »Da sam žensko, bar bih imao vezene gaćice!« — Toga ju je dana odmah nešto stegnulo u prsima i ona stala tvrditi, da će joj sigurno neko unuče oboljeti. Ako sanja mutnu vodu, biće zla, ako li bistru, nikakovu se dobru ne nadaj. Vidi li u snu sprovod, neko će od roda da umre. Čuje li zvona, boji se za susjeda, koji leži bolestan. Ako li se u snu poljubila s kúmôm (s njom je zavađena), biće svađe u kući. I tako redom: ništa na dobro ne sluti. Ona je tako redom pogodila sve smrti, bolesti i nesreće u rodbini i susjedstvu. Danas za ručkom ispripovjedila mi je svoj noćašnji san, kako me je vidjela, gdje jašim na bijelom konju i mašem joj nekakvim papirima, a ona me pita: — »Što si zajašio toga bijelca kao načelnik gradsku općinu?«

— Ništa dobra za tebe, Ivane Vasiljeviću; bijeli konj gotova nesreća.

— Zašto baš nesreća? — upitam ja.

— Muči, muči, — kaže ona, — znam ja!

Tako mi u razgovoru, kad li čujem, gdje neko na hodniku pita: — »Da li su gospodin Ivan Vasiljević kod kuće?« — »Jeste, jeste!« odgovorim, jer sam prepoznao glas općinskog podvornika. — »Evo, veli, — nešto i za vas!« Pogledam, a to nekakvo veliko službeno pismo. Prođe me jeza i pomislim: — »Eto ti ženina bijeloga konja; sigurno opet mobilizacija. Vrag da nosi Hadži Murata i sve, koji se bune!«

Nervozno otvorim pismo, nadajući se pomalo, da možda i neće biti ništa zla. Pogledam u pečat i odmah mi nešto odlanulo, — nije bio vojnički. To je glavno. Počeh čitati, ali nikako da uhvatim pravoga sadržaja. Sve neke čudne rečenice kao: »nalazeći se gore pomenuto u prigibu«, ili: »odnoseći se na citirano topogledno pridoći morati«. I tako sve vrvi od kojekakvih tajanstvenih i nerazumljivih rečenica. Na jednom mjestu bilo je prilično jasno, gdje veli: »da se gore pomenuto lice (to jest ja) zbog zasluga, učinjenih domovini i narodu u kritičnim časovima njegove historije, imenjuje počasnim popisivačem stoke i ljudi, u drugom kvartu, a u petom rejonu svoga prebivališta.«

Moja žena u nekom strahu zajaukne: — Ma kaži, što je, ja već premirem!

— Ništa, draga ženo, — rekoh smijući se, — dobio sam na lutriji!

— Ne šali se, — kaže ona, — jer ne znaš, kako je meni, otkad sam to pismo ugledala!

— Draga moja ženo, — uzeh je ja tješiti, — to ti je više nego da sam dobio glavni zgoditak, jer novac je novac i brzo ga nestane, ali moralno blago, što ga imaš ili dobiješ, ima svoju trajnu vrijednost i nasljeđuje ga čak i deveto koljeno!

— Joj, ne muči me, kaži, o čemu se radi! — zastenje ona.

— Budi strpljiva, ženo, kao što sam i ja bio strpljiv, čekajući čas uskrsnuća svoje moralne ličnosti, koju su mi htjeli neprijatelji i opadači tuđe

časti uprljati (ovdje sam digao glas) i koja je evo (moja čast) dočekala čas svoga uzvišenja, pa je, kao takva, od samoga naroda priznata!

Bio bih još mnogo ovakovih lijepih riječi iskazao, da se nije žena pod silnim dojmom, mogu da rečem: elementarnim dojmom mojih riječi, lijepo složila na pod. Priskočim joj, da je pridignem i kao za utjehu rekoh: — Da si čula govoriti druge naše velike ljude, narodne žrtve i mučenike, onda sigurno ne bi ostala živa, kad ovo nekoliko mojih riječi na te tako strašno djeluju!

Položih je na krevet i stadoh razmišljati o ovom silnom događaju u svom životu. Mašta mi je dočarala razne lijepe doživljaje i otkrivala krasne vidike i puteve počasne popisivačke službe. Tako na primjer: ulazim sasvim nehajno u kuću one Švabice na uglu, koju već dugo vrebam da upoznam, pa onako službeno počnem: — Ja sam taj i taj popisivač i molim, da na moja pitanja jasno i glasno odgovarate: — 1. Ko ste i što ste? itd. A onda da je zastrašim, malo zaokolišam: — Da li vam je stanarinski ured doznačio stan i jeste li prijavili policiji svoj boravak u ovom mjestu? Tu će ona početi da vrta amo-tamo, a ja ću kresnuti: Stoj, ne ide to tako, itd. Kad je tako dobrano zastrašim, reći ću, da ću joj zasad progledati kroz prste, pa ću nenadano: — Imate li kakav osobiti znak na svom tijelu? Što će se iza toga dogoditi, to sam sveti Bog zna!

A tek kakvih li ću škakljivih pitanja stavljati drugima. Na pr. nekoj gospođi: — Kažite tajnu svoje ekonomije, koja vam dopušta, da nosite haljine, koje vam muž nije kadar isplatiti trogodišnjom plaćom? Ili gospođici: — Kolika vam je širina prsiju, a koliko širina bokova?

Pogotovo muškarce zbuniće moja pitanja. Pitanje nekom cariniku: — Kako se zove država, koja vam dopušta, da je u dvije godine prevarite za dva milijuna rubalja i kupite kuću u Petrogradu?

Nekom ministru: — Kako to, da za vaše velike sposobnosti niko nije znao ništa, dok niste postali ministar?

I tako mi je redom mašta dočaravala razna zanimljiva pitanja. Doduše, posumnjao sam, da li ću smjesta ovakova pitanja da stavljam. Možda su mi već određena pitanja. No to neka me ne smeta. Pored određenih pitanja mogu stavljati i neodređena, pogotovo ako se njima otkrivaju nove istine, toliko potrebne nauci. Konačno, htio bih znati, ko mi može zabraniti, da radim za državu i narod i više nego što vlast traži? Držim, da je sve dopušteno, kad su u pitanju državni i narodni interesi. Dandanas i onako većina građana obavljaju svoje poslove iz čiste ljubavi prema narodu i svome bližnjemu.

Naš gubernator iz čiste ljubavi prema narodu i nauci bavi se privatno (sav se posvetio nacionalnim interesima) anatomijom srca. Ko, dakle, može njemu zapriječiti, da upita gospođu, koja je došla bogzna što da moli: — Što ste vi, gospođo, tako blijedi? Dozvolite, da vam opipam bilo. Znam, da će se ona nećkati, ali čovjek je od vlasti i želi ti dobro, pa u neku ruku i dužnost mu je, da se brine za zdravlje građana.

Toga istoga dana, kad sam dobio ovaj počasni poziv, jedva sam što jeo i pio od silnoga uzbuđenja. Šta mislite, pruža mi se prilika, da zavirim u dno te narodne anđeoske duše. Neki osjećaj nevinosti i čistoće obuzeo me pri toj pomisli. Narod, puk, masa, taj novi Bog, kome se svi klanjaju i na nj prisižu (a usput ga lažu i kradu kao svakog boga), biće predmet moga ispitivanja. Zar da ne zavapim: Slava tebi, Narode, što si milostivo dozvolio, da ti se bar donekle odužim za sva ona dobra, koja si mi u životu dao!

Budući da se dan popisa približavao, počeo sam već misliti i o sporednim pripremama za taj rad. Pitanje brkova i brade mnogo mi je brige za-

davalo. Čuo sam, da današnji svijet voli ćosave ljude, a u mene brada kao u igumana. Malo me tješi to, što se djevojčicama tamo do dvadesete još uvijek sviđaju brkati ljudi. Za njih ću urediti svoje razbarušene brkove, da mi stoje kao Vilimu Zadnjemu. Još je u mene ambicije, da im se svidim i da ih brkovima zagolicam po njihovim glatkim obraščićima. Samo ne znam, kako ću s onim ženama u zrelijoj dobi, kojima se hoće mladosti i golišavosti, što je mene davno prošlo.

Cijelo popodne sjedio sam kraj ogledala i namještao na stotinu načina brkove i bradu. Ali sve uzalud, jer borâ na licu i dubokih podočnjaka nije nestalo. Tu mi je slučajno otkriće pošlo na ruku. Dok sam promatrao svoju sliku u ogledalu i gledao sâm sebi u oči, opazio sam, kako cijela slika dobiva jednobojni ton, a samo se oči svijetle i ističu. Pomislio sam: da li se to isto događa i kad drugome u oči gledam?

Pokušao sam najprije sa ženom. Pažljivo sam zurio u njene oči, ali je ona izmicala i pogledavala me ispod oka, kao da pita: — Koji ti je vrag danas? Zatim sam otišao svojoj staroj ljubavi, pa joj rekoh: — Dozvoli, Agafjo Nikolajevna, da ti gledam u oči, jer još vijek vidim u njima svoje nebo i svoju sreću.

— Blagodarim na laskanju, poštovani Ivane Vasiljeviću, ali žalim, što vam ne mogu učiniti po volji, jer to ti, gade, govoriš svakoj suknji! — odbrusi mi i ne pogleda me te večeri.

Utučen ovim pokusima sa ženama, otskićem se u glavnu ulicu, kojom svake večeri prolazi mnogo svijeta. Ovdje sam našao obilje objekata za svoj pokus. Najbolji za takve stvari jesu žandari i oficiri, pa poneki visoki činovnik. Što ti ljudi mogu čovjeku da dugo gledaju u oči! Pola sata gleda, pa ni da trene trepavicama.

Izmišljao sam zgodarije, da im se približim. Smotam cigaretu i pridem jednome moleći ga vatre,

pri čemu sam mu oštro zurio u oči. No ni on ne osta meni dužan. Gledao me kao da sam mu oca zaklao. Kad sam kasnije pokušao da si predočim njegovo lice, nisam se mogao sjetiti, da li je uopće imao brkove. Dakle, potvrdila se moja prva opažanja.

Zaustavim drugoga i pitam ga, da li pozna nekoga trgovca Zarihina. Bulječi u mene netremice, dugo je razmišljao, a napokon duboko uzdahnuo i rekao: — Ne poznajem nikakvoga trgovca Zarihina, ali poznam trgovca Nikitina, bolje da kažem: toga Nikitina i nema više, umro je pred pola mjeseca, a živa je njegova žena Sofija Ivanovna, koja je sada, da prostite, udovica! — Što mi lijepo zboriš, moj golube! — mišljah odlazeći. Ni kod ovoga nisam mogao da si potpuno predočim njegov obraz.

Sav radostan, odoh kući, jer pitanje moga nastupa kod zrelih žena bilo je riješeno. Oštro im gledaj u oči, pa neće imati prilike da zapaze tvoju sijedu kosu. Pa možda ih ima, kojima se još i sviđam? Ko zna?

Prvi dan popisa

Zaista je narodna duša nešto tajnovito, nedohvatljivo u svojim širinama, baš pravi ocean. Uzmimo, da je želimo shvatiti samo u jednoj dimenziji, vremenu. U popisnici stoji određeno pitanje: »Koliko je star?« i to treba pitati svaku dušu. Pitam ja svoju susjedu Grušenjku:

— Grušenjko, narodna dušice, koliko si stara?

— Vaše blagorođe, nisam ja stara!

— Oslobodi, Bože, ne kažem ja, da si stara, nego sam samo htio pitati, koliko ti je godina?

— Za mene uopće ne postoji vrijeme, — kaže ona, — nema prošlosti, nema sadašnjosti, ni budućnosti. Donekle još priznajem sadašnjost, ali i nje svakim trenom nestaje. Ta, molim vas, recite mi toga

majmuna, koji je počeo brojati nekakve godine. Otkuda njemu polazna točka? Točku, točku, hoću, gospodine!

Žena je oduvijek bila za mene tajna i što sam više zadirao u nju, sve me je više opijala. Uzbuđen rekoh:

— Ne samo da ne postoji vrijeme, za mene ni materija ne postoji. Ja ne vjerujem, da je ovo vaše divno tijelo od običnog mesa i krvi. Gnušao bih se samoga sebe, kad bih u to povjerovao. Za mene ste vi, divna Grušenjkice, satkani od žarkih sunčanih zraka, na kojima bih se tako rado grijao... sunce moje!

Što je dalje bilo, ne sjećam se pravo. Samo znam, da sam u rubriku za godine napisao: »Vrijeme ne postoji«, a u rubriku za osobite tjelesne znakove: — »Mala znamenka na kuku«.

Drugi dan popisa

Uvjeren sam, da će ovi moji zapisci načiniti pravu revoluciju u nauci, jer ću skupiti tako mnogo novog materijala za poznavanje narodne duše i sve to popratiti novim pogledom u samu stvar, da ću zacijelo postati članom Akademije, a po tom i slavan čovjek.

Iako neću za taj rad dobiti državnu hranu do konca života, kao što je dobivaju ministri u penziji, ipak ću bar živjeti u krilu kakve Slave. A ko to ne bi sebi poželio?

Danas sam otkrio jednu još nepoznatu stranu duše i to onu o spolu. Do danas je bilo poznato, da je narod dvospolac, (polovica naroda je muško, polovica žensko), ali niko nije spomenuo ovo, što ću sad ispričati. U trećem spratu neke kuće naiđoh na staricu, koja se zvala Maslojedova. Čini mi se, da je udova koleškog asesora ili tako nešto. Na svako

moje pitanje, gledala me je netremice ispijenim sitnim očicama, kao da kaže: — »Baćuška, nit te znam, ko si, nit čemu ti trebam!« Na pitanje, da li je muško ili žensko, dugo je šutjela, a napokon rekla: »Piši, bratac, ni muško, ni žensko, otkako sam ostarila!«

Ovaj je odgovor razigrao moju maštu, te sam već kombinirao, kako da napišem studiju: »Novi pogledi u narodnu dušu«. 1. Historijski pregled problema. 2. Pobijanje dosadašnjeg mišljenja. 3. Moja otkrića. 4. Praktična primjena u životu.

I dugo bih još pravio planove, da me nije probudila starica pitanjem: — »Čemu ti to treba, bratac?« Kako su mi ovo pitanje češće stavljali, imao sam već spremljen odgovor: — »Kao što vi morate znati prije no što počnete kuhati ručak, koliko će ljudi biti na ručku, tako i država mora znati — 1. koliko ima ljudi u državi, — 2. koliko ima hrane, da im može — —

— Svariti ručak! — upadne mi u riječ starica Maslojedova.

— Tako je! — viknem ja.

— E, baš hvala državi, kad se toliko brine za nas! — dometne ona.

U toj istoj kući, gdje živi ta bespolka Maslojedova, čuo sam zanimljiv događaj, koji živo slika one tamne i jezovite sile, koje katkada kao vulkan izbijaju iz dubine narodne duše i ruše izgrađene puteve realnog života. U podrumu našao sam porodicu postolara Piškorjeva, čovjeka vješta svemu, kako to natpis nad vratima označuje: »Ilja Iljić Piškorjev, postolar i mesar sitnoga blaga; sposoban i za druge poslove«. Mislio sam, da ću naići na čovjeka, koji bi mogao i rođenog brata zaklati, ali se prevarih. Preda me iskoči neki čovječuljak čupave brade, koji mi se klanjao i govorio:

— Vaša svjetlosti, hvala vam, što ste se udostojali i moju nevolju posjetiti, samo izvolite, izvolite unutra! I uvede me u malu tamnu sobicu. S nekim osobitim zadovoljstvom odgovarao je na moja pitanja, kao da mu ja time iskazujem poštovanje, ili kao da se nada, da će od mene štogod dobiti.

— Stavite još i ovo, — frfljao je kroz iščiljele zube, — da sam imao tri kćeri i pošto ih nisam mogao hraniti, otišle su u bijeli svijet. A što me pitate, imam li stoke, mogu vam i to reći, da sam imao jednu, da prostite, svinju, koja je, nesretnica, crkla. Zašto je svinja propala, mogu vam i to reći. Bilo je to ovako: Moja, da prostite, žena zavadila se sa Vasilisom Dajmudajevom, a ta je žena zla i opaka i u očima vražja, pa je učinila nešto, da nam svinjče, da prostite, crkne. Volio bih, da mi je dijete umrlo, nego ta svinja, vjerujte mi. Da je to zaista učinila Dajmudajeva, može posvjedočiti moj sin Selifan i njegovo blagorođe Bubrov, titularni savjetnik. Jednoga dana čuo moj Selifan, kako u dvorištu nešto čudno zvoni, a baš je padala kiša. Sluša on, sluša, i sve mu se čini, da taj nepoznati zvek dolazi ispod Bubrovljevih stepenica. Kad on bliže, a to kapi kiše, što su padale sa strehe, izduble zemlju i udaraju o neki zvonki predmet. On ga iskopa, a kad tamo, to nov novcati lonac i poklopac. U njemu nađe čuperak ženske kose, četiri čavla i jedno dugme. Donese to mojoj ženi, a ona odmah zajaukne: — »To je sigurno Vasilisa meni namijenila, a nagazio je njegovo blagorođe Bubrov, jer već ima tri dana, kako su mu noge otekle i ne može iz kreveta . . .« Moja žena, da prostite, redi sobu tome istom Bubrovu, pa se zbog toga najviše njih dvije i svađaju, jer je prije redila njegovu sobu spomenuta Vasilisa. Kako je moja, da prostite, žena, mlađa i zna bolje dati čovjeku red, uzeo je nju. Bila je ta Vasilisa zbog svoga čaranja i kod policije. Pita nju šef policije:

— Kaži Vasilisa, zašto si krala?

— Nisam ništa ukrala, nego zaslužila!

— Pa kako si zaslužila?

— Pozvala mene Olga Grigorjevna — kučka se odmah snašla! — da dođem u nedjelju po podne, trebaće me. Dođem, a kod nje i Anusja Gončarova, te me okupiše: — Dušice slatka, Vasilisa, učini štogod, ako Boga znaš, da nam muževi budu vjerni! — Zašto ne bih — veli ona — trebala bih samo pola kile srebra i nešto kovrčaste kose. Dadoše mi srebrnih rubalja, a ja ih izmiješala s kosom i čarala: — Što je tvoje, to je i moje, što je tvoje, to je i moje! Pljuvala sam na sve četiri strane, a dotle su one po mom savjetu molile pred ikonom trinaest puta »Bogorodice djevo«, a ja odoh da obiđem triput oko kuće, kako i treba da se čini, ako hoću da mi čaranje uspije. Sutradan dođe policajac i veli: — Vasilisa, ti si ukrala to i to! . . . Nisam ukrala, nego zaslužila! — odgovori mrcinetina. — Sad recite, nije li to vrag od žene? — dovrši Piškorjev svoju priču.

Treći dan popisa

Držim, da bi ovaj teški posao oko popisa, bolje da kažem: oko upoznavanja narodne duše, trebalo obavljati svake godine i upreći u nj sve zdravo i mlado. Cijeli društveni poredak i trpi najviše toga radi, jer njime upravljaju ljudi, koji ga ne poznaju.

Uživam u materijalu, što ga nalazim. Moja studija napreduje velikim koracima i nadam se, da ću socijalnoj nauci dati novi pravac.

No pored sve ozbiljnosti, kojom obavljam svoj posao, danas sam se malo i zabavio. Bio sam kod one Švabice na uglu, koju sam već spominjao. Naročito sam došao oko dva sata po podne, kad joj muža nije bilo kod kuće. Zatekao sam je u crvenoj kućnoj haljini, kako, ležeći na divanu, čita neku knjigu. Ugodna polutama tako me je zbunila, da su svi moji planovi izgledali nezgodni za ovu situaciju.

Pošto sam se pretstavio, stadoh naglo sipati pitanja, samo da dobijem vremena, kako bih smislio, što da radim. Jer taktika je svagdje glavna stvar.

Počeo sam od imena, pa sve redom dalje da ispitujem:

— Jeste li muško — žensko — ili mješovito?

— Da li ste pravoslavna — katolička — muslimanska — ili od sviju?

— Da li pored glavnog zanimanja imate i sporedno (ovo sam naglasio). Ili ste: činovnik, sluga, šegrt, đak, ili imate slično nečasno zanimanje?

— Jeste li bili u ratu i za koliko ste pokrali državu?

— Imate li kakve tjelesne mane? Možda su vam otsječene ruke, noge, glava? Ili samo jedna noga (desna ili lijeva)? Ili samo jedna glava (desna ili lijeva)?

Završio sam s pitanjima iz gospodarstva:

— Imate li konjâ, krava, slonova, tigrova, lavova?

— Ako da, koliko je star i gdje je rođen? Ko mu je krsni kum? itd. — sipao sam sve ovakova važna pitanja za opstanak države i društva ljudskoga.

Ne znam, da li sam govorio blezgarije, što li, jer se ona smijala, smijala do suza. To me raskuraži i stadoh je motriti onim pogledom, što sam ga namijenio zrelijim ženama.

— Kako su u vas fakinske oči! — reče ona izazovno.

»Sad si na konju, Ivane Vasiljeviću«, obodrim ja sebe, — »do vraga svi planovi i pripreme, deder sada onako po svoju!«

— Muko moja od godine dana, gospe čarobna, dozvolite da zavirim u crninu očiju vaših!

— Pa što ima zanimljivo u mojim očima?

— U njima vidim svoje nebo i sreću svoju! — i sjedoh do nje na divan.

— Ne gledajte me tako, hipnotiziraćete me!

— Varate se, gospe, jer ste vi već mene opčinili i moj se duh nalazi u devetom nebu, a tijelo mi gori od želje!

— Kakve želje?

— Ništa ne želim, nego samo da — utonem u dubinu očiju vaših!

— Vi ste doista originalan čovjek. Oči vam se tako čudno krijese; to nisam nigda vidjela u svog muža. Molim vas, i dalje me gledajte, vaši me pogledi upravo miluju!

Dugo se i dugo gledasmo, a na mojim prstima kao da je izraslo deset očiju, koje žudno upirahu svoje poglede da dohvate dubinu njezine tajne.

Najednom, kao da je munja sobu rasvijetlila, postade svijetlo i na pragu se ukaže — njezin muž. Osjećaj, koji me je tada obuzeo, ne mogu opisati; samo se sjećam, da sam slično osjećao, kad sam jednom sanjao da umirem.

— Spasitelju moj slatki, dođi da te zagrlim! — povikne muž radosno.

U tom momentu dođe mi sretna misao: — misli li on, da je njegovoj ženi pozlilo, a ja da joj pružam prvu pomoć?

— Tiho, tiho, — opomenem ga, — slušam, da li joj srce lupa!

— Lupaće njoj srce, dok je svijeta i vijeka!

— Doduše, ide joj na bolje! — rekoh popravljajući toaletu!

— Dođi, da te zagrlim, dobrotvore moj, poklanjam ti je na vječna vremena!

— Ne razumijem, gospodine, što želite time reći?

Izgleda, da je buka probudila Švabicu iz nesvijesti, jer ona tiho progovori:

— Josef, Josef!

Ovaj se i ne obazre na nju, nego razdraženo skoči do mene.

— Želite li još i prido, dodaću vam svu onu muku, koju mi je zadala, otkad je sa mnom.

Shvatio sam, da je položaj ozbiljan i htjedoh navrnuti razgovor na šaljivu stranu, te mu s prisiljenim smiješkom odvratim:

— Kako ste vi šaljiv čovjek! — a u sebi zadržim: — »Kao da mi nije dosta i moje žene!«

Švabu to još jače razbjesni, pa stade kao lud po sobi skakati i vikati:

— Pistole, Rewolwer, Stielet, Rapier, — durch das Schnupftuch! — i bijesam skoči u drugu sobu, sigurno po kakvo grozno oružje.

Moj anđeo čuvar u obliku blažene Švabice šane mi: »Bježite!« i ja strugnuh napolje.

Ne bih ja ovaj doživljaj ni spominjao, ali je potrebno da se utvrdi, kako čovjek, radeći za narod, može lako da izgubi glavu.

Četvrti dan popisa

Ovaj je dan prošao bez velikih uzbuđenja. Nastojao sam, da što više skupim materijala za svoju studiju o narodnoj duši. Ne volim pustolovine, nego tih i skroman rad za nauku. Istina je, da takav rad ne donosi bogatstva, no svejedno, drugi se mogu okoristiti mojim otkrićima, pa mi je to i najveće zadovoljstvo: spoznaja, da radim za čovječanstvo. Osjećam neku silnu ljubav prema cijelom ljudstvu, da mi više puta dođe čudna misao, da se objesim zbog njega. Čuo sam, da su to nekoji i učinili, ali su poručili s onoga svijeta, da su razočarani. To su bili sigurno neki skeptici, jer pravi čovjekoljubac, kao što sam ja, i ne misli na kakovu nagradu. Žrtvuj se za druge — to ti je nagrada!

Evo nekoliko zrnaca, što sam ih danas prikupio u hambar nauke i prosvjete. Već sam spomenuo, kako baš u tom pitanju spola vlada pobrkanost

pojmova, što je i razumljivo, jer je narodna duša živ organizam, mijenja se i razvija. Stvar je u ovom: Kad sam zapitao gospođicu Sonju: »Imate li kakvu osobitu želju?« (što je sasvim u redu od države da i ovo pita svoje podanike), ona odgovori:

— Imam! Tako bih rado postala muško. Uh, što bih ja radila, da sam muško! Svake bih nedjelje imala drugu ljubav, varala žene, vukla ih za nos do mile volje. A ne, kao vi današnji muškarci: zaljubite se u prvu, koja vas lijepo pogleda, i odmah cmizdrite: — Ljubljena Varvaro, bez vas živjeti ne mogu; ubiću se, ako me ne uslišate! Ih, što bih ja živjela, da sam muško!

Već sam bio spreman da joj odgovorim, što bih ja radio, da sam žensko, kako bih tek ja umio uživati, pa još s ovim iskustvom. Ali, jer me uvijek samo suština problema zanima, rekoh joj:

— Vidite, draga Sonječko, držim, da bi bilo mnogo zanimljivije, kad bi se mi mogli pretvarati čas u muško, čas u žensko. Kako bi to učinilo život ljepšim i veselijim! Na primjer, zabavljate se vi sa svojom prijateljicom i ona vam priča: — Htjela bih idealnoga muškarca, crnih očiju, vrane valovite kose, da me, ljubeći, čvrsto, čvrsto uza se stisne itd., a vi samo zaželite, da ste takav idealan muškarac i odmah se pretvarate u nj. Zar ne bi stvorili jednu komičnu situaciju? ... Šta više, bilo bi još zgodnije, da možemo po volji mijenjati veličinu. Uzmimo ovaj slučaj, bez uvrede: nas dvoje se volimo. Svi na nas paze, kako obično rade. Najedanput vi postajete maleni kao palac. Ja s vama u džep, pa u svoju sobu. Kasnije izlazim tobože nehajno napolje, a žena me pita: »Što si radio u sobi, Ivane Vasiljeviću?« — »Ništa«, — odgovaram ja, — »uzeo sam lulu duhana!« — Ili, uzmimo, obratno. Nas dvoje šećemo. Dolazi vaša mama. Ja se pretvaram u palčića, a vi sa mnom u njedra. Tamo se ja smjestim, kao zec u kupusu. Mama vas pita: — »Sonja, što se tako

znojiš?« a vi tek da štogod kažete, odgovorite: — »Danas je jako sparno!«

To sam proračunano pripovijedao, jer znam, što ovakove sedamnaestogodišnje duše žele: romantiku, bajku, poeziju. Tu i leži moć nas zrelijih muškaraca na djevojčice. Mi znamo, što njima treba, pa im to na lijep način dajemo. Nisam imao nikakvih naročitih težnja, nego da joj upoznam dušu, jer mi je jučerašnja pustolovina sa Švabicom, da kažem iskreno, zadala dosta straha.

Oprostih se sa Sonjom ovim riječima:

— Sanjajte slatko, zlatna Sonječko, i neka vam bar san pruži ono, što na javi želite!

Ona me tužno pogleda i uzdahne:

— Ja bih htjela, da vječno lijepo sanjam.

Peti dan popisa

Eto, kako narodna duša trepti i uzdiše. Čeznutljiva i puna želja izdiže se kao balon i hoće da poleti, ali joj ne dadu. Pomlađena fantazijom, skakuće dalekometnim pogledom, čak s druge strane sviju mogućnosti i na taj način spaja krajeve života. Mora da spaja krajeve i gradi mostove preko provalija života, da ne zahiri na rubovima očaja. To je ono, što sam ja uvijek tvrdio, da vlastodršci ne poznaju našega naroda. Oni misle, da je dovoljno, da svaki građanin dnevno pojede purana. A ne vide slijepci, da tek poslije purana dolazi glavno pitanje: a što sada? Što ćemo s ovim sitim i napitim čovjekom? Ovaj je sve krajeve povezao i misao je stala. Ovdje leži skriveni smisao onih riječi: »Ne živi čovjek samo od jela i pila«. Oduzmite čovjeku dušu, ostaće mu tijelo, a to ima i majmun i pas. Otuda golemo nerazumijevanje između naroda i njegovih vođa. Dok su narodni vođe materijalisti i dok rade o tome, da narod ima dosta jela i pila,

dotle je narodna duša željna novih ideja, lijepih obećanja i slatkih nada, kako će se vidjeti iz doživljaja ovoga dana.

Pošto sam duže vremena kucao na vrata, a da mi se niko nije odazvao, uđoh unutra. Bila je to niska sobica, duga tek toliko, da se krevet pružio od jedne do druge stijene. Na krevetu ležao je čovjek srednjih godina, obučen, lica blijeda i obraštena. Na moj pozdrav i objašnjenje, zbog čega sam došao, on me samo pogleda i ne mičući tijelom. Pošto sam još malo pričekao, da mi dade podatke i kad sam vidio, da ne kani govoriti, rekoh mu:

— Građanine, odgovarajte na moja pitanja, da svršim svoju dužnost. Država je sve nade položila u nas. Ko će jadnome narodu pomoći, ako se svi odamo snatrenju i uživanju: Prenite se, građanine, domovina vas zove!

On je još desetak minuta šutio, a onda naglo skočio i povikao:

— Rodila se!

— Ko? — upitam prestrašeno.

— Ideja, dobra i spasonosna po moj narod. Dugo i dugo vrzla se po dnu moje svijesti i željno očekivana, sada se rodila. N o v a i d e j a — došla je, prijatelju i gospodine. Znate li vi, što znači nova ideja? To znači novo sunce, novi dan, nova sreća za moj narod. Od nje mu dolazi spas i preporod. Znam unapred, što ste mislili, gledajući me, gdje ovako odjeven ležim. Mislili ste: Gle, ûši i gùbê narodne. Gle lijenčine, koji otima svježi zrak trudnim građanima ove nesretne zemlje. Gle đubreta, što kuži slobodan zrak ovom herojskom narodu! Ali se varate. Iako, za oko nevješta čovjeka, tijelo moje miruje, moj duh lebdi u najvišim sferama i traži nove ideje za narodni spas i sreću. Istina, neprijatelji ukradoše mi mnogo novih ideja i prodaju ih pod drugom zastavom za gotov novac. Ali, gospodine moj, ja vjerujem, da će narod progledati i kazniti sve ove tatove i priznati moj rad. Moj dan nije daleko!

Ovako na dušak izdeklamova narodni radnik. Priznajem, osvojio me. Takvih ljudi, kojima su uvijek narodne potrebe u misli, malo je danas. Čudio sam se jedino tome, što je okružen bijedom, jer su se svi narodni vođe i trudbenici na narodnoj njivi, koje sam dosad vidio, prilično obogatili narodnim poslom, držeći se one: ko nije za sebe, nije ni za druge. Ivan Ivanović Nesretnjev, naprotiv, radeći za druge, zaboravio je na sebe. Ispričao mi je sav svoj rad i istresao preda me svoju mučeničku dušu.

— Vidite, prijatelju, — nastavio je Ivan Ivanović, — kad sam došao u ovaj kraj, zatekao sam narod u najvećoj bijedi. Zbog nebrižljivosti vlasti narod je sasvim osiromašio, kuće im vrijeme napola srušilo, a drum im se pretvorio u jezero tako, da su čamcima obavljali promet. Čim sam vidio njihovu bijedu, stao sam razmišljati, kako da im pomognem. Budući da je državna vlast uvijek kriva za naše lične nevolje, stvorio sam geslo: »Sve mimo države i protiv države« i pozvao narod pod svoju zastavu. Narod je oduševljeno prihvatio moj poziv (kako i ne bi, kad se ide protiv države?) i proglasio me vođom. Prihvatih narodno povjerenje i dadoh se oduševljeno na rad... Budući da su u to vrijeme najviše kružile svijetom dvije riječi: skupština i konstitucija, sazvah narod na skupštinu i konstituirasmo se. Kako je bilo ljeto, voda je u jezeru prilično pala, a jezersko blato svojim zadahom izazivalo želju, da ga uklonimo. Ova je pogana želja i skrivila najviše, da nisam uspio na početku svoga rada. Na skupštini bilo je burno. Mlađi naraštaj zahtijevao je, da se jezero zatrpa i sagradi novi drum. No stariji ljudi ne pristadoše na ovaj predlog. »Ne valja nagliti«, rekoše, — »i uništavati ovo jezero. Naši stari i mi provedosmo život kraj jezera, pa nas, eto, hvala Bogu, još živih. Pustite ga, dok je nas, da se imamo gdje sastati i porazgovoriti, a kasnije radite, kako vas volja! Na koncu se oba tabora izmiriše. Skupština donese kompromisnu rezoluciju, da se zatrpa

samo jedan dio jezera, i to tako, da se načini mali put do udovičkoga dvorišta, pa neka se prolazi kroz udovičku kuću na glavni drum. Udovička kuća to vam je ona žuta jednokatnica na trgu, a zovu je tako, jer su stanovnici kuće same udovice.

Tu je Ivan Ivanović malo zastao i duboko uzdahnuo. Kao da ponovno proživljava svu težinu svog položaja, lice mu se zašara dubokim borama i on produži:

— Meni se ovakova odluka nije svidjela, a evo zašto. Ja sam odmah pomislio na štetne posljedice po moj ljubljeni narod, ako se ostvari ova nerazumna odluka. Prost narod i demagozi paze samo na materijalne koristi i prema njima se odlučuju. Pravi narodni vođe, kao što sam ja, treba da su dobri psiholozi i da uoče i psihološku stranu pitanja. Jer nije dosta, da građanin ima jela i pića, nego da je i zadovoljan. Glavna je stvar, da ga zadovoljiš makar i ne bilo jela i pića: eto, to je suština narodne sreće. Stoga sam upozorio skupštinu, da je takva odluka opasna. Sve je to lijepo i dobro, ali time prijeti našem kućnom miru velika opasnost. Ko god je od vas prošao kraj koje udovice, nije mogao da se ne zagleda u njene oči, koje svojim molećim pogledom mogu i starca da zbune. Ne kaže se badava: udovičke oči — žeravice žarke. Upozorio sam, osobito mlađi naraštaj, na opasnosti, u koje srću. No postigao sam baš protivno, jer se u većini čuo povik: Živjele udovice! Da im što jače predočim zlu sudbinu, koja ih čeka, stadoh uspoređivati udovice s Kirkom. Izbacim prijetnju: četiri udovice — četiri Kirke! One će vas, rekoh, svojim čarnim očima zaslijepiti i najposlije pretvoriti u svinje! Nova prijetnja još više oduševi skupštinare i svi kao jedan povikaše: — »Probijmo udovičku frontu!« Nemoćan, da se borim s ovako ratobornim narodom, odoh ojađene duše sa skupštine.

»Kod kuće sam dugo razmišljao o tom neuspjehu, da povedem za sobom narod. Razabrao

sam, da je moja taktička pogreška bila u tome, što sam upotrebio riječ »svinja«, jer danas ta riječ ne izazivlje nikakve odvratne osjećaje, kao u stara vremena, nego baš protivno.

»Ipak Božja promisao ne da, da prave misli propadnu. Sve se dogodilo, kako sam ja predviđao. U prvi mah mladež je raspaljene mašte veselo i brzo radila na gradnji novoga puta, da što prije dođe u doticaj s udovicama. Ali s vremenom, kako god se posao kraju primicao, počeše se i duhovi pomalo ohlađivati. Dođoše im na um moje opomene. Mnogima je i strah zavladao, misleći na zlu sudbinu, koja ih možda čeka, te se tako uplašiše, da se niko od muškaraca ne usudi prvi da prođe kroz udovičku kuću. Prvih su dana prolazile žene i po koji starac, kojega je priroda već zaštitila od takvih opasnosti. Napokon se našao junak u osobi Dimitrija slikara. Jedne tamne noći, da ga niko ne opazi, pošao on tim putem. Dalje se o njemu nije ništa čulo, nestalo ga kao da ga je zemlja progutala. To je meni išlo u prilog, pa razglasim, da ga je zacijelo koja udovica začarala. Dva su razloga govorila za ovu pretpostavku: prvo, jedna udovica ima novo obojene prozore, a drugo, odonda se svaku noć čuje kod te udovice kao neko roktanje. Kako bilo da bilo, Dimitrija je nestalo, a strah i trepet zavladao narodom. Put je bio napušten.

»Moja želja da ovom siromašnom narodu pomognem, nije me nigda napuštala. Mnoge i mnoge noći probdio sam razmišljajući, kako da narod izbavim iz nevolje. Zar nije dužnost nas intelektualaca, da vodimo narod i da se brinemo za njegovo dobro? Osjećaj dužnosti, da radim na narodnoj njivi, tako me je bio zanio, da sam stvorio genijalan plan ne samo za uništenje jezera, nego i za njegovo iskorišćivanje. Sazovem skupštinu i stanem razlagati masi: — Jezero, — rekoh, — nije potrebno ni ispiti, ni isušiti, ni zatrpati! Pošto sam vidio, da me slabo slušaju, stadoh ih opipavati s mekše strane: — Dru-

govi, — zavičem što me je grlo nosilo, — gvozdeni ću most sagraditi preko jezera, tunel kroz jezero, zračnu željeznicu nad jezerom, a podzemnu pod jezerom, ako primite moj plan! — Gromka erupcija narodnog oduševljenja prolomi se zrakom: — »Živio naš neumrli vođa, živio!« vikao je razdragani narod, da sam jedva došao do riječi. Da im uživanje još povećam, dodadoh: — Osim toga, svaki će od vas dobiti hiljadu rubalja mjesečne rente!... Kad su to čuli, kao ludi od veselja stadoše da tule i viču bacajući šešire i štapove u zrak. Dirnulo me to i suze mi same poletješe: — E, Bogo moj mili, — mislio sam, — što ti je naš narod skroman i s malim zadovoljan! Ništa mu ne dadoh, nego samo nekoliko lijepih riječi i slatkih obećanja i već je lud od sreće. To je ono, što ja stalno govorim: — narodu treba duševne hrane.

»Kad se urnebes narodnog odobravanja stišao, nastavim razlagati skupštini svoj plan. Do toga ćemo, rekoh, doći ovako. Prokopajmo kanal do obližnje rijeke, pet metara širok, a tri metra dubok, pa ako pustimo jezersku vodu u rijeku, dobićemo pad vode jak hiljadu konjskih sila. Dobivenu snagu upotrebićemo za proizvađanje električne struje. Od toga prihoda izgradićemo željeznice, mostove, tunele itd. pod, u, kroz i nad jezerom. Zarade će biti toliko, da sam osigurao svakom hiljadu dinara mjesečne rente! Da im to bude još sigurnije, dodam: »slovima hiljadu rubalja rente!« Kiša odobravanja zasu me i svi poletješe da me izljube i izgrle. Da im taj dan ostane u što duljem sjećanju, skoro me rastrgaše, da bar štogod uzmu za uspomenu na mene. Za nekoliko časova izgledao sam izderan kao prosjak. Gledali ste zacijelo, kako se stotine ribica otimaju za komadić kruha, kad im ga baciš u vodu. Eto, tako se oduševljeni narod otimao, da ugrabi bar komadić moga šešira, štapa, kaputa, koji plivahu na talasima ispruženih ruku. Nije mi bilo žao. Za narodnu sreću i glavu bih dao.

»Moja slava ne potraja dugo. Neki čovjek pljesnive boje i žmiravih očiju pope se do mene na govornicu, gurne me šakom u rebra, pa zatuli masi: — »Laže, laže, i triput laže. Hoće ovaj lažljivac i kukavica, da vas prevari. Da, kukavica!« — naglasi on ovu riječ, valjda zato, da me što više ponizi pred mojim junačkim narodom, — »jer da nije kukavica, ne bi stao u polovici posla. Ovaj zlikovac hoće da vam ukrade skoro dvije trećine vaše krvave muke i znoja!«

Ivan Ivanović zastade u pripovijedanju. Nešto ga je stegnulo u grlu i oči mu se ovlažile. I mene je zahvatila neka žalost i srdžba slušajući teške uvrede, što ih svaki gad može dobaciti pravom narodnom radniku.

Pošto se malo smirio, nastavi:

— Neznanac predloži svoj plan ovako: — »Napustite vi planove toga prevaranta i hulje (govor je o meni). Zašto da vi kopate kanal, da dobijete pad vode, kad je mnogo lakše, da navrnete sve kanale iz mjesta, da teku u jezero. Time ćete povećati množinu vode, koja će sama otjecati u rijeku i dati pad vode, koji će biti trostruko jači. Naravski, da ćete tako i trostruko više zaraditi. I mjesto hiljade rubalja, uživaće svaki od vas tri hiljade!« I opet je zaurlalo narodno oduševljenje, ali — mnogo jače nego meni. Masa ga podigla na ramena i noseći ga oko govornice, pjevala »Himnu rada«... Motrim toga Neznanca, motrim, a čudne mi misli dolaze: »Ima li taj narod mozga?« pitao sam se. Jer, kad bi imao bar malo pameti, morao bi uvidjeti, da je sve ludost, što taj čovjek govori. Slušam ga, a jeza me hvata, bojim se, ubiću ga. Opet, pomislim, za kakvagod Madžara ili Švabu nije vrijedno ogriješiti duše i unositi nemir u narod. Umirim se, i kad se oduševljenje stišalo, htjedoh da progovorim narodu. Nakanio sam mu reći, da je to sve najobičnija budalaština i neka mu ništa ne vjeruju, jer će izgubiti i ono, što sam im ja obećao. Sjetim se, da se narodni vođe,

kad govore narodu, biju u prsa i zaklinju svima svetinjama, da im se vjeruje, pa tako i ja digoh ruke i desnu nogu u vis, izbečim oči, a nogom udarim o pod i zariknem kao vol: — »Žene mi moje, djece mi moje!« . . . I kad sam im htio da najljepše razložim, kako je taj Neznanac demagog i varalica, prolomi se glas naroda: Ua, uaa, apcug, dolje, lažac, hulja, varalica, ta ti nemaš ni žene, ni djece! . . . Prema meni poletješe štapovi i smrdljiva jaja i ja se onesvijestih.

»Kad sam se osvijestio, ležao sam u svojoj sobi. Svega sam se sjetio: i slave i pada. I opet sam doživio neuspjeh zbog nekoliko nespretnih riječi. Da sam bar kazao: »iscurile mi oči« ili što slično, možda bi ipak zadržao narod da ne nasjedne onome luđaku. bih ipak zadržao narod, da ne nasjedne onome luđaku.

»Nesreća, koja je iza toga zadesila narod, dovodi me do zaključka, da Bog zaista kažnjava narode, koji si izaberu lažnoga vođu. Proveli su Neznančev plan i napustili kanale u jezero. Voda je u jezeru naglo rasla i prelila se, ali na njihovu nesreću, nije potekla prema rijeci, kako su očekivali, nego prema njihovim kućama tako, da je poplavila cijelo mjesto i mnogo kuća porušila. Nezasitnost ljudska bila je kažnjena i Bog je ponovo upr'o prstom u mene.

»Nisam sustao. Ni neuspjesi, ni nezahvalnost, ni nepriznavanje, nisu me mogli spriječiti u radu za narod. Neki unutarnji glas govorio mi, da sam ja određen za velike stvari na ovom svijetu i da treba da vodim narodne brige. Taj sam glas slušao i dalje neustrašivo razmišljao, kako da pomognem narodu.

»Jedno popodne izvalim se po običaju na krevet, da razmišljam o narodnim brigama i nevoljama. Kad li moja usta sama od sebe prozbore: »Po-li-ti-ka«. U prvi mah nisam vjerovao, da sam to ja izgovorio, pa skočim iz kreveta i ogledam se, nije li ko u sobi. Nije bilo nikoga. Sigurno je to — pomislim

— kakav duh kojega pokojnog narodnog vođe upotrebio moje tijelo kao medium, da objavi narodu novi pravac borbe.

»Odmah sazovem narodni zbor i objavim novu istinu: po-li-ti-ka! tiho i pobožno prozborim. Grmljavina pljeska zagluši me. Naročito se isticao neki otpušteni oficir, koji je vikao: — »Moja gospodo i drugovi, triput: hura, hura, hura« . . . Nakon žalosnog iskustva s narodnim odobravanjem ne dadoh se smesti, već potiho rekoh s pjesnikom: »Hvala ljudska, voda je vrh pijeska!« i mirnim glasom nastavih. — Da ovoga puta uspijemo, potrebne su nam tri stvari: prvo: organizacija, drugo: organizacija, i treće: organizacija. Nikakve muke, nikakvog rada, nikakvog kapitala, samo organizacija i ništa više!

— Ta ti vrijedi! — čuo se jedan glas iznad općeg odobravanja.

— Hvala Bogu, — rekoh dalje, — što se tiče organizacije, za to je najlakše, jer je u nas razvijen smisao za organizaciju još od starine. Radimo li, neće jedan bez drugoga, krademo li, složno krademo, pijemo li, svi skupa pijemo, i u crkvi zajedno Boga molimo. A to je ono, što naduvena gospoda zovu organizacijom. Osim toga, dobro je, što smo mi svaki za sebe stranka, a nismo komunisti buržujskih apetita, ni buržuji komunističkog mišljenja. Ako i ima među nama po koji neutralac, dobro je i to, jer u najgorem slučaju možemo ostvariti neutralnu republiku! . . . Riječ »republika« postade skoro sudbonosna za ovu skupštinu, kao za prvu ona riječ »svinja«. Izgleda, da je sam đavao izmijenio smisao ovih riječi. Kako na skupštini bijaše mnogo ljudi, koji doletješe kući iz Amerike, otkad je tamo zabranjeno točenje alkohola, i koji zamrziše zbog toga republiku, to ovi odmah skočiše: — »Nećemo nikakve republike, a pogotovo neustralne! Nećemo!« — zaori narodna volja. Neki brkonja zaviče: — »Nit sam komunist — nit socijalist — nego alkoholist!« — Živio alkoholizam! — jednoglasno zagrmi skupština.

»Zapanjen nad ovakovom slogom, prezirno sam buljio u masu. Otkuda sada najedanput tako jaka stranka? Kuda vodi takvo jedinstvo u politici, kad je, po mom planu, baš naša stranačka rascjepkanost trebala da posluži našoj sreći? Moja je namjera bila, da se tako organiziramo, da se pomoću naše rascjepkanosti osposobimo za vođenje svake, pa i najoprečnije politike, i da na taj način možemo ući u svaku vladu. Ostajući stalno na vlasti, naravski, da ćemo raditi najviše za sebe i urediti naše jezero. No kad sam vidio, da je moj narod u pitanju alkohola jedna jedinstvena stranka, nisam htio da dođem u opreku s glasom i voljom naroda i shvativši brže cijelu situaciju, nastavim:

— Braćo i sestre! Vrlo mi je milo, što ste svi alkoholisti i što se borite za tako visok ideal. Ali vaš idealizam ne smije kočiti vaš rad u običnom životu. On mora biti rastezljiv i da u stvarnoj politici dopusti, da jedno mislimo, drugo govorimo, a treće radimo!

— To je ludost! — javi se neko iz mase!

— Nije to ludost, — razbjesnim se ja — i ne može biti ludost ono, što rade naši najveći ljudi! Sjetim se, da narod najlakše shvaća na primjeru, pa dodam: Pogledajte Velikog Meštra, koji već deset godina vodi »Stranku narodne sloge« po ovim načelima i stalno je na vlasti!

— Živio Veliki Meštar! — do neba se prolomilo. — I sad se dogodi čudo. Kao da mu sami bogovi iz ničega stvoriše tijelo, ukaže se kraj mene na govornici Veliki Meštar. U crnom fraku i sa crvenom ružom u zapučku progovori masi:

— Radni narode! Vaša stvar i moja je stvar. Udružimo dobro s korisnim! Vama je poznato, da sam ja pokupovao akcije sviju tvornica u vašem kraju, pa bi mi dobro došla ona električna snaga, koju ste kanili stvoriti prvim projektom kanala. Ja ću tu ideju ostvariti, pa će biti koristi i meni i vama!

— Živio, živio! — orilo se do bjesnila. Cvijeće je padalo kao kiša, a neka djevojčica predala mu kitu crvenih ruža. Masa ga uze na ramena i u velikom oduševljenju odnese u njegovu kuću. Što sam mogao da radim? Odoh kući, da dalje razmišljam o narodnoj sreći«.

Tako je završio svoju tužnu priču Ivan Ivanović, duboki mislilac, veliki govornik i neustrašivi borac za narodna prava. Koliko god mi ga je bilo žao, što mnogo pati za narodnu stvar, ipak mi se javila neka potajna radost, što sam naišao na nov materijal za svoju studiju o narodnoj duši.

Oprostim se s Ivanom Ivanovićem rekavši mu:

— Zbogom ostajte, narodni vođo i mučeniče, te dao Bog, da vas ova nova ideja, koja vam se danas javila, dovede do konačnog cilja!

— Nemajte brige — dragi prijatelju, — odvrati on, — ja ću i nadalje neustrašivo raditi i govoriti za svoj narod!

Završujem ove zapiske, da se sav posvetim studiji o narodnoj duši.

Ivan Vasiljević Bezobrazov

Bez posla

Hej vi, čujete li, ovdje se ne smije spavati! — vikaše stražar na nekoga čovjeka u tami, koji je sjedio na putu i naslonjen na plot spavao. — Zašto tu drijemate, hajte kući!

Nepoznati čovjek nije se ni maknuo.

— Čujete li, — drmaše ga stražar za ramena, — šta radite ovdje? Gdje vam je kaput, smrznućete se!

Nepoznati je otvorio oči, ali nije gledao.

— Da niste vi možda onaj Ivan Rastovčan, čiji su kaput večeras donijeli na policiju?

Nepoznati nešto mrmlja i klima glavom.

— Dakle, vi ste taj Rastovčan, mesar!

— Daaa!

— Probudite se već jedanput. Vi ste iz Novoga sela?

— Jaa! . . .

— Srez Novigrad?

— Jes . . .

— Vaš kaput je kod nas na policiji, ne bojte se za nj.

— Taak . . .

— I vi ste sigurno pisali ono pismo, što se našlo u džepu!

— . . .

— A šta radite ovdje? Zašto niste na mostu?

— Nis . . .

— Ta vi ste pisali, da ćete skočiti s mosta i utopiti se!

— Da!

— Pa zašto niste na mostu, nego se vucarite pijan po gradu? Zar vas nije stid?

— Neee!

— Kako možete jedno pisati, a drugo raditi? Lijep ste mi vi čovjek! Znate li vi, da se ne smije zavađati policija? . . . Ja sam morao ustati iz kreveta, da vas tražim, a vi ležite pijani kao svinja!

— Taaak . . .

— Trebali biste biti na mostu, a ne ovdje. Optužiću vas zbog zavađanja vlasti. Zar nas država zato plaća, da se igrate s nama?

— Idem na most!

— A šta ćete na mostu?

— Utopiću se.

— To je najlakše reći. Znate li vi, da čovjek ne smije sam sebi oduzimati život!

— Taaak?

— Pokušaj samoubijstva kažnjava se zakonom. Vi niste sebi dali život, pa ga ne smijete sami ni uzeti!

— Otac neće da me ubije!

— A zašto da vas ubije?

— On me je rodio, pa neka me i ubije, kad nemam, od čega da živim!

— Radite, moj dragi, radite, pa ćete imati od čega da živite. Okrenite se l i j e v o i d e s n o, biće posla!

— Da vas zakoljem?

— Čujete vi, kako se smijete prijetiti? Ja ću vas uapsiti zbog pokušaja umorstva!

— Ne znam drugo, nego da koljem.

— A zašto da ljude koljete?

— Nemam stoke!

— Vrlo lijepo od vas. Kad nemate stoke, onda ćete ljude klati. A zašto se prijetite baš meni, koji sam poletio, da vas spasim!

— Vi ste mi na d e s n o!

— Tako. Najprije na policiju, jelde? . . . Vi ste sigurno nekakav buntovnik. Znam ja vas!

— Hm!

Pa onda ona vaša pripovijest s utapljanjem. Tu se nešto krije, vidim ja. To je nekakav trik, da zavedete policiju. U ime zakona vi ste uapšeni!

— Taaak? — —

Prijava

Noćas oko dva sata naišao sam u Preradovićevoj ulici, br. 24, na jednoga čovjeka, koji je u pijanom stanju ležao kraj plota. Isti se zove Ivan Rastovčan, po zanimanju mesar, sada bez posla. Isti je pokušao samoubijstvo utapljanjem, kako se vidi iz pisma, koje je pronađeno u njegovom kaputu, što ga je predao policiji gostioničar Gvirc. Čim sam doznao iz pisma, da se dotični želi utopiti, poletio sam na lice mjesta, da ga spriječim u zloj nakani. No, nažalost, nisam ga zatekao na mostu, nego u pomenutoj ulici. Opomenuo sam ga na protuzakonitosti, što ih je počinio ismijavajući i zavodeći redarstvenu vlast u bludnju, što je pisao pismo, da će skočiti s mosta, a pronađen je u pijanom stanju na ulici. U svoju obranu nije znao ništa reći, a nije ni mogao, jer je zatečen in flagranti. Isti je pogibeljan čovjek i kad sam mu ja to spomenuo, skočio je, da me zakolje, na što sam ga ja vještom kretnjom onemogućio i stavio mu lisice na ruke. Zbog svih ovih zločina i prestupaka, ja sam ga zatvorio.

Martin Piknjač,
redarstveni pripravnik

— No što je s vama, Rastovčan? — upita ga šef policije čas gledajući u prijavu, čas u njega.

— Pa, eto vidite!

— A što ste to noćas radili?

— Napio sam se, pa i ne znam, što sam radio!

— Tu kaže, da ste se htjeli utopiti!

— Šta mi preostaje drugo, kad nigdje ne mogu naći posla?

— E, moj dragoviću, čini mi se, da ste vi u zadnji čas zapjevali onu: »Bolje da se opijem, nego da se ubijem!« Kako ste se mogli opiti, kad ništa ne zarađujete?

— Dao sam kaput, da se posljednji puta opijem i skočim u vodu!

— Aha! — smijao se šef (bio je to dobroćudan čovjek), — kad se čovjek napije, onda ti to sve drugačije izgleda. Sve je veselo i dobro, ni želudac ne pita, a ljudi kao ptičice, grle se i ljube.

— Od očaja sam ja pio, od očaja!

— Eh, pa svi mi pijemo od očaja. Samo ne valja da zapiješ i kaput, jer ćeš ići gô i biće strke. A onda opet nama brige. Nego vi lijepo ajte za poslom u drugo mjesto, ili otiđite kući svojima u zavičajnu općinu, dok se nađe posao!

— Nemam novaca za željeznicu!

— Pa idite pješke, možda ćete putem naći i posla!

— Ne mogu, poderane su mi cipele. Nego, molim vas, šupirajte vi mene ili mi dajte kakvu besplatnu kartu!

— Ne ide to samo tako, prijatelju: šupiraj! Kad bi sve ljude bez posla šupirali, ode željeznica na bubanj. Treba tu nešto teže počiniti: dodijati ljudima, pa da te protjeraju. Opio si se, istina. Ali kud bi mi došli, kad bi protjerali sve one, koji se opijaju? Iselilo bi se pola grada. Kako te ovaj tu u prijavi grdi, trebalo bi te potjerati na drugi svijet, ali znam ja toga moga Piknjača: on hoće da avansira, pa svuda vidi sumnjive ljude... Ne ide to tako, ne mogu ja tebe makar za što šupirati!

— A šta biste vi htjeli: da ukradem štogod, da ubijem ili da zakoljem koga, pa da mi onda dadete besplatnu kartu?

— Ne mogu vam pomoći: zakon je zakon!

Ivan Rastovčan izađe napolje sav utučen. Na ulici je stao i razmišljao, što da radi...

Jadi ženidbenog kandidata

Sretni ste vi, koji se poženiste prije dvadesetipete! Vi bijaste još slijepi, kad uđoste u bračnu tamnicu, a kad progledaste, već je bilo kasno: sputalo vas stotinu lanaca. No premda ste u tamnici, ipak vam ja zavidam, jer ovakav život, kakav provodimo mi neženje, to je više nego tamnica, to je mučilište.

Ako mi padne dugme, već me cijela ulica sažaljeva i govori: — Što će siromah, kad nema žene! Ako me želudac zaboli, već viču: — Što ždereš po gostionicama, ženi se! Ako me malo glava zaboli, već mi prijatelj savjetuje: — Ženi se, pa ćete žena brzo izliječiti! I premda svi ti oženjeni ljudi boluju više nego ja, opet mi svaki preporučuje ženu, kao neki univerzalni lijek, kao životni eliksir, koji daje »dug život i srce mlado«. Istina je, uzimam ja taj lijek katkada i moram priznati, da dobro djeluje. Ali, ali . . . uzimati ga svaki dan, ipak je previše, ipak preskupo. Kad to kažem oženjenim magarcima, oni mi odgovaraju:

— E, ne tako, nego »onako«!

— Pa kako »onako«? — pitam ja.

— Onako, uzmi kakvu s debelim parama!

— Dobro, ti veliš s parama. Uzmimo, da mi žena donese milijun dinara, zar ne, to je malenkost. Za ženina života potrošiću na nju tri milijuna, pa gdje ti je tu račun?

Kad im to kažem, oni šute kao zaliveni i ne odgovaraju. Jer, konačno, tu i nema što da se govori.

tu brojke govore. Po mom mišljenju, sve ovo zvrndanje nije ništa, nego obična zavist oženjenih prema nama bećarima. Jedan mi je od njih to iskreno priznao i ispripovjedio ovu priču:

— Na našem sajmištu razapeo neki Švaba šatru, a na njoj naslikan neki čudan stvor: pola žena, pola riba. Riba je bila niže od pupka. Sjatio se cio svijet, da vidi to čudo neviđeno i sluša Švabu kako se dere: — »Felka čudo, ulovila pol žena pol riba, samo dinar«! Uđe jedan unutra i, zbilja, vidi ženu živu, gdje sjedi u limenoj futroli nalik na riblji rep. Čovjek gleda, zastidi se, što je povjerovao i iziđe. Svi ga pitaju, da li je zaista vidio takovu ženu. Njega stid, što ga je Švaba nasamario, pa odgovori, da je istina. Uđe i drugi, posrami se, što je povjerovao i također potvrdi, da je istina. I tako svi redom uđoše i izađoše sramećí se jedan drugome priznati, da su prevareni.

— Eto, — reče mi prijatelj, — tako ti je i s nama oženjenima. Svi smo se mi prevarili, ali se stidimo to javno priznati!

Kad mi je to priznao, bilo mi je nekako žao, jer moram priznati, ipak sam češće tim oženjenim nesretnicima zavidao na njihovoj bračnoj sreći. Tako zamišljah mnogo puta, kako je to lijepo, kad imaš svoju kućicu, svoju slobodicu. I jednu malu, malu ženicu, koja skakuće oko mene kao leptirić. Ležim poslije dobroga ručka na divanu, a žena me češka po tabanima, da slađe zaspim. Zaboli me štogod u krstima, a žena me svojim malim nogama stane gaziti, da mi kosti pucketaju. Puniće mi lulu, rezati nokte, tuckati po glavi, pa što hoćeš više?

Tako ja sanjarim u momentima slabosti i momačke dosade, pa se i sam sebi više puta nasmijem, što idealiziram kao kakav deran. Koga bi vraga onda zavidali nama oženjeni ljudi, kad bi u braku bilo sve tako lijepo? Da istinu kažem, iskusio sam ja nešto od toga braka. Ako i ne znam, što je cijeli brak, znam barem polovicu i to onu »bolju polovicu«.

Ali u tome i jest tragika, što nijedna od tih boljih polovica neće biti mojom ženom. Držim, da u toj zapreci i jest prava draž i razlog, da nam se sviđaju tuđe žene, jer: tuđe — slađe.

Još bih nekako i izdržao taj tužni bećarski život, samo da mi ljudi ne spominju uvijek tu nesretnu ženidbu. Kud god se maknem, uvijek me ta riječ progoni: — Ženi se — oženio se — žena — miraz — što gubiš vrijeme — što čekaš — što misliš? Više puta grdim i državu, što dozvoljava, da me ljudi progone ženidbom. Mogao bih lako od toga proganjanja poludjeti i oženiti se. U najboljem slučaju poludiću s fiksnom idejom, da sam se oženio.

Idući ulicom, sretnem prijatelja i još mu nisam rekao ni zdravo, a on me već pita: — Šta je, brate, šta se ne ženiš, šta živiš kao pustinjak?

— Imam kada! — odgovaram i bježim dalje.

— Ma kuda bježiš, — viče ovaj, držeći me za kaput, — baš smo danas razgovarali ja i moja žena o tebi. Kaže ona, da ima jednu zgodnu priliku za tebe!

— Pozdravi ti tu »zgodnu priliku«! — dreknem i otrgnem mu se. Nisam se odmaknuo nekoliko koračaja, kad li me već neko zove. Napuštena stara prijateljica prilazi mi: — Lijepo, lijepo, vi na nas sasvim zaboravite, kao da ste se oženili! — Šta ćete, — rekoh, — dok ste bili mladi i punački, sjećao sam vas se, a moj se ukus dosada nije ništa promijenio! Da je se otresem, morao sam da budem grub.

— Magarče! — dobio sam odgovor.

Tek što sam ovoj iskočio iz šaka, već me neki veseli glas upita:

— Što radiš u našoj ulici?

— Ništa, — rekoh, — za poslom!

— Znamo mi tvoj bećarski posao! — značajno mi namiguje.

— Ženim se s vašom ulicom! — nervozno zaviknem, da ga preteknem.

— Žuri se samo, — više ovaj, — biću ti debeli kum!

I tako redom kroz sve ulice progone me ovakva pitanja. Ako me vide s kojom gospođicom, već mi namiguju, kao da pitaju: — Je li to tvoja? Ako li me vide sa dvije gospođice, smiju se hajdučki kao da govore: Biraš ih, kao medvjed kruške! Ako idem sam, već citiraju: Nije dobro, da je čovjek sam! Kad me spaze gdjegod na raskršću, već podvikuju: Čekaš je, čekaš!

A koga ja čekam, gnjavatorska bagro? Nikoga ja ne čekam i nigda i ne mislim na ženu, pijavice morske! — hoću da im kažem, ali šutim i mislim, kako bih ja, kad bih se kakvom zgodom dočepao vlasti, povješao sve ovakove građane, koji ogorčavaju život nama neženjama. I mi imamo pravo na državnu zaštitu, jer i mi plaćamo poreze i namete.

Bijesan kao ris, dovučem se do ureda. No ni ovdje nisam našao mira. Šef, koji je inače uvijek namrgođen i službeno sa mnom, danas me veselo potapša po ramenu i reče: — Sretni mladiću, vi i ne znate, da zavrtiste mozgom jednoj zgodnoj gospođici!

— Žalim, — rekoh, — vrlo žalim; volio bih, da je ona meni vratom zakrenula!

— Ne izmotavajte se ništa, znamo mi vas, nego recite iskreno, da li ste radoznali, koja je!

Muka me spopala, ali se svladam i tobože učtivo odgovaram: — Gorim od radoznalosti!

— Da ne izgorite do kraja, odmah ću vam reći: to je moja nećaka!

Da sam izletio iz topa, ne bih se toliko zaprepastio, koliko od ovog odgovora. Dakle onoj krezuboj usidjelici slina curi za menom. Haj, haj, sad sam nasjeo, ako nigda nisam.

— Vrlo sam vam zahvalan! — odgovorim iz prirođene mi uljudnosti, a u sebi izustim strašnu kletvu protiv cijeloga ženskog roda. Mili Bogo, tu će tek da bude gnjavaže. Tu će tek da padaju ona

strašna pitanja: — Zar zbilja nemate odábranice srca svoga? — Pa ne bi niko rekao, da je vama trideset i pet godina! — Što se pretvarate, vidi se na vama, da ste zaljubljeni! . . . Ovo bih još nekako izdržao, ali ako bude šutjela kao Drvena Marija, pa na sve, što ja izbrbljam, bude uzdisala: jelte, jelte — da, da, — jelte, i uvijek taj prokleti »jelte«. Pa koji je to vrag »jelte« pitam ja vas? Ali nećeš ti čiču izjeltati, golubice moja, zapjevaću ja tebi: »Jelte žalba za tvoju mladost!«

S ovako očajnim mislima izletio sam iz ureda i bježeći kao lud pred samim sobom i svojim mislima, uletim u kino, da ondje nađem mira i da saberem hrabrosti za večernju gnjavažu kod šefa. Ako hoćete baš pravo da vam kažem: kino je još jedino pravo utočište za nas matore bećare. Što je glavno: — film ne govori i ne pita za ženidbu.

Baš sam skoro zadrijemao, kad me neko lako gurnu u leđa. Otvorim oči i ugledam na platnu sliku, gdje dvoje nesretnika stoje pred oltarom. Neki me tihi glas upita: — »Čuo sam, da se i ti ženiš!« Sada mi je već bilo dosta. Živci me ostaviše i stadoh da se derem: — Ženim se — ženiš se — ženi se — ženimo se — ženite se — žene se! — i kao mahnit istrčim iz kina.

Što sam mogao dalje da radim? Zar da idem šefu na večeru, da me tamo nastave gnjaviti. Nisam otišao i ne bih, da me vuku tri para konja. Prestao sam uopće zalaziti u taj odurni svijet. Što da se i guram među svijet, do đavola, kad on nema drugoga posla, do li brige za moju ženidbu.

Osamio sam se. Vele mi, da sam čudak, što sâm kuham, perem i krpam svoju sirotinju i što od kuće do ureda pretrčim, ne gledajući ni u koga. Možete mi reći, što hoćete. Kažite mi, da sam glupan, sebičnjak i seka Persa. Recite mi, što vas je volja, ali ja više u društvo ne idem, pa basta. Meni je te ženidbe već do grla dosta!

Piščev san

Da mi je samo znati, ko je pisao o meni! — vikaše nešto malo promukli glas, — srce bih mu iščupala! Zaklala bih ga kao jare! — čulo se pod prozorom, — zašto da baš o meni piše po novinama? — neko se očajno pitao.

Ovakvi i slični glasovi složili su se u zbor mrmora, plača i protesta pred stanom Valdemara Ostrovskoga de Haparande, urednika provincijskoga tjednika »Svjetske Novosti«, pisca romana »Strašna noć na Zenitu« i tragedije u stihovima »Daska u mozgu«, koja se svršavala ovim čuvenim stihovima:

Ne pravite toliko galame,
Daj mi malo Gavrilović-salame!

Ostrovski de Haparanda bio je samo pseudonim Rajmonda Zvrka, općinskog pisara i besplatnog urednika, koji je bio duboko uvjeren, da ga je Bog odredio, da svom narodu pruži »lako i zabavno štivo« i da ga »etički podiže i prosvjećuje«, šibajući mane svoje najbliže okoline.

Čuvši ovu viku, slavni pisac zadrhće. Odmah je po glasu prepoznao, da to viču neki junaci iz njegove najnovije priče »Blato provincije«, koja je objavljena kao prilog u zadnjem broju »Svjetskih Novosti«.

»Da li ja sanjam, što li, jesam li lud ili je to java?« — sune mu mozgom. »Živci me ostavljaju, prokleti brom, zašto ga žderem? Ne, nije moguće!

Vika dolazi sve bliže, glasovi su poznatiji. Ali to nije moguće. Zar se je ikada dogodilo, da su junaci priča oživjeli, iskočili iz knjiga i prohodali svijetom? Uh, moji živci?« — zavapi očajno gospodin Zvrk.

Vika dolazi sve bliže. Zvrk se okreće u nekom maglovitom strahu i očaju. Pokušava da se probudi, ali ne može micati rukama. Već čuje kucanje na vratima. Strah mu se skupio u grudima i ne da mu da diše. Dolaze mu slike užasnih prikaza iz djetinjstva, kad je u noći bio sam u kući, a vragovi i vještice tresli prozorima. Kucanje na vratima ponavlja se.

— Ko si božji? — zapita on križajući se. Ne zna, zašto to pita. Pada mu na um, da je njegova baka tako pitala, kad je ko noću pokucao na vrata.

— Ja sam! — bio je tajanstveni odgovor.

— Ako si božji stvor, ulazi... ako si vražji, potari te sveti krst! — zbunjeno šapće on.

Vrata se otvoriše tek toliko, da bi nož provukao i uniđe vrlo visoka i mršava ženska spodoba, koja jecajući sjede na stolicu.

»Jeste, to je ona Lojtra Nebeska!« potvrdi pisac sam sebi, i čudi se, što ga ne obuzima još veći strah. Pomalo mu sve postaje naravno i moguće i on rezignirano čeka, što će dalje biti. Tajnovita utvara uzela je na sebe oblik njegove susjede, pa ga je to još više umirilo.

— Moj će me muž ubiti! Ne smijem kući. Svi govore, da ste me metnuli u novine. A što sam ja kriva, da sam mršava? Poštena sam žena i pošteno služim svoj kruh! — izjada se tankovita spodoba.

To je Zvrka tako dirnulo, da je skoro i sâm zajecao.

— Ne plači, dijete moje, — htio je pisac reći, — vi zapravo i niste živi, nego ste samo plod moje mašte! Ali se ipak nije usudio to reći, jer ga je obuzela tajanstvenost situacije, kao da se to zbiva »onkraj groba«.

— Molim vas, kažite mi, ko me to blati po novinama? Ja bih ga zubima grizla, da ga nađem! Potpisao se neki Alaparda. Ko je to, molim vas? I zašto on mene naziva Lojtra Nebeska? Svi govore, da sam to ja i smiju mi se. Ah, da znam, koja je to ništarija napisala, nož bih mu zatjerala u srce! — histerično zaurla prikaza, izbeči oči, zaškrguće zubima i zamahne rukom prema Zvrku, kao da mu zabija nož u srce.

Pored smrtnoga straha iskrsne u svijesti Ostrovskoga de Haparande neka situacija iz drame, koju je nedavno gledao.

— Ti si ubio mog oca! — rikne Giulio u lice svome očuhu Hildebrantu, na koga je posumnjao, da mu je otrovao oca.

Hildebrant, da izbjegne pogled Giulijev, uze vatralj i stade gurati žeravicu u kaminu, pa tiho izusti: — Umiri se, Giulio!

— Umirite se, draga susjedo, — govorio je pisac gurajući u peć, — to je tek priča i nigdje se ne spominje vaše ime! Vama je neko podvalio, ta recite sami, zašto bi bio bolji debeli čovjek od mršavoga, visoki od niskoga, pametni od glupoga. Gdje je tu čija krivnja ili zasluga?

— Aha, tu je taj ksindel! Jaaa, hier ist sein schmutziges Nest! Bagaža, kuda se samo zavukao! — čuo se u predsoblju glas Kolomana Verbe pl. Širokoriječkog, majora u penziji i pretsjednika društva za oplemenjivanje konja, koji je galameći upao u urednikovu sobu,

— Pardon, milostiva, oprostite, — okrenuo se on najprije prema gospođi, — ali das ist ein Skandal... u gradu sve bruji, gospoda napadaju našu čast. Vi, gospodine, morate odati tog španjolskog Židova, tog Haparandu, kako li se zove. Može on da uzme i tursko ime, ali ja znam tu osobu, diesen Scheisskerl kenne ich gut. Mene da on naziva općinskim pastuhom, diese Filzlaus. Znam ja do-

bro, da se to na mene odnosi. Ako ne odate toga gada, ja držim vas. Verstehen Sie, ja imam vas. Onu bitangu ja ću izmlatiti na ulici, u kavani, u crkvi, na suncu i na mjesecu. Offiziersehre ist kein Fetzen. Ja sam služio dva Veličanstva, Franju i Karla. I ovu bih državu služio, da su mi dali. Nas je Karlo razriješio prisege i mogu da idem, kud hoću: u legiju stranaca, u Rusiju, u Kinu, kuda god hoćemo, dobro smo došli i dobro plaćeni. Tausend Dinar Pension ist kein Geld, aber ich bleibe hier. Da ist mein Vaterland. Istina, agentiram, ali i to je pošten kruh. Možete si osigurati život, kuću i stvari. Preporučujem vam, da si osigurate život. Naša tvrtka »Orion« solidna je i kulantna. Sa selom neću da imam posla. Tamo ima tatova Kristušovih, prevariće Boga, vjerujte mi. Aber doch, moramo im pomoći, jer nisu krivi, što su živi i zato sam ja prezident društva za oplemenjivanje konja. Pitam ga: Hoćete li osigurati kuću? a on meni veli, pazite, što je lopov: — Kuću neću, dobra mi je, nego štala mi je stara, nju mi osigurajte! Es versteht sich, to nije bio naš čovjek, nego strašni graničar. Za mjesec dana je pogorio. Der verfluchte Kerl, nach Kordun gehe ich nicht mehr! Meni su dvaput prebili kičmu. Einmal u Beču još u kadetenšulu i zabili pravu austrijsku sondu. Originalmarke. Drugi put devetnaeste, kad su me otpustili. Odonda se nisam više pridigao. Wir tragen unser Kreuz, ali su nam krivo učinili, boga mi. Mi smo vjerno služili Francu i Karlu, pa bi služili i druge. Das ist doch unser Staat. Mene su skoro istjerali iz kadetenšula, jer nisam htio da dosta glasno pjevam austrijsku himnu. Ne znate vi to? Naravski, otkuda bi i znali, jer ja ne vičem takove stvari kao neki dobrovoljci. Poznajem jednoga, koji nije htio na fronti ni da govori hrvatski. Znam još jednoga, koji je govorio, da je pravoslavni Hrvat. Das ist eine Dummheit. Doch, mi smo jedno, Hrvati i Srbi. Čujte ovo. Neki invalid nije dobivao potpore već nekoliko godina.

Vraga je koga briga za osakaćene. Prošlog tjedna dođe mu brzojavka, da mu je odobreno u ime zaostataka 66 hiljada dinara, koje može lično podići. Ne vjerujući pravo u sve to, otišao je jadnik po njih, i, schauen Sie, isplatiše mu najedanput 66 pravih pravcatih hiljadarki. Siromaha je na mjestu udarila kap i on ostao mrtav. To je, vidite, krajnja perfidija. Nisu mu htjeli isplaćivati na obroke, tako da jadnog čovjeka priviknu, da nije gola sirotinja, nego su mu dali sve najedanput, da ga ubiju. Ja, es gibt auch solche Leute. Aber što ja to brbljam? Tu je i jedna dama. Vama je, Gnädige, sigurno dosadno. No to ne smije biti. Jučer sam pročitao u »Fliegende Blätter« jedan kolosalan vic; naslov mu je »Begründete Entschuldigung«. Neka gospođa kaže lajtnantu: — »Herr Lieutnant, ich nehme es Ihnen sehr übel, dass Sie mir vorhin einen Kuss geraubt — tim više, što vas tek nekoliko dana poznam!« — »Entschuldigen Sie, milostiva gospođice«, odgovori on, — »aber morgen geht mein Urlaub schon zu Ende!« . . . Hahaha! Kolossal! Šta velite. Još je jedan zgodan, slušajte ovo. Ein General, ein alter Junggeselle hatte die Gewohnheit, da uvijek prije jela sam očisti nož i vilicu. Eines Tages zum Diner geladen, fröhnt er seiner alten Gewohnheit. Kad je to vidjela domaćica, lässt sie ihm sofort ein neues Besteck servieren. Die Scene wiederholt sich, und der eifrige Diener bringt zum drittenmale Messer und Gabel. — »Ja, soll ich vielleicht«, — ruft der General diesem wüthend zu — »für die ganze Gesellschaft Messer und Gabel putzen!« Hahaha! Piramidal! Daa, moja gospođo, slična se stvar dogodila i meni na talijanskoj fronti. Talijan nije vojnik. Brusar, Schleifer, ja, das ist er. Da su nas pustili (nämlich unsern Borojević), otjerali bismo ih još i dalje. Neki dan sam proslavio bitku kod Kaporeta. Bilo je uže društvo. I u crkvi smo bili. Objesili smo sve svoje ordene, ali to nije niko mogao zapaziti. Šta mislite, kako sam užívao, kad su mi pod ogr-

taćem zveckale medalje, križevi i signum laudisi. Trebao sam ja, da dobijem i orden Marije Terezije, wirklich, ali u to je došao slom i sve palo u vodu. Zatim smo u jednoj gostionici malo gucnuli i zapjevali onu našu: »Ich hatte einen Kameraden, einen besseren find ich nicht!« Uostalom, već je vrijeme, da idem. Vi malo promislite, pa mi javite. No doći ću i sâm za dan-dva. Možete se osigurati na dvadeset, trideset, sto hiljada, kako hoćete. Nemate nikakvih posebnih troškova. Habe die Ehre! Zbogom! Küss die Hand, Gnädige! Da, skoro sam i zaboravio toga poganog Židova, toga Harapandu, ja ću — —

— Ja idem napred, čekaj, ajde iza mene! Obračunaćemo mi s njim. Znamo mi, kako se s tim ljudima razgovara. Pašće mu srce u tur, kad ga zgrabim! — neko je ljutito govorio i bez kucanja provalio u sobu. Bio je to prava ljudeskara, bez kaputa, sa zavrnutim rukavima, čupave kose i izbuljenih, zakrvavljenih očiju. Na rukama opažali su se tragovi krvi. Iza njega skrila se odebela ženica, mnogo manja od njega. U sobu su unijeli tajac i strah. Major je presjekao svoj govor, a ona tanka spodoba kriknula: »Jesus!« Zvrk se uvjeravao, da je to sve san i pokušao da se probudi.

— Kažite vi meni, zašto ste moju ljubljenu suprugu stavili u priču? — ispunio je sobu pijano promukli glas.

— No, jetzt wird's ein Krawal geben!

— Vašu ženu? — čudio se Zvrk, — ta ja nju nemam čast ni poznavati!

— Velite, da je ne poznate, a znali ste napisati: »mala Margareta, bijela, pa debela«. Gdje ima u našem gradu još koja Margareta, koja bi bila bijela i debela kao moja supruga? Ja volim debele, jeste li čuli? Ja sam mesar, znate li vi to? Mi volimo, da nam je puna šaka, kad zgrabimo ženu. To je naš

zanat. Mi volimo debele. I to ne spada ni na kog drugog, jeste li razumjeli? — srdito poviče.

Njegova ženica provirivala je iza njegovih leđa i gurkala ga, da ga obodri.

— Dragi prijatelju, — tješio je sebe i njega urednik, — prvo i prvo: ja to nisam pisao. Ja sam samo urednik. A drugo, to je sve pjesnička izmišljotina našega suradnika. To je priča, pripovijest, roman, sve izmišljeno. Ni govora o vašoj gospođi. Ta se osoba u priči zove Greta, a vašoj je gospođi ime Margareta. To je nešto drugo!

— Zar da vi meni brusove prodajete, meni? — razbjesni se mesar. — Zaklaću vas kao vola, stoko pincgavska! — drekne on na Zvrka i naglom kretnjom izvuče iz čizama dugi mesarski nož. U taj čas njegova žena vrisne i odjuri iz sobe. Tanka spodoba pade u nesvijest, a major se baci na pod, kao da je u najžešćoj puščanoj vatri i stade vikati:

— Feuer einstellen. Feuer einstellen! Weiter melden!

Kao što je poslije groma i oluje mir još veći, a nebo svjetlije, tako se i poslije ove scene sve utišalo. Mesar se ogleda na vrata, da vidi, kud mu je žena umakla; pritvori ih i zaduvan sjede na stolicu turajući nož u čizmu.

— Vraga se vi plašite, sve je to komedija! — govorio je mesar prema Zvrku. — Žena me je na to natjerala, oprostite! Zagrozila mi se, da mi neće dati prići k sebi, ako vas ne izmlatim. E, da vi znate tu ženu, gospodo!

Zvrk, blijed i skamenjen, jedva je došao k sebi. Grozni strah pred smrću pretvorio se u neku samilost prema nesretnom suprugu.

— Neka te svi bogovi i sveci čuvaju od te đavolske žene! — jecajući zagrli on mesara. Njegovi živci popustiše i suze curkom procuriše.

— Da, meine Herren, scena je bila dramatična, ali je mogla postati i opasna. Zato vam preporučujem, da si osigurate život. Naša firma

»Orion« solidna je i kulantna. O tom se možete uvjeriti svaki dan u novinama. Na stotine zahvalnica primila je naša firma. Među njima jedna vrlo . . .

— Poštaaa! — čuo se poštarov glas. Svi se okrenuše prema vratima, kroz koja se ispružila ruka puna pisama. Ostrovski de Haparanda, alias Zvrk, brišući suze, preuze pisma i stade ih znatiželjno otvarati. Bilo je tu raznih pisama od žandara i carinika, od džepara i advokata, od udovica i časnika, od tatova i trgovaca, od kevica i staraca, od raznih stranaka, banaka i ureda. Sva su se pisma počinjala otprilike ovako: — »Bezobrazna svinjo! Ako u budućem broju ne objaviš ime pravog pisca one glupe priče, zaklaću te kao janje!« Jedan je ovako završio: — »Ne turaj svoju zamazanu njušku u svako đubre, jer ću ti je razlupati, čim te prvi put sretnem!« Neka ženska ruka napisala je doslovce ovo:

»Vrlo poštovani gospodine!

Pročitala sam u »Svjetskim Novostima« onu divnu priču, pa jako čeznem, da se upoznam s piscem, jer su nam duše tako srodne. Pošto se nije potpisao pravim imenom, toplo vas molim, recite mu, da se želim s njime upoznati. Čekaću ga pred večer, kad sunce umire, kod prvog čempresa na groblju . . . Neka bezuvjetno dođe, jer o tom ovisi život jedne

Z a l j u b l j e n e d u š e«.

— Ah, ona me ljubi, ljubi! — kliktalo je nešto u Zvrku. — Gospodo i dame, izvolite ovo pročitati. Rekoh vam, da je sve priča, laž, mašta. A ona se ipak u mene zaljubila. Evo čitajte . . . nemam vremena . . . moram poći na sastanak. Šta mislite, gospodo, kakva perspektiva, kakve scene! Groblje, čempres, umiruće sunce. Žuri mi se . . . dajte mi

štap. Šta mislite, to će biti ljubav! Klanjam se, ljubim ruke! . . . Šta mislite — —

— Halt, čekajte, um Gottes Willen, još se nismo pravo ni razgovarali. Ne zaboravite na osiguranje. Naša firma »Orion« — —

Zvrk se požuri i pade s postelje na pod. Probudio se i uplašeno počeo ogledavati oko sebe.

Život i muka gospodina Trbuhovića

Ako sada ne prsnem, neću nikada! — najavljivao je već od vrata nekom društvancu u kutu restauranta gospodin Trbuhović, trgovac manufakture. Omalen, debeo kao da se opasao salom, obrijanih brkova, sa čačkalicom u debelim usnama, poluzatvorenoga lijevog oka, gegao se kao patka prema društvu.

— Vjerujte, gospodo... imala je dva prsta sala. Ne trebaš je ni gristi. Jezikom je pritisneš o nepce i topi se kao snijeg. Odlična stvar. Baš sam se bogovski najeo, napeo mi se trbuh kao bubanj, da jedva dišem. Još kažem ženi: — Ženo, molim te, ne nosi zdjele preda me, znaš, kakav sam. Metni mi samo dva komadića, a ostalo spremi za ručak. Ali da, ona mi poslala, da si izaberem, i, naravski, izabrao sam sve do kraja. Naprosto nisam mogao ostaviti zdjele. Jer u deset sati, gospodo moja, imam lavovski apetit. Ne mogu tome da odolim, jer čim više jela vidim, apetit mi jače raste. Takva mi je narav. To mi je slabost!

— Izvolite? — zapita konobar po običaju novoga gosta.

— Što, piti? Vjerujte, ne znam ni, da li mogu piti. Što vi, gospodo, pijete? — obrati se on društvu. — Špricere? No, hajde, zbog društva, dajte mali špricer: više vode nego vina! Boga mi ne znam, gdje će mi stati. Puretina sve zapremila. Govorim ja ženi: — Nosi zdjelu od mene, ako ne želiš da po-

ginem. A ona se smije, kud ja toliko trpam i veli: pogini! Kažu, da je više ljudi poginulo od jela nego od gladi. To je živa istina. Opažam, da će to biti moja smrt, ali si ne mogu pomoći. Takav mi je karakter. Kad navalim na jelo, ne mogu da ga pustim, dok ga ne smažem. Ne mogu pravo reći, drži li ono mene ili ja njega? ... No, biće dobro, podriguje mi se; malo mi je lakše. Špricer mi razblažuje napetost u trbuhu. Konobaru, još jedan špricer!

— Znaš li ti, da Fuchs počinje danas peći janjetinu? — upita ga neko iz društva.

— Znam, čuo sam. To mi je kao tajnu priopćio Fuchs prije osam dana. Bubrežnjaka, gospodo, ne možete dobiti, jer sam ga ja za sebe rezervirao. Od janjećeg bubrežnjaka s mladim lukom nema bolje delikatese. Da mi ko kaže: — Trbuhoviću, evo na ovoj ti je strani nevina curica od sedamnaest godina, a na drugoj strani mladi janjeći bubrežnjak, vjerujte mi, gospodo, tako mi poštenja, uzeo bih luk s bubrežnjakom, a curu ne bih ni pogledao!

— Kome ti to podvaljuješ! — javi se brijač Topić. — Ti bi, veliš, curi okrenuo leđa, a tamo svaka dva mjeseca mijenjaš gospođice na blagajni. I svaka se uljepša i dotjera, čim dođe k tebi!

— Pustimo to! — mahne rukom Trbuhović, smiješeći se zadovoljnim smiješkom, koji je dopuštao mogućnost Topićeve tvrdnje. — Vjerujte mi, gospodo, na moje poštenje. Sjećate li se, kad smo lani prvi put jeli janjetinu i kad smo se ja i doktor natjecali, ko će više pojesti? Doktor je stao kod kile, a ja smazao kilu i pô i još mi je načelnik dao komadić, što ga nije mogao pojesti. Mislite, da sam se naprezao? Jok, nimalo. I onih deset čaša pive upila je janjetina kao spužva, da ih nisam ni osjetio! Ali između janjetine i janjetine ima razlike. Ličko i bosansko janje to je užitak, naprosto osjećaš u mesu miris planinskog zraka i trave. Naši janjci daleko zaostaju za njima. Niste li opazili, gospodo, da i lički janjci, kad pasu mjesec dana našu travu, već

nisu ono, što su bili; meso im dobije drugi tek i miris! — znalački je objašnjavao gospodin Trbuhović.

Nato zastade u pripovijedanju. Namršti se, ispupči bruljave usne, omiriše zrak oko sebe i podboči rukom glavu kao da razmišlja.

— Ne osjećate li, gospodo, da se od nekuda širi fini miris pečenja! — objavi on odjedanput povišenim glasom. — Već pogađam, što je. Gulaš! Ah, što ima božanski miris! Sit sam, doduše, ali mi to izaziva slinu. Goveđi paprikaš s lukom, to je najbolji paprikaš, neka govori, ko što hoće. Osobito, ako je nakiselo. Ova kuharica je prava umjetnica. Nigdje nisam jeo tako tečnih paprikaša, kao ovdje. Sit sam kao bubanj, gospodo, ali ne mogu da izdržim. Može mi škoditi, znam, ali eto, ovaj podražljivi miris prodire mi u mozak i sad ne mogu ništa ni da mislim, jer mi je taj miris pomutio pamet. Kad bih dalje s vama razgovarao, govorio bih gluposti, jer su moje misli tamo u kuhinji, kod onog divnog gulaša, pa moram da ga okusim. Konobaru, donesite mi malu porciju gulaša ... više soka nego mesa, tek toliko da utolim želju!

Za vrijeme jedenja ozarilo mu se lice slatkostrasnim uživanjem, kao što se vidi na svetačkim licima, kad se u zanosu obraćaju Bogu. Zaista, već miris hrane bio je dovoljan, da obustavi rad njegova mozga. Hrana ga je privlačila kao magnet željezo, a misao je klipsala za njom, kao da je uz nju privezana. Niko je ne može otjerati kao ni psa, koji, kad nanjuši meso u seljakovoj torbi, klipše za njim podižući njušku i neće da ode, dok ga kamenom ne otjera. Ličnost gospodina Trbuhovića, njegov »ja« pretstavljao je trbuh, a svi ostali organi bili su sporedni, u službi trbuha. Desno je oko (lijevo drži poluzatvoreno, iako je zdravo) izvrsno izvježbano, da među stotinom predmeta zapazi odmah one, koji su za jelo. Usne su mu neobično vješte i gipke. Kad jede ribu, trpa zalogaje u desni kraj usana, a na lijevi izbacuje i najsitnije kosti. Nos hvata i najtanje

mirise, začudo katkada iz velikih daljina kao nos špiljskog čovjeka. A nožice, kratke i malene, trčkale su krugljom zemaljskom noseći ovu aparaturu za jedenje.

Kad je pojeo gulaš, dokapi špricer, podrigne i pozove društvo, da se digne.

— Gospodo, hajdemo na dužnost!

Na ulici zaustavi društvo, pogleda u nebo, omiriše zrak na sve četiri strane kao pas, kad izgubi orijentaciju, sagne glavu prema zemlji kao da sabire misli, pa prozbori:

— Stojte, gospodo! Na zapadu ništa novo, ali sa istoka dolazi miris heringa, Ost-See-Häringe! — I kao čarobnjak kad gata sudbinu, nastavi: — Bačva je baš sada otvorena — jer je miris još jak — ribe plivaju u ulju — no nije čisti miris heringa — s njima se miješa miris ementalera — stoje sigurno nablizu! Udarimo li, gospodo, pravcem prema istoku, vjerojatno je, da ćemo nabasati na izvor ovih zamamnih mirisa. Sigurno izviru iz nove delikatesne trgovine. Za mnom! — I njegove nožice odnesoše trbuh k novom izvoru radosti.

U delikatesnoj radnji zatekoše Ivana Ključeca, sreskog načelnika, gdje jede heringe. On je bio obično prvi kupac u novim radnjama. Imao je običaj, da češće mijenja trgovine, jer je imao i drugi običaj, da plati samo prvu narudžbu, dok je na ostale zaboravljao, i tako mu trgovci brzo uskratiše robu. Zato je za njega novi dućan bio novootkrivena zemlja za pljačku. Baš je zagrizao u petu heringu i veseo u misli uživao radosti budućih dana, što će doći iz novog dućana, kad li uđe Trbuhović na čelu društva i poviče:

— Ovdje je, gospodo, kao u začaranom dvorcu. Raznobojne boce nektarskih vina i likera zablještavaju mi oči, a tajnoviti i izazivački mirisi nagrizaju mi dušu. Heringe, gospodo moja, nanjušio sam na pola kilometra daljine, a išao bih za njima do sjevernoga pola. Pun sam kao bačva, ali ovo moram

okusiti. Nije mi do jela, ali mi je do užitka. Skinite bocu burgundca, jer heringe i burgundac čine ono, što moja žena veli za muziku: akord. Svaki je za se lijep, a još ljepši skupa!

Jeo je i pogledom kružio po dućanu. Kao što vještom muzičaru pogled na partituru izazivlje u svijesti obnovu istinskih melodija, tako i u njemu ona razna jela i pila, složena po policama, probudiše poznate mirise i okuse, koji se slijevahu u moćnu gastronomsku simfoniju.

— Što ova šunka bogovski miriše, gospodo moja! — zanosio se Trbuhović. — Meni je najveći užitak seljačka šunka, kad miriše po zimskom dimu. Dvije stvari naročito volim: šunku, što miriše po dimu i curu, koja se stidi. To me dvoje izaziva i otvara apetit. Velim, gospodo, ovdje mi je dobro i lijepo. Ali kad se sjetim, da na svijetu ima toliko dobrih i tečnih jela, za koja nisam ni čuo ni vidio ih, i koja neću nikada ni okusiti, onda mi tuga pada na srce i volio bih, da se nisam ni rodio. Jeste, Bog je nepravedan. Zašto me je stvorio, kad mi nije dao mogućnosti, da sve ovo pojedem? Da, gospodo, kad se sjetim, da ću umrijeti, a iza mene da će ostati toliko finih jela, obuzima me sjeta i žalost i proklinjem ženu, koja me je rodila. Bolje, da me nije ni rodila, nego što me je ovako sakata dala na svijet. Što mislite, gospodo, toliko bogovskih jela ima na svijetu, a meni dadoše tek jedna mala usta!

Iz kesastih podočnjaka izmilješe prave, istinske, slane suze. Kotrljale se brazdama pokraj nosa u usta, a isto tako uvukoše se iznutra kroz nosni kanal, pomiješaše se sa zalogajima i skriše u utrobu ožalošćenog gospodina Trbuhovića . . .

Šegrt (Tiro domesticus)

Naučna rasprava

Šegrt je poznata vrsta, koju je čovjek pripitomio još u pradavno doba. Po tjelesnom ustroju mnogo je nalik na čovjeka, pa čini neki prelaz od majmuna na čovjeka. Nalaze ga na cijeloj kruglji zemaljskoj, od sjevernoga do južnoga pola, te je jedna od najraširenijih vrsta.

Glava mu je obrasla dlakom kao u orangutana, dlaka je čvrsta kao konjska struna, a u opasnosti može da je naježi kao jež svoje bodljike. Nađe se i takvih, koji si uzajamno iščupaju kosu zubima. Neki prirodoslovci misle, da oni to čine zbog toga, da ih čovjek pri dresiranju za razne zanate i kućne poslove ne poteže za kosu. No ovo mišljenje izgleda slabo vjerojatno, jer bi si, zbog istoga razloga, morali i ušesa odgristi.

Zubalo je nepotpuno (28), očnjaci i kutnjaci vrlo su dobro razvijeni, te su kadri i najtvrđe kosti samljeti. Biće da mu je radi toga i zubalo tako očvrslo, jer se hrani oglodanim kostima. Inače je šegrt svežderac (kao još koja životinja?), a jede obično otpatke sa gospodarova stola. Da dođe do obilnije hrane, služi se lukavštinom, što je svakako znak izvjesne inteligencije. Poznat je slučaj, da je jedan takav individuum popio tri litre mlijeka, a da se nije ni dotakao skorupa, koji se na površini uhvatio. Izveo je to s pomoću obične šuplje slamke. Majstor James Watt iz Londona imao je tri šegrta, koji su jeli iz jedne zdjele. Najstariji među njima

bio je osobito proždrljiv, te u namjeri, da dođe do sve hrane, pljune u zdjelu s hranom. Ostala dvojica uz grozno urlikanje odoše od zdjele, a onaj lakomac pojede sve.

Govorni su im organi vanredno razvijeni. Javljaju se urlikanjem, vikanjem i deranjem, što se čuje na kilometre daleko. Vrlo su vješti u oponašanju glasova ostalih životinja, pa ih ima pravih vještaka u mijaukanju, lajanju, kukurijekanju, itd. Ovo osobito rado čine, kad su u gomili. Tom vještinom umiju dovabiti dotične životinje, pa ih onda, uz neko osobito uživanje, mlate kolcima i kamenjem.

Stara neka legenda pripovijeda, da su u davno doba šegrti, mačke i psi odredili ugovorom, što će ko jesti. Kasnije su mačke i psi prekršili ugovor i počeli da jedu šegrtsku hranu i otada ta šegrtska mržnja na njih.

Šegrt ima dvije ruke i dvije noge. Po potrebi hoda na rukama i na nogama, a može i samo na rukama, šta više, i na glavi. Izvrsno se penje, osobito po voćkama, plotovima i krovovima. Pri tom mu osobito dobro služe oštri i dugi nokti, koje ne grize kao neki ljudi. Noktima se i brani u borbi protiv ostalih šegrta, kalfi i sličnih stvorova.

Nerado se pere i ljubi nečistoću. Izgleda, da se zabavlja traženjem gamadi u dlakama. Kad ga gospodar silom pere, izražava svoje negodovanje deranjem i nekom vrsti plača. Gnijezdi se po zagušljivim budžacima, štalama, sjenicama itd.

Odavno živi uz čovjeka i ovome je od velike koristi. Obavlja sve kućne poslove: ziba djecu, češe majstoricu po leđima, pere suđe, čisti cipele, itd. U staro su vrijeme na njemu orali, ali otkad se raširio osjećaj čovječnosti, prestao je i taj barbarski običaj.

Po svojoj prirodi šegrt je temperamentna životinja, te je pored sve mršave hrane ipak vesele ćudi i rado pravi razne vragolije i huncutarije na radost svojih gospodara i susjeda. Dosta je tvrdoglav i neposlušan, pa zato češće dobiva batina. No

mati priroda ne pušta nijednu životinju bez neke zaštite, pa su zato šegrtu izvjesni mišići, na koje prima udarce, čvrsti i odebljali.

Žive pojedince ili u malim skupinama. Kad se nađu u većoj gomili, odaju svoju radost režanjem, deranjem i sličnim glasovima. Tada su vrlo ratoborni i agresivni i jao čovjeku, koji u taj čas upadne među njih. I sama je policija više puta prema njima nemoćna.

Da se što bolje iskoristi njihov nagon za oponašanjem, dresiraju ih u naročitim zavodima, koje se zovu »šegrtske škole«. Čovjek, kojega zovu »učitelj«, imade skupinu od 50 do 60 individua ove vrste, te ih upoznava s raznim naukama i vještinama, što su ih ljudi kao nekorisne odavno napustili. Premda se kod šegrta nije pokazao takav uspjeh kao kod konjâ, koji se dadu naučiti da kvadriraju i kubiraju, ono se ipak nađe takvih, koji mogu cijeli jedanputjedan da zubima napišu, a poneki mogu i olovku da drže nožnim prstima.

Šegrti su valjda jedine životinje, kod kojih se opaža neko umjetničko stvaranje. U blizini zahodskih jama našlo se mnogo slika, crtanih šegrtskom rukom. Začudo je, da se ovi umjetnički proizvodi nalaze baš u blizini zahodskih jama. Neki učenjaci nagađaju, da zagušljivi plinovi povoljno djeluju na maštu ovih stvorova.

Za upoznavanje njihovog života, dobro nam dolazi knjiga, koju je izdao zavod za dresiranje šegrta pod naslovom »Crna knjiga. Prilog za upoznavanje šegrta«. U njoj su s naučnom točnošću bilježene sve pojave iz šegrtskog života, pa nekoje odlomke ovdje donosimo.

A. — Ž a l a c. Nemirne ćudi. Grize klupu. Na opomenu, da ne grize, odgovara srdito: — »Moram nešto jesti, kad sam gladan!« (Pošto je požderao pola klupe, izbačen je iz razreda.)

B. — Š a r o n j a. Nema vjerskih osjećaja. Za vrijeme vjeronauka spava. Probuđen, psuje »majku

božju« onome, ko ga je probudio. Ukoren zbog toga, kune »popovsku mater«. (Kao otpadnik svoje matere crkve, izbačen kroz prozor.)

C. — M a č e k. Mijauče u razredu. Drugovi mu se odazivlju lajanjem, pa nastaje urenebesno mijaukanje i lajanje. (Ovoga treba nabiti na kolac!)

D. — P a r i p. Moralno sasvim pokvaren. Za vrijeme dresiranja koketira sa curama kroz prozor i zove nekakvu Pepu: — »Pepa, dojdi sim, bum ti dal pusu!« Opomenut zbog nedoličnog ponašanja, nešto mumlja i skočivši kroz prozor na ulicu, zavikne: — »Zbogom, dečki, idem ja s mojom pucom!« što je pobudilo veliku veselost u razredu. (Neka se egzemplarno kazni.)

E. — G u b e c. Do krajnosti lijen. Za vrijeme crtanja neće da radi. Kad su ga pitali, zašto ne radi, odgovara osorno: — »Nemam cajta«. (Kažnjen na licu mjesta.)

F. — Đ i p a l o. S ovim se ne da više izdržati. Svaki dan načini po neku svinjariju. Danas je donio šnjofanca i podijelio ga drugovima. Cijeli su sat šnjofali i kihali, da se nije moglo ništa raditi. (Ovaj je formalno izletio iz razreda.)

G. — S v i n j a. Izuo cipele, našto je zavladao takav smrad u razredu, da se je soba morala prozračiti, a dresiranje obustaviti na pola sata. Kad su ga pitali, zašto ne pere noge, bezobrazno je odgovorio: — »Zakaj bi ih pral, kad ih bum opet zamazal?« (Bačen naglavce u rijeku, da se opere.)

I. — P e t e r l i n č e k. Pjeva sramotnu pjesmu »Oj ti, curo, dil, dil, dić«. Na pitanje, ko ga je to naučio, odgovara, da je to čuo od majstora! Ovaj je odgovor izazvao silno pljeskanje među drugovima. (Nogometom bačen u popravilište.)

Po tome, što smo naveli iz šegrtova života, dade se zaključiti, da je čovjek mnogo djelovao na ovu vrstu. U duševnom i tjelesnom ustrojstvu približava se ona čovjeku, da ga u budućnosti potpuno zamijeni.

Smrt Mike Žulja

Mika Žulj ustane iz kreveta i priđe otvorenom prozoru. Dan je već obijelio ulicu i topot prolaznika bubnjao je pločnikom ulični uranak. Mnogo je Mika proživio ovakovih jutara, pa zapravo ne vidi i ne čuje ove svakidašnje pojave. Susjednih kuća i ne zapaža više. Njihove se predodžbe slile u neku jednoličnu sliku, u neku izlizanu i bezbojnu masu, u koju ne može da stane ni jedan nov potez, ni nova boja. Tek crvene hlače nekog vojnika, koji se nekuda žurio, valjda na stanicu, privukle su njegovu pažnju.

»Crvene hlače«, — govorio je sam sebi Mika, — »što će tebi crvene hlače, da te možda lakše pogode? Pa što se toliko kočiš, kao da mi nismo bili vojnici. Znamo mi prijatelju, što je vojska i što je rat. Proživjeli smo mi to, ne boj se!«

Crvenih je hlača nestalo, a u Mikinoj svijesti ostade samo neka crvena mrlja, kao neka crvena radnička zastava.

»Hehe«, uzdahnu on glasno, — »crveni, crveni, tuđe bi vi htjeli, ali nećete tako. Teško se novci teku, ehe, pitajte vi Miku, koliko se on naderao, dok je ovo nešto skucao« ... I sjeti se, da mu stanar Matić, radnik u tvornici koža, nije još platio stanarine za posljednji mjesec, pa ode u drugu sobu da pogleda, da li je to zabilježio u knjigu.

»Ti grešni Matiću!« — mrsio je kroz zube Mika Žulj listajući po knjizi. — »Ti si se nešto pokvario. Dosad si svaki dinar uredno plaćao, a, gle, tebe najedanput! M... M... Matić, ha, evo ga!«

Uze olovku, koja je koncem bila vezana za knjigu i krupnim nesigurnim slovima napiše: »Duguje za lipanj 300 dinara«.

»Kad ćeš ti to, brajkane, platiti?« — nastavi on gledajući u ona kvržasta slova. Pitamo mi tebe za zdravlje. Otišao čovjek u crvene, pa misli, što je tvoje — to je i moje. E da, nismo mi u Rusiji, jok! Još se zna, ko je kući gazda! Ne stiče se ona lako. A ja!«

Mika baci pogled na protivnu stranu, koja je pripadala Žofi Štršenovoj, nekoj usiđelici na tavanskom stanu. — »Ugledaj se ti, crveni Matiću, u Žofu, pa da vidiš, što je red i točnost. Žensko je, ali opet zna, da te poštuje; svakoga prvoga eto ti nje već ranim jutrom i nosi svojih stotinu dinara, pa još veli i »ljubim ruke«. I uštineš je malo za obraz, a ona pocrveni i usteže se. — »Prošlo je to mene, gazda, nismo mi više mladi!« E, Žofice, Žofice, i jesmo i nismo! — Malo se nasmiješi i namigne lijevim okom, kao da ima živu Žofu pred sobom.

»Triše Bamburač!« — iskoči mu pred oči i Mika se ljutito smrkne. »Kad ću ja tebe, gade jedan, da prekrižim? Još mi nisi izletio iz stana, i sud još štiti ovoga lopova. Nađite mi, veli, drugi stan, pa ću se iseliti! — Zar da ja lopovu tražim stan? Jesam li ja gazda u svojoj kući, Trišo trišljavi? Šta veliš: paragraf, utok, priziv? Skinuću ja tebi prozore, goljo goljasti, pa se ti objesi o taj svoj paragraf. Tako ćemo mi s tobom!«

»Gledaj ti, što je čovjek od reda i zakona. Vaso Haramija, oružnički stražmeštar u miru«, — nastavljao je Mika glasno čitati. — »Pa još kako lijepo i u formi taj čovjek plaća stanarinu. »Pozivom na naš ugovor od 1. VII. 1920. (bez broja) šaljem vam stanarinu za mjesec lipanj u iznosu od 250 dinara (slovima dvjesta i pedeset dinara). — Eto, to je ono, što ja velim, da svemu treba neka forma. Pa makar i pljunuo čovjeku u lice, učini to

na neki određeni način, neka se zna, da je čovjek čovjeku pljunuo u lice, a ne kakav konj ili pas. Svemu treba neki red, pa i lopovluku i nevaljaštini. Da, ali danas sve ti je to nekako drugačije: izopačio se svijet, pa to ti je!«

Na ovaj način zabavljao se Mika, kad god mu je bilo dosadno. Uzeo bi knjižicu, u kojoj je vodio račune o stanarini, pa je češće iz nje čitao i razgovarao sa svojim stanarima. S onima, koji su uredno plaćali, bio je ljubezan i šaljiv, davao im najljepša imena, namigivao im i češće uzvikivao: »Tako, tako golubovi moji; čist račun, duga ljubav!« A kod onih, koji su neuredno plaćali, zabrinuto je vrtio glavom i govorio: »Ne valja ti posao, nemoj da se svadimo!« Najgore prođoše oni stari dužnici od nekoliko mjeseci. Tima je davao najpogrdnija imena i nazivao ih lopovima i buntovnicima. Na vrhuncu srdžbe pljunuo bi na koje ime u znak potpunog prezira i gnušanja.

Tek je desetak godina, kako se Mika preselio u grad. Kupio kuću, uredio je kako treba, procijenio stanare onako od oka, koliko koji važe, pohvatao veze i poznanstva i obavio stotinu drugih sitnica, da mu kao novom kućevlasniku redovito kaplje stanarina. Već se sasvim uživio u gradski život, u »gospodski život«, za kojim je toliko čeznuo, kad li mu se opet pojavi ona njegova stara bolest, ali sad još jače. Pomodrilo mu lijevo rame i nikako ne može da krene rukom prema gore. S mukom se je svlačio i oblačio uz ženinu pomoć, stenjući i mršteći se od bola. A i zaduha sve veća i veća. Samo ga najedanput oblije znoj i neke magle hvataju se očiju.

Eto, nema dugo, otkad dođe u grad, da se odmori i naužije gospodskog života pod stare dane. Dvadeset godina držao je gostionicu i dućančić u obližnjem selu, pa kad se prilično potkožio, da može u miru živjeti, proda sve i preseli se u grad.

Baš mu je lijepo! Istina, po neki stanar ne plaća baš uredno, ali opet, lako ga se riješiš i nema ti tu takvog natezanja kao s pijanim seljacima, da dođeš do svojih novaca, nego sve teče u redu, kako Bog zapovijeda.

Na prvoga kapnu pare, skoro nove novcijane, i ne trebaš da ih slažeš i stiščeš kao seljačke zgužvane papire. Gospode, na što li sve ne mirišu ti seljački novci! Neki svojim mirisom sjećaju na metvicu, neki zaudaraju po obojcima, a ima ih, koji potsjećaju na miris suhoga mesa. Sada je toga svega nestalo i Mika živi kao i druga gospoda, koja beru mjesečninu.

»Lijepo je to kod gospode«, mislio je češće Mika, — »za njih vrijedi ono, što je rekao župnik, da ne oru i ne siju, pa ipak žanju. Radili, ne radili, njima njihovo kaplje. Svaki sat desetak dinarčića samo se spuste u gospodski džep. A gospodin samo sjedi i sjedi za stolom i čeka one dinarčice. I po noći, i po danu, i kad jede i kad spava, bio zdrav ili bolestan, njemu njegovog ide, pa ni brige ga«.

Do takvoga gospodskog života, eto, došao i on. Doduše, nije on činovnik, ali je skoro isto, jer i njemu njegov novac sada teče po nekom božjem redu. Kuća mu dobro nosi , da može bez brige živjeti i uživati, kao i ostali građani, a stekao je i neki ugled u gradu. Postao je gradski zastupnik, i izabran je za kapetana u vatrogasnoj četi. Zakladni je član »Društva za uljepšavanje grada«, član »Društva za svečane pogrebe«, potpretsjednik pjevačkog društva »Danice«, daje redovnu pomoć gradskoj glazbi, o čemu ima sačuvane sve potvrde. Kad ga župnik sretne, pita ga za zdravlje i rukuje se s njime. Pa i načelnik nekako naročito ljubezno naglasuje: »O, klanjam se, gospodin Miko!«

Sve bi bilo u redu i lijepo bi se živjelo, samo da ne izbi opet ta stara bolest. Čudna je ta bolest. Dan-dva, zgrabi ga i pritisne na krevet, a onda, opet, kao da i nije ništa bilo. Samo ova omaglica

nešto se češće pojavljuje i izaziva sumnju. Kod pokojnog Mraka, prvog muža Mikine žene i negdašnjeg njegovog gazde, slično je bilo. Najprije omaglice i male nesvijesti, a onda najedanput: kres! i gazda Mrak složi se bez popa i bez svijeće.

Tako je samo od sebe došlo nekako, da je Mika počeo razmišljati i o smrti. Doći će i njemu kraj, kao i tolikim njegovim znancima. Jednog se dana neće dići iz kreveta, pa će ga okupati, obući mu crno odijelo, navući mrtvačke papuče, strpati ga u sanduk i staviti mu čislo u prekrštene ruke. Doduše, šta će mu čislo, kad ga ne zna ni moliti. No svejedno, ljepše izgleda, a i red je takav. Dolaziće prijatelji i znanci, poškropiće ga svetom vodom, uzdisaće i govoriti: — »Ode naš dobri Mika! A ko bi to i pomislio? Još jučer se sa mnom šalio«. I svi će tako uzdisati i po koju suzu spustiti, a on će ležati nepomično i stakleno gledati kroz poluotvorene trepavice (ako mu ne metnu dinare na oči, da ih zaklope).

I pomalo je sazrijevala misao, da je smrt blizu i da se valja za nju pripravljati. »Treba misliti na to, gdje ću leći. To hoću da znam, da me poslije smrti ne bace gdjegod u zakutak sa drvenim krstom, koga će brzo nestati. Dosta se Mika Žulj nažuljao na ovom svijetu i valjda je zaslužio, da bar po smrti pošteno legne. Jok, nećete tako lako s Mikom! I Lucija bi me sigurno brzo zaboravila. Ko zna: možda jedva čeka da umrem, pa da se s kime sklepa. Naći će kakvu gradsku vucibatinu, koja zna lijepo pripovijedati i lagati: — Milostiva Lucija sim — milostiva Lucija tam! i ode moja muka, ni za grob mi se neće znati. Nećete tako, ne, zna Mika, što će uraditi!«

Kad se malo oporavio, otišao je na gradsko groblje, da si izabere mjesto. Čvrsto je odlučio, da si još za života, sagradi grobnicu, da mu poslije smrti ne podvale. Razgledavajući grobove, opazi, da su najljepši grobovi na glavnom putu, a neugled-

niji bliže ogradi i na kraju groblja. »Isto tako je i u životu«, pomisli Mika, »sirotinja se ugiba ustran, a gospoda šire lakte i guraju se napred. Takav mu je već red; neka se zna, ko je gospodin, a ko sirotinja. Gledaj samo, kako se razvaganio onaj tamo s lančanom ogradom. Zauzeo mjesto za deset sirotinjskih grobova. Ko zna, možda je i debeo bio; kakvu li je trbušinu imao, negdje od hektolitra. Sigurno je imao i zlatni lanac preko trbuha kao i ja!«

— A što ste se vi, ptići, kraj ograde zarinuli u zemlju, da vam se jedva trag vidi? Ne, neće Mika Žulj k vama. Dosta sam bio s vama za života, a sad ću među ove trbušlije s kamenim spomenicima i lančanim ogradama. Može mi se. Ako ne po gospodstvu, a ono po imetku.

»Gle ti tebe, prijatelju, i fotografiju si prilijepio, bome si dobar bio, uhranjen i lijepo izbrijan. A što si tako brkove ufitiljio? Trgovac si bio? Lijepo. I ja sam bio trgovac. Ti si sigurno bio od onih krupnih, koji su na vagone trgovali. Možda si i varao onako na veliko, pa pred smrt zapalio debelu svijeću sv. Antunu, dao popu hiljadarku, da ti služi vječnu misu i sve se izbrisalo, kao da si bio svetac... Možda si i svetom Petru tutnuo u šaku koju banku, pa strugnuo u nebo i sad tamo užívaš kao i ovdje. A da šta bi drugo? I Mika će tako. Sve se može, kad je novaca.

»A koji si ti, đavole đavolji, s tako čudnim imenom: Mathias vitez Mussmulla de Babindol. Oficir? Švaba možda? A gdje ti je, prijane, tvoja oficirska čast i zlatne zvijezde? E, nema više: Kompani reks šot! Otišlo je to i gnije skupa s tvojom časti. Konačno, možda si dobar čovjek bio, ko te zna! Samo ti se spomenik previše ukočio!«

Naiđe na grobara, gdje kopa raku i upusti se s njime u razgovor:

— Kopate?

— Kopam!

— Je li dobra ova zemlja?

— Nije baš najbolja, brzo se dolazi do vode!

— Kako, zar će mrtvac u vodi ležati?

— Pa svejedno mu je, a možda i bolje: prije će sagnjiti!

— Brrrr, ovdje baš ne bih želio počivati! — strese se Mika. — Znate, — poče otežući Mika, — htio bih da nađem zgodno mjesto, gdje bih sagradio za sebe grobnicu, pa vas molim, da me svjetujete, gdje bi bilo najbolje. Vi ćete to najbolje znati, a i neće vam biti krivo od mene!

Grobar zabode lopatu, podigne glavu, pruži se iz jame, nekako ga sumnjivo promjeri i upita:

— »Kako velite?« Imao je on već takvih mušterija. Eno onoga luckastoga grofa u maloj kapelici. Sagradio on nju davno prije i svaki dan dolazio, da je obiđe. Možda i ovom štogod fali u glavi. Ali ne smeta, dobre su to mušterije.

— Dobro, — odgovori grobar. — Ja ću vam pokazati jedno zgodno mjesto među samom gospodom! — Izvuče se iz rake i povede Miku u glavnu aleju do jedne prazne parcele. — Ovo je zgodno mjesto, — reče grobar, te iščupa jedan grumen. — Istina, ovaj grob s lijeve strane nije najljepši, ali neka vas ne smeta, ipak tu leži neki profesor. Što on nema spomenika, nego običnu drvenu krstaču, kriva je slabost ljudskoga srca. Znam ja njegovu udovicu i češće sam s njome razgovarao, evo ovako kao s vama. U početku dolazila mu svaki dan na grob i govorila, kakvu će mu lijepu grobnicu sagraditi, a poslije ništa od toga. Upetljao se tu neki oficir, valjda mu je bilo žao žene, pa ju stao tješiti i, boga mi, utješio je. Presta ona dolaziti amo, pa i grob već zarastao. Eto takovo je žensko srce: pusti suze i sve zaboravlja.

»A ova grobnica sa desne strane i ne zna se zapravo, čija je. Bila je to grobnica nekoga tr-

govca, a sada u njoj leži trgovčeva žena i neki advokat. Taj se advokat uvukao unutra baš na fiškalski način. Kad je umro, namisli njegova žena, da mu zida grobnicu, pa da ga ne kopa u zemlju, dok grobnica ne bude gotova, zamoli vlasnika ove grobnice, u kojoj su bila još dva prazna mjesta, da privremeno smjesti mrtvaca u nju. Ovaj dozvoli i poslije toga sretan slučaj pošao je na ruku advokatu, odnosno njegovoj ženi. Vlasnik te grobnice utopio se u rijeci i nigda mu ne nađoše lešine. Kako trgovac nije imao nikakve rodbine u blizini, presta se i advokatova udovica brinuti za novu grobnicu svome mužu. Tako tu sad leži advokat i nikud se ne miče. Da je živ, on bi sigurno rekao, da se je »dostajao« prava vlasništva time, što je tolike godine »u posjedu iste«. Znam ja, ko su advokati i mene su otjerali s očevine.

»Ova prazna parcela, to vam je najbolje mjesto, što vam ga mogu preporučiti. Suho, mogu vam garantirati. Nemate brige s te strane. Kad sam nedavno iskopao kosti onoga, koji je tu ležao, sanduk mu je bio još skoro cio, na lubanji suha koža, a glava još kosmata. Već trideset godina, otkako rujem po groblju, upoznao sam svako mjesto i znam svaki komadić, kako diše«.

Mika je šutio i slušao; svidjelo mu se grobarovo objašnjenje. Ono ga je unosilo u neku veselu uzbudljivost kao onda, kad je bogato društvo bančilo i rasipavalo novac po njegovoj gostionici. Pri izgledu na dobar posao, krv mu je jače kolala i zajedno bi s gostima vikao i potcikivao, kao da je pijan. Sada mu je bilo nekako slično. Milo mu je bilo već to, da će se ipak konačno i zauvijek smjestiti među gospodom. Kad ovdje bude negov grob i kad bude zlatnim slovima uklesano njegovo ime, svi će ljudi govoriti: — »Ovo su gospodski grobovi!«

Kao što kupac, kad misli, da je vrlo jeftino kupio, žuri da isplati, da što prije dobije robu, bojeći se da onaj drugi ne bi odustao, tako se i Miki

najedanput žurilo, da ga ne bi kogod pretekao i odnio mu ispod nosa ovako »dobro« mjesto. Valovi poslovne radosti udarali su u obale njegove svijesti. Nestalo je one glavne misli, da se umire i da se kupuje grobnica, a pojavila se nova i debela misao, da se nešto d o b i v a. Stoga je trebalo brzo, brzo raditi i ne pustiti, da ga ko pretekne.

— Hvala, najljepša vam hvala, što ste me tako dobro uputili! — uzbuđenim glasom odgovori on grobaru, pružajući mu ruku. Ovaj, nimalo uzbuđen, nije mu davao ruke, već je na nešto mislio, što je Mika onog trena shvatio i malo zbunjen mašio se za novčarkom.

— Gle, skoro sam i zaboravio, oprostite! — i pruži mu novac rukujući se.

— Nemajte brige, kad vam ja kažem: mjesto je odlično i sam bi general mogao ovdje ležati! — doda grobar, tek da nešto kaže, a mozgom mu se kliznula sasvim druga misao: — »He, znam ja vas, gospodu. Zaboravljate, kad treba davati, ali znam i ja, gdje ću vas opipati; ne prevrćem badava već trideset godina vaša gospodska crijeva!«

Mika se žurnim koracima otputi sa groblja, nekako pobjedonosno i veselo raspoložen, kao mladić, kad se s uspjehom vraća od svoje djevojke i očima govori prolaznicima: — Dobio sam je!

Nenadano, bez ikakve veze, sune mu misao, da ne zna broja odabrane parcele i da neće znati župniku reći, što zapravo traži, pa zavikne smjesta:

— Vi, vi, grobaru, koji je broj m o j e parcele?

— Broj 12!

— Ta vi ste genijalan čovjek, — radosno je uzviknuo župnik, kad mu je Mika natuknuo, zbog čega je došao. — Sjednite, molim vas, već sam željan da govorim s pametnim čovjekom. Pa kako ste, kako ste?

Miki je bilo milo, gdje se gospodin župnik ovako prijateljski ponaša prema njemu. Skoro da

mu je rekao, da se on neće ni pogađati i da će mu odmah platiti, što zatraži, jer se on ne pogađa, kad kupuje dobru robu. Ta misao bila mu je već na vršku jezika, kad li se opet povrati, jer je Mika imao naviku, da u poslovnim stvarima ne rekne sve, što misli. Mjesto da izgovori misao, on se umiljato smješkao.

A bio je majstor u smješkanju, već prema prilikama i ljudima. Nekad se samo naškubio, a nekad i otvorio usta, da mu se vide pocrnjeli zubi. Katkad se i glasno smijao: ha-ha-ha, ili: hi-hi-hi, onako pjevuckajući, skačući preko skale. Iskusio je on u životu, da to mnogo znači, kad znaš pokazati slatko lice. Zato je njegov obraz uvijek bio spreman na takav uslužno-slatki smiješak... Naučio je on to, natežući se s pijanim seljacima, da im otme koji krajcar više. To mu je sada već prešlo u naviku i kad govori s kime, njegovi se lični mišići bez razloga razvlače na usiljeni smiješak, kao da veli: »Reci nešto, bratac, da ti se svidim svojim smješkanjem!« I što je više skrivao svoje prave misli, sve se više usiljeno smješkao.

— Tako, tako, velečasni, znate i sami, kako je, čovjek star!

— Kakva starost, vrag je star, a ne vi. Biće vas još dugo, moj gospodine; još će se koja snaša iz Dubrave (to je selo, u kom je Mika živio) okrenuti za vama! — reče župnik tapšajući ga prijateljski po ramenu i vragoljasto mu namigujući.

— Nema od toga ništa, velečasni, to je za mladost, a mi stari, koji smo već jednom nogom u grobu, treba da Bogu polažemo račune i da gledamo, gdje ćemo leći!

Župnik se uozbilji i napravi zabrinuto i pobožno lice, da nekako dovede u sklad svoju svećeničku ličnost s Mikinim govorom i naslućujući, da će se tu nešto zaraditi, trudio se, da zadrži ozbiljno držanje.

Mika nastavi pričati, kako je naumio, da si još za života sagradi grobnicu, pa je došao, da si kupi jednu parcelu, koju je jutros odabrao. Kako on, doduše, nema velikih novaca, ali opet skucao je svojim poštenim radom toliko, da može mirno živjeti, ako čovjek štedi i ne razbacuje novce. On se nada, da velečasni neće precijeniti pogotovo, kad on po svojoj smrti ne misli zaboraviti svetu Mater Crkvu, koju je uvijek rado potpomagao. (Ova je misao njemu sada za vrijeme razgovora sasvim nenadano došla, pa mu je bilo čudno, kako mu je to palo na pamet, kad nigda o tom nije razmišljao. Bio je veseo, što je na ovako zgodan način natuknuo velečasnom, da ne pretjera u cijeni.)

Dok je Mika pričao, župnik je već dobio »ideju«. Već duže vremena domišlja se on, kome da proda grobnicu nekog pomorskog kapetana, koji je ovdje umro na prolazu i čiji rođaci iz Njemačke ne dolaze skoro dvadeset godina, da mu obiđu grob. — »Treba samo lešinu prenijeti na drugo mjesto, pa eto zarade!« mislio je župnik. — »No, baš ne mora ni to; ima u grobnici dosta mjesta, pa mogu još dvojica leći uz kapetana!«

— Znate, znate, gospodine Mika, imam jednu ideju b a š z a v a s. Moje načelo bilo je i ostaje, da se dobrim i poštenim ljudima mora ići na ruku. Zašto da se vi bacate u trošak i da gradite novu grobnicu, kad ja imam na raspoloženju gotovu raku. Prava gospodska grobnica, od cementa, f i n a r o b a, kad vam ja kažem! — Župnik je zanosno opisivao sve prednosti grobnice samo da pridobije Miku, jer se ovakove mušterije rijetko kada javljaju.

Mika se sjetio grobnice. Bila je ukrašena velikim željeznim sidrom. Ta grobnica leži odmah preko puta od parcele, koju je Mika izabrao. U prvi mah župnikov ga je predlog malo iznenadio, ali se brzo snašao. Naviknut da ucjenjuje i da kupuje što jeftinije, uvidio je zgodu i brzo se odlučio,

iako mu je bilo nejasno, kako da župnik prodaje tuđe grobnice. Ipak zaobiđe tu misao (što ga se to tiče!) i odluči da kupi. Svoje odluke nije otkrivao, nego naprotiv, zatrpavao ju je tobožnjim skanjivanjem i neodlučnošću, samo da obali cijenu.

— Nije to za mene, velečasni; ja sam čovjek običan i prost, kome treba jama i nešto opeka, pa dosta! — glumio je Mika.

— Ma šta se vi tu ponizujete, dragi moj, kad vas cijeli grad cijeni i poštuje? Eto, baš neki dan šećem ja po groblju i stanem baš pred ovu raku, pa mislim: — »Bože moj, evo ovako fina grobnica skoro je prazna, a mogao bi se u nju smjestiti kakav o d l i č a n građanin s malo troška«. I vjerujte mi, premišljavajući, za kojeg odličnog građanina da to ostavim, padoste mi vi prvi na pamet. Rekoh u sebi: — »To je naš čestiti i vrijedni građanin, pa on to i najviše zaslužuje!« Ali opet pomislim: neka ga Bog poživi na radost našu, a grobnica neće pobjeći! Sad vi meni kažite, nije li to sve čudnovato: ove moje misli i ovaj vaš dolazak? Bože, tajni su putevi Tvoji! — uzdahne župnik i pobožno digne oči.

Izgleda, da su Mika i župnik bili od istoga tkiva tkani, premda su tako suprotnog zanimanja. Dobri trgovci i dobri glumci nadmeću se, ko će kome podvaliti. Taj je položaj Miki bio odmah jasan i on je nekako nagonski osjetio svoga čovjeka, pa da je tu nepotrebna svaka gluma, kad oni dobro vide jedan drugome u dušu. — »Ovome se prodaje, a ja sam kupac, pa je položaj očit i jasan!« zaključi Mika i odluči da presiječe to natezanje.

— Da čujem, što tražite?

— Kao za vas: tri hiljade!

— Polovica biće dosta!

— Ma nemojte tako!

— Dajem gotove pare!

— E, što ću, svoji smo!

Misao, koja je Miku sada obuhvatila, bila je određena i nametljiva. Što će onaj spomenik tamo na seoskom groblju među zapuštenim seoskim grobovima, po kojima krave pasu i čijim krstačama pastiri vatre lože, kad on i Lucija imadu sada ovdje svoju grobnicu. Spomenik pokojnog Mraka u Dubravi baš je lijep, sav od išaranog mramora i Lucija je mnogo potrošila na njega, samo da dokaže svijetu, kako je ona voljela svoga Mraka i da nije istina, što se pronosilo po selu, kako je ona živjela s Mikom još za živoga Marka. (A istina je, da se ona brzo saživila s Mikom, koji je u njihovoj kući bio nešto između sluge i rođaka, i u tom se nije niko baš pravo razaznavao.) Stari je Mrak nešto naćuknuo o odnosima između Mike i Lucije, ali se pravio, da vidi i ne vidi, pa se držao kao da ga se to ništa ne tiče, jer glavno je, da »on ima svoj red« i da posao napreduje.

Po smrti Mrakovoj Lucija mu podiže spomenik, zbog čega je češće došlo do svađe između nje i Mike, jer je ovaj tvrdio, da je šteta davati novce za kamenje, kad od njega nema nikakve hasne. Ali je Lucija tvrdo odlučila, da dokaže svijetu, kako je ona bila poštena žena i da to dokaže, nije žalila troška, jer, konačno, poštenje je sve, što čovjek ima.

»Sada, rasuđivao je Mika, — »kad smo u gradu, nije potrebno da još uvijek dokazujemo seljacima Lucijino poštenje, pa bi bilo zgodno, da taj spomenik dovezemo i smjestimo na našu grobnicu. Šta će tamo da se češu o njega seoske krave i da pastiri bruse na njemu svoje noževe, kad može da bude ukras ovome gradu? Mrakovo ime daću isklesati i biće kao nov. Kako će lijepo izgledati, kad bude uklesano zlatnim slovima: M i h a e l Ž u l j! Da staviću: »Mihael«, jer »Mika« to je seljački, prosto. I sjeti se, kako je još kao đak pučke škole silno želio, da vidi svoje ime naštampano. Kako je zavidao onim odgonetačima u »Anđelu Gabrijelu«,

čija su imena bila otisnuta debelim slovima. On nije imao sreće, da dođe među odgonetače i mnogo je puta sanjao svoje ime natiskano masnim slovima. U velikoj čežnji, da vidi svoje ime natiskano, dođe mu na um i napiše pismo uredništvu »Anđela Gabrijela«, u kojem moli, da mu otštampaju njegovo ime, pa će im poslati jednu krunu. I zaista u slijedećem broju u poruci od uredništva pisalo je ovo. »Dragi Mikiću, evo tiskamo tvoje ime: Mika Žulj, a ti sada učini svoju dužnost i pošalji obećanu krunu!« Istina, da im nije nigda poslao tih novaca, jer ih kao dijete nigda nije ni imao. Kasnije, kao stariji čovjek, češće se sjećao te zgode i stidio se sam sebe zbog toga duga. Bio bi kasnije i platio svoj dug iz djetinjstva, da nije bilo toga stida i bojazni, da kao odrastao čovjek ne bude u tuđim očima smiješan. I danas obuhvata ga onaj isti zanos pri gledanju na prvi tisak svoga imena i taj užitak kao da se prenosi na zlatna slova nadgrobnog spomenika...

Jednoga dana, vraćajući se iz grada kući u selo, na putu prama Dubravi sretahu seljaci neobičnog putnika. Na četiri kotača običnih seoskih kola bijaše navaljen nadgrobni spomenik, povezan lancima i užetima. Refleks sa zlatnih slova odavao je, da je to spomenik. Na kamenu sjedio je dežmekast čovjek, šezdesetih godina, sasvim sijed. Vruće mu je i nekakvom šarenom krpom briše znoj. Kola cvile pod teretom, a gonič pogledava u kotače i uzdiše: — »Vražjeg li tereta; slomiće mi kola!« Bio je to Mika. Vozio je iz Dubrave Mrakov spomenik klesaru, da ukleše zlatnim slovima: »Mihael Žulj« —

Odjednom osjeti Mika, kao da ga je neko udario kamenom u glavu. Okrene se, da se obrani od udarca, ali osta na stolcu kao privezan, tijelom nagnut na stol. Ni ruke nije mogao položiti na stol,

jer je i u njih ušla neka teška i olovna nemoć. Neke maglice poletješe mu na oči, pa zatim mrak, crnina. Htjede da viče, ali mu se jezik spustio nemoćan niz donju usnu. — »To je smrt!« pomisli on i čudno mu bi, jer mjesto straha, javi se radost, što se to sve događa lako, bez naročitih boli i duševnih potresa, kako se bojao. I opet nastade mrak. Crni oblaci u tami dizali se i spuštali...

Došavši u sobu, Lucija u početku i ne obraćaše pažnje na Miku, tek nakon nekoliko časova postade joj čudno, što on mirno sjedi i ništa ne govori. Kad ga je bolje pogledala, spazi otromboljenu donju usnu i ukočene staklene oči... Sumnja joj proleti mozgom, vrisak joj se htjede da otme, ali ga neka druga misao zgrabi još u zametku i zagnjuri ga na dno prsa, ne dajući mu, da se prolomi zrakom. Drhtavim rukama prihvati Mikinu glavu, koja se nemoćno podade dlanovima. Zatim potrči do vrata, da koga zovne, ali joj opet nova misao presiječe put, pa ona zakorači prema ormaru, u kom je Mika držao novce, našto se zamisli i stade.

Za to vrijeme Mikino je tijelo mirno počivalo na stolcu, glavom naslonjeno na stol. Oblaci tame u njegovoj svijesti smiriše se i kroz jednolični slabi mrak počeše se javljati obrisi stvarî kao u zoru. On prepozna svoju sobu i začudi se, kad ugleda sebe na stolici. Spazi i Luciju, kako se trza u nedovršenim kretnjama i bi mu još zagonetnije. Pomisli, da sanja, ali ga pogled na Luciju zaprepasti, jer on ne samo da je vidio njezin lik, nego je i saznavao njene misli. Kao da je gledao u dno njene svijesti: on spozna, da je ona zbunjena, preplašena i neodlučna: — G d j e s u k l j u č e v i o d o r m a r a? Ova je misao sjekla kao svijetla zraka polumrak sobe.

Mika posegne rukom u džep, gdje je držao ključeve, ali, koliko god pokušavao turiti ruku u džep, nije mogao da pogodi u nj. Pogleda na džep i zamijeti, da on zapravo i nema hlača, ni ostale

odjeće, nego kao da je golo tijelo prevučeno modrikasto-bijelom maglom, koja se sasvim priljubila uz tijelo. Pokuša da opipa to novo odijelo, ali nikako da ga prstima prihvati: — »Čudna li sna!« mune mu mozgom.

Lucija priđe k truplu i podrhtavajući stade pretraživati džepove. — »Što tražiš po mojim džepovima?« srdito zavikne Mika i zgrabi je za ramena, da je odbije od svog tijela. Njoj proletješe srsi preko leđa i nešto hladno, ljigavo, osjeti ona na ramenima, no ne presta kopati po džepovima. Grozničavo je težila za ključevima, da »spasi«, što se spasiti dade, dok ne dođe rodbina njegova i njezina, koja će navaliti da traži pomoć, a možda i prava.

Zaprepasti se Mika, što se ona ne miče na sva njegova potezanja, a najviše ga je zapanjilo, kad pored sve vike ne čuje svoga glasa. Pomalo postade mu jasnije, da je on zaista umro, da to nije samo san, nego da je on sigurno sada na drugom svijetu. Ta toliko puta je razmišljao o tom drugom svijetu i nikako nije mogao pravo zamisliti, kako je tamo. Jedino kad je mislio o paklu, donekle mu je postalo jasno, da ne bi bilo ugodno, kad bi ga pekli na vatri ili kuhali u kotlu. Kako to oni u nebu uživaju »licem u lice gledajući Boga«, to nije mogao da shvati. Pa kako da gleda bez očiju? A eto, sada je sve jasno. On gleda, premda može da turi prst u oko, a da pri tom ne osjeća nikakve boli. On sve vidi, pa i kroz stijene kuće, skroz naskroz, bez ikakvih zapreka. Čak i tuđe misli odrazuju se u njegovoj svijesti, kao slike u ogledalu.

Lucija je našla ključeve od ormara, uzela novac i zlatninu, skrila ih pod svoj madrac, prišla do Mike i povratila mu ključeve u džep. Ogledala se, da nije kogod spazio, a onda vrisnula jakim glasom: — »Miko moj! Miko moj!« Sustanari dotrčaše, raskopčaše mu grudi i položiše ga na krevet. Neke žene poliše ga vodom i primakoše mu pod nos octa.

Neko je dubokim i promuklim glasom vikao: — »Treba mu pustiti krv!« Čuli se glasovi: — »Po doktora, još je topal!«

Što se dalje događalo, bivalo je Miki sve jasnije. On je bio načisto s time, da je mrtav i da sve ovo, što misli i radi, čini kao duh, a ono, što se sad proteglo preko kreveta, to je njegovo mrtvo tijelo. Gledao je, kako su ga polijevali vodom i natirali octom i osjećao je, kako niko od tih ljudi, koji su se motali oko njega, nije zažalio za njim, nego je naprotiv u svakom od njih još tinjala radost, što se to n j e m u nije dogodilo ... Pa i sama Lucija strahovala je i na vršku straha nosila jednu misao kao neku svijetlo-sivu krugljicu: — »Samo da se ne povrati!« ... Tek dolazak doktora upalio je u njenoj duši neko crveno svijetlo radosti i odagnao sumnju i strah, jer je Mika zaista bio umro ...

Sprovod se kretao, kao što se obično kreću svi sjajni sprovodi, ne najkraćim putem prema groblju, nego glavnim ulicama, da ga što više naroda vidi. I Mika je klipsao za njime. Njegovo duhovno tijelo bilo je vezano za lešinu nekim užetom od iste materije, od koje je bilo i tijelo, i vučen tom pupkovinom i nekom neodoljivom silom, čas je lebdio, čas padao na zemlju, idući za sprovodom na groblje. Lebdeći nad pratnjom imao je sliku čitavog pogreba i uživao. Toliko mnoštvo naroda: školska djeca, muzika, vatrogasci, pjevačka društva, zlatna staklena kola, tri popa, itd. Eto, doživio je davno željeni san, da ga pokapaju kao kakvog gospodina i da ima sprovod prvoga razreda. Svako, ko danas vidi ovu pratnju, mora reći: »To je sigurno umrla neka f i n i j a o s o b a, to je neki gospodin!« Ali ga to i stoji mnogo. Naplaćao se on raznih članarina tolikim društvima samo da ga gospodski isprate do groblja.

U dubokoj crnini, praćena najbližom rodbinom, Lucija je išla za mrtvacem, naslanjajući se na

svoje pratioce, šmrcala i tobože jecala. Češće je zagledavala u ručnu torbicu i kopkala po njoj. Stalno joj je dolazila misao, da je ne bi kogod od rodbine pokrao. Da li je sve ormare zaključala? Zna, da oni od rodbine, koji su ostali da urede stan, jedva čekaju priliku, da štogod zgrabe. — »Treba da plačem!« — Trže se ona najednom ispred veće skupine ljudi, koji su motrili pratnju. — »Što će svijet govoriti, kad me vidi, da slabo naričem?« i stade silom jaukati, jer suze i tako nije mogla da spusti. Gledala je preda se u zemlju, i onako ispod oka bacala pogled lijevo i desno, pa gdje god je spazila veću gomilu ljudi, odmah se jače zanjihavala, zabacivala i puštala nekakve trbušne uzdahe, kao da će pasti u nesvijest.

Kad su već došli blizu groblja i kad je trebala da udesi najžalosniju scenu, nikako da zaplače. Silila se, ali nije išlo. Dozove u mašti najžalosniju sliku iz svoga života, kad je kao mala djevojčica plakala kraj majčina odra, ali joj ni to nije uspjelo. Davna slika bila je blijeda i samo se na čas javljala, jer ju je odmah potisnula pomisao, da oni, koji su ostali kod kuće, neće štogod nanjušiti i pokrasti. Stigla je već pred raku. — »Šta će svijet o meni misliti, što na grobu ne plačem?« uplaši se, i, da je niko ne opazi, uštine se do krvi ispod lijeve dojke, pa zavrisne kao da je kolju: — »Što ću ja bez tebe, Miko, golube moj. Bolje da me crna zemlja proguta!«

Pošto svećenici obaviše ceremonije, iz gomile, koja se stisnula uz raku, začu se nečiji duboki glas:

— Žalosni zbore!

Svi se okrenuše prema govorniku, nekoj okrupnoj podbuloj osobi, koja je stajala na rubu rake i u lijevoj ruci držala komad papira.

— I opet nam strašna smrt ugrabi jednog veterana istine i pravice, prijateljstva i ljubavi. Da, kažem, prijateljstva i ljubavi, jer svako, ko je upo-

znao njegovu plemenitu dušu, morao ga je zavoljeti i biti mu prijateljem. Bio je pun uzvišenih misli i plemenitog osjećanja za sve, što je dobro, lijepo i plemenito!

»Boga mi, tako je«, pomisli Mika, — »volio sam dobru kapljicu i lijepu snašu, a potezao sam se i po sudovima za istinu i pravicu. Kažu, da sam bio gulikoža, da sam iste račune dvaput naplaćivao i da sam češće na računu dopisao. Glupani! To je takav zanat. Prilike to donose same sobom. Zar sam ja veći glupan od drugih? Pa konačno, jesu li platili? Jesu! Da li ih je sud osudio? Jest! Da li je sve bilo u skladu sa zakonom? Jest! E, a nu!«

— Već otac njegov bio je čovjek izvanredan, koga su resile mnoge krasne duševne vrline. Uzgojiti valjana, poštena i pobožna čovjeka, bila je prva i najglavnija njegova zadaća. U radu za ostvarenje tih težnja, bile su mu vodilice: pravednost iznad svega, te ljubav prema Bogu i ljubljenom narodu!

Mika malo sabere pažnju, kao da pravo ne shvaća, što ovaj govori, jer mu se učinilo čudno, da taj čovjek priča o njegovom ocu, kojega ni sâm on nije nikad vidio. — »To laže, lažitorba novinarska! Otkud da on zna mog oca? Ali lijepo laže, to mu se mora priznati. Nisam ga pravo razumio, što je govorio, ali govori krasno. Možda i ne laže. On zacijelo po meni sudi o mom ocu. Ako laže, neka laže, jer umije lagati. Skladno je i ugodno se sluša. Milo je meni, a milo i drugima. Ne vrijeđa nikoga, pa nikome od toga štete. Pa da i ima štogod zla da kaže, zašto bi to govorio, kad tu mrtvac leži?«

Premda je Mika umro i bio već svijestan o svojoj smrti, kontinuitet njegovog mislenog života nije se prekinuo ni mnogo izmijenio. Sadržina njegove svijesti ostala je ista i on je na čas zaboravio, zaokupljen novim doživljajima, da je taj mrtvac, što ga pokapaju, doista on.

Mati mu je bila idealna žena. Bila je prava Kornelija, puna materinske brige i ljubavi za svoju

djecu. Ona ga je vodila krepkom rukom po stazi poštenja i uvijek mu govorila: — »Sinko, ma šta bio, budi pošten!«

»Jaga mi se zvala mati, Jaga, a ne Kornelija. Ali možda je to isto, samo finije rečeno? A što se mora priznati, mora. Bila je zdušna žena. Svake je godine došla o Trojacima iz grada, u kom je služila, u naše selo na proštenje. I uvijek mi je govorila: — Pazi, što radiš, da te ne uhvate! E, bome sam se i pazio. Nikad policija nije imala sa mnom posla!«

— Zlatno doba svoje mladosti proveo je naš veliki pokojnik u blizini svojih dragih roditelja i na majčinom krilu srkao je prve kapi dobrote, poštenja i ljubavi prema svome narodu. Blaga, ali stroga i pravedna očeva desnica, usađivala mu je u dušu prve klice karakternosti i patriotizma. Voćka ne pada daleko od stabla, veli naša narodna poslovica, pa zato i vidimo, da su: pravednost, poštenje, rodoljublje i marljivost bile glavne vrline, što ih je još mladi Mika baštinio od svog debla: oca i majke!

»Kakvo zlatno doba mladosti, lažeš kao konj; nisam ja onda vidio ni bakra, a kamoli zlata. Samo, otkud ti to sve izmisli o ocu, neka te dragi Bog zna. A lijepo mi zboriš, da te je milina slušati. Nikad takvo što nisam o sebi u životu čuo. Eto ti, što je čovjek. Treba da umreš, da doznaš, ko si i što si« . . .

— Kako je bio pronicava uma i velike ljubavi prema narodu, zarana je opazio, da je glavna poluga za boljitak naroda ekonomija i trgovina, pa se njima odao svom dušom i svim tijelom svoje zlatne mladosti i nepokvarena srca. Za teških dana, kad je silnik htio da otme narodu dušu iz njedara, vrsta se on u prve patriotske redove, dajući tajno potpore svima onima, koji su se borili protiv narodnih zloduha i izdajica. Radio je živom riječju u narodu i imao je za svakoga pun tobolac savjeta, vrijednijih od dragoga kamenja, i blage utjehe kao melem slatke. Za njega vrijede one zlatne pjesnikove riječi:

»*Strašivica vijekom strepi,*
A junak je vuk u gori,
Zube kaže, pa se bori,
Dok mu udes vjeđe slijepi«.

— Već je zarana ušao u prve borbene redove, pa zborom i tvorom širio prosvjetu i narodnu svijest među neukim seljaštvom. I dok je narod drijemao u duševnom mrtvilu, Mika Žulj korača s duhom vremena kao zvijezda prethodnica narodne sreće. Bio je žarište naše narodne misli u svom kraju. I kao što matica skuplja oko sebe pčele radilice, tako je i ovaj čelik-značaj i kremen patriot kupio oko sebe sve, što narodski misli i osjeća!

»Bome i jesam«, potvrdi Mika, — »kod mene su se svi sastajali: bilježnik, načelnik, učitelj i sva ostala gospoda. Što je bilo poštena svijeta, to je pilo u mojoj birtiji. Pa kad su još došla ona gospoda iz grada, bome je bilo tu i r e v o l u c i j e: pilo se sve do zore. I nikoga se nisam bojao, jer sam imao u džepu žandara, financa, kotarskog pretstojnika i drugu gospodu. A istina je i to, da sam jadnome narodu pomagao. Nije bilo čovjeka u selu, da mi nije ostao dužan«.

— I plodovi toga velikoga rada nisu mogli izostati! Led je bio probijen. Narod se trgnuo iz stoljetnog sna i porušio svoje kitajske zidove. Neprijatelji se razbježaše kao slijepi miševi u svoje rupe. Narodna je vila zaplakala od radosti. I zato, prožeti duhom ideja vrloga pokojnoga, nad njegovim grobom zadajmo si riječ, da ćemo ovom našem idealnom ocu, neustrašivome borcu, umnome vođi i čelik-značaju, sačuvati trajnu spomen, duboku harnost i vječnu slavu, dokle god bude udaralo i posljednje narodno srce. Slava Miki Žulju! Slava mu, slava! . . .

Miku nešto stegne u podgrlcu i potjera na plač. Ovako što nije on ni očekivao. Uvijek je o sebi dobro mislio, ali po ovome, što ovaj priča, zaista je šteta, da je umro. I suze mu procuriše. Bio je uvjeren, da narod gubi u njemu velikog čovjeka.

Radnici spustiše užetima sanduk s mrtvacem. Jednom se od njih isklizne uže, a sanduk tresnu o zemlju uz potmuli tutanj. Nehotice se Miki ote uzvik: — »E t o t i g a v r a ž e!«

Svijet se razišao. Ostali su još radnici, da zatrpaju raku. Kad su i oni otišli, Mika se sneveseli. Bilo mu je tjeskobno i neobično u novom položaju. Htio bi da se vrati kući, ali ne može, osjeća, da je vezan za svoju lešinu i da se ne može od nje odmaknuti. Sjeo je na ploču od rake, dok mu je pogled pao na drveni križ, što mu ga zabiše na čelo grobnice:

»Zašto mi napisaše, da sam star tek 55 godina, kad mi je već 63?« začudi se Mika: — »K o m u j e t o t r e b a l o?« I sjeti se, da je pokojnom Mraku, prvom Lucijinom mužu, bilo isto tako napisano manje godina, nego što mu je zaista bilo. To dakle, nije pogreška, nego tu su neki Lucijini računi, jer je to bez sumnje njeno maslo. Mika naslućuje, da je tu nekakva kvaka, ali mu još nije jasno, čemu Luciji treba, da joj i mrtvi muževi izgledaju mlađi u očima svijeta?

Kraj grobnice ležao je, još nepostavljen, mramorni spomenik, što ga je sâm dovezao iz sela. Zlatna slova njegovog imena ljeskala se kao negda zlatni lanac preko Mikina trbuha: — »Ko zna«, — razmišljao je on — »što će od mog tijela biti za nekoliko godina. Ništa, zemlja. Svi će me zaboraviti i jedini će ovaj kamen sačuvati moje ime. Drugo je sve crklo. Zašto sam živio? Za ovaj kamen, što tu leži!« odgovara apatično.

Noć se spustila i zavladala hladnoća. Mjeseca nema. Zvijezde su same treperile, kao da kome na-

miguju. Groblje je zadobilo čudesan oblik. Kroz tamu probijale se raznobojne, šarene prikaze, kao da vjetar njiše mnoštvo lampiona. To su se motala po groblju astralna tjelesa pokojnika. Premda je Miki ova slika bila nova, ipak se on nije preplašio, jer se već privikao, gledajući astralna tjelesa živih ljudi. Kod ovih, doduše, nije ih ovako jasno zapazio kao ovdje. Sad već dobro vidi gospodina tmurno-sive boje, kako potišten, kao da donosi neku veliku brigu, hoda alejom. Neka crvena kruglja juri amo-tamo srdito gurajući, na koga naiđe. Purpurno-crven mladić zaljubljeno gleda u zvijezde i nešto govori. Neka žena, svijetlo-zelena, zastala je kraj Mike, kao da mu ima nešto reći, ali ga samo žalosno pogleda i ode dalje. Uto, kao svijetlo-žuta lopta, spuštao se neki lik iz nebeske modrine sve bliže i bliže. Stade pred Mikom i poviče: — »Zdravo, Miko!« On prepozna svog negdašnjeg stanara profesora Zgurića. Njegovo žućkasto-bijelo tijelo lebdilo je kao dječji balon, kad se vjetar njime poigrava i primaklo se k Miki.

— Jeste li vi to, gospodine profesore? — radosno će Mika.

— Ja sam, kako vidite, eto me do vas!

— E, baš vam hvala, što ste se potrudili do mene. Ne znam, što bih počeo. Ne mogu se još pravo snaći u ovom svijetu. Sve mi je tako tuđe i nepoznato!

— Polako, polako, na sve ćete se priviknuti!

— Znam ja to, ali mi je ipak teško. Koliko god mi je jasno, da sam umro za onaj svijet, još su mi uvijek sve misli tamo. A uz to osjećam glad i želja me vuče kući u grad!

— Zato sam ja i došao do vas, da vas, kao svog starog znanca, uvedem i uputim u ovaj novi svijet!

— Hoćete li mi to zaračunati? — našali se Mika.

— E, moj Miko, nema ovdje zaračunavanja! Ovdje svako briguje svoje svjetske račune i gleda, da ih što prije prečisti. Zato sam ja i došao do vas, jedno zato, da mi oprostite, ako sam vas kadgod uvrijedio, a drugo, da vas uputim u život na ovome svijetu. Vi se žalite na glad i druge tjelesne prohtjeve, a i sami vidite, da je to nerazumno. Obuzima vas čežnja za kućom i ostalim zemaljskim svijetom. Svi smo mi to prolazili i prošli, neko dulje, neko kraće. Samo će ovakovo stanje kod vas dugo potrajati, jer ste se u zemaljskom životu slabo duševno razvili. Ljudi vaše vrste, kojima je glavna svrha života bila da zgrnu što više imetka, da se dobro najedu i napiju, više pate u ovo prelazno doba, jer se teško otkidaju od zemaljskog života. Zato vi...

— Kakov je to skandal, molim lijepo? Neko se jednostavno uselio u moju grobnicu! — srdito mašući rukama prilazio je neki tamno-narančasti duh, kome je iz glave izbijalo crvenkasto svijetlo. Bio je to Fritz von Ballowitz, pomorski kapetan i pravi vlasnik grobnice.

— Ja sam, molim, — Mika će nesigurnim glasom, — ja sam tu grobnicu kupio!

— Kako velite: kupio? Da niste možda i moju lešinu kupili, molim lijepo, — podruguje se von Ballowitz, — pa hoćete od nje da pravite umjetno gnojivo, molim lijepo, ili možda koštani ugljen za čišćenje šećera!

— Izvolite pitati gospodina župnika. On je meni ovu grobnicu prodao, a ja u redu platio!

— Tako, molim lijepo, vi ste to platili i sad mislite, da je to vaše mjesto? Ne pitate se vi ništa, molim lijepo, da li je župnik bio vlastan prodavati moju grobnicu, jelte? Šta vas briga za to, molim lijepo. Zbog toga, što vi imate, molim lijepo, mnogo novaca, vi mislite, da možete kupiti što hoćete. Budhin nos, dlaku iz brade Muhamedove, ili što je još jeftinije: kosti Fritza von Ballowitza, da od njih

napravite umjetno gnojivo i pođubrite svoju pšenicu, a od toga brašna žena će vam napraviti palačinke, molim lijepo, i gospodin će Fritz imati čast, da se smjesti u utrobi gospodina Mike Žulja, ako se ne varam!

— Pogodili ste, ja sam Mika Žulj, trgovac!

— Da, molim lijepo. Možda će poslije toga vaš poštovani želudac blagoizvoljeti jedan čajić, koji ćete popiti griskajući šećer, koji se prije toga pročistio kroz kosti Fritza von Ballowitza!

— Ne tiče me se; platio sam grobnicu gotovim novcem i sad je moja. Ako vám nije pravo, eno vam župnika!

— Vi i vaši uvijek tako govorite: platio sam — moje je! Ali, molim lijepo, gdje je tu logika? Zbog toga, što ste vi trgovac, koji ima novaca, i zbog toga, što je župniku zatrebalo novaca, vi držite, da možete trgovati s kostima Fritza von Ballowitza. Šta je on za vas? Roba i ništa više. Za vas je sve roba: i misao, i želja, i ljubav, i molitva, sve, sve je vama samo trgovački artikl, sve vi nastojite da unovčite i ništa vam nije sveto, molim lijepo. Župnik može da prodaje ulaznice za nebo, ali ne može moje kosti i moje grobnice. Te ovlasti on nikako nema. Uostalom, da vam iskreno kažem, nije meni mnogo stalo ni do moje grobnice, ni do lešine. S njima ja davno nemam nikakve veze, Ali me ljuti to, što nekim ljudima u zemaljskom životu već ništa nije sveto, čak ni grobovi bližnjih, molim lijepo. Nije im bilo dosta, što su trgovali mojim znanjem i mojom snagom, nego hoće još i moj grob, molim lijepo. Neka bar lešinu ostave u miru!

Mika je potišteno pogledavao na profesora Zgurića, neće li ga ovaj uzeti u zaštitu. Ali profesor je šutio, znak, da i on odobrava, što ovaj govori. Mika se smeteno vrtio na mjestu, ne znajući, što da odgovori, kad kapetanu nikako ne ide u glavu ova čisto jasna stvar, da svaki čovjek za svoj novac kupuje, što hoće. Šta on ima da odgovori?:

— Tu sam, pa tu i ostajem! — rasrdi se Mika i okrene leđa von Ballowitzu.

Ovaj uhvati njegovu misao i razdraženo poviče:

— Ne, nećete ostati u m o j o j grobnici, varate se. Otići ćete vi n a s v o j e m j e s t o. To vam ja jamčim. Imam ja dosta snage, da to izvršim, — i stade da se diže u vis kao naračanski balon, kad se otkine.

Dan prije Svih Svetih došla je Frau von Ballowitz iz Würtemberga, da obiđe grob svoga muža. Već je prošlo mnogo godina, otkako je zadnji put bila ovdje. Dolazila bi ona češće, ali je daleko Würtemberg, veliki su troškovi, a penzija malena. Uz to ona ima na vratu i muževu mater. Ipak je učinila sve, što je mogla. Svake je godine slala neku nagradu grobaru, da drži grob u redu. Njena je savjest mirna.

Što je sada ipak došla, da ga obiđe, drugi su razlozi. U stvari, ona je došla amo k njemu zbog sebe, a ne zbog njega: Frau von Ballowitz opet se udaje. Iako obično udovice, kad su pred ponovnom udajom, zaboravljaju u sebi sve uspomene na prvoga muža, ona je ovo morala učiniti. Tražila je to njena savjest i njen budući mir. Već joj se desetak noći u snu javljao njen Fritz. I to stalno svake noći ista slika. U bijeloj mornarskoj uniformi stojao je kraj svoga groba i pogledavao čas u nju, čas na grob. Gledao ju je tako tužno i prekorno. Gledao, ali ništa nije govorio.

Snovi su mučili i uznemirivali udovicu baš sada, kad je bila pred novim brakom i kad je trebala, da se pokaže vesela. Šta mogu da znače ovi snovi? Možda je on opominje na ono obećanje? Naime, ona je na samrti obećala svome mužu (bilo joj je tada dvadeset i dvije godine), da se nikada neće udavati. Tako se živo sjeća još te scene. On ju je primio za obje ruke mrtvački vlažnim rukama i drhtavim glasom molio: »Lilly, obećaj mi, da se nećeš udavati poslije moje smrti, jer bi se moja duša žalostila zbog toga«. Ona mu je obećala. Zar se može što odbiti čovjeku na samrti? A kad se pravo uzme, nije ni znala, što je smrt, niti je bila sigurna, da će on umrijeti. Dala mu je riječ zbog utjehe, da njemu bude lakše i da ozdravi, kao što mu je i prije toliko toga obećala, da ga obraduje. Bože moj, valjda nije to obećanje ozbiljno shvatio? Ali sada možda ipak traži od nje, da ga održi. Ne bi to bilo pravo. Dosta je dvadeset godina živjeti među uspomenama na jednog mrtvaca. Njegova mati nije nikad gasila kandila ispod njegove slike. Nosile su uvijek crninu i svako jutro išle u crkvu, da se pomole za dušu. Zar nije to dosta žrtve? Da, učiniće još i to. Otići će na njegov grob i tamo izmoliti od njega oproštenje za ono nesvijesno obećanje. On će joj oprostiti, on je tako dobar . . .

Već na ulazu u groblje obliše udovicu suze. Ne zna pravo ni sama, zbog čega. Da li zbog sjećanja na svoju mladost, na tužno i tmurno udovištvo, ili zbog kršenja tobožne prisege? Što da mu rekne? U njenoj maštи i nema predodžbe groba. Kao da on tu negdje stanuje, silom odvojen od nje, i sad će se opet, nakon toliko godina, sastaviti . . . u davnoj kratkotrajnoj bračnoj sreći. Ona će mu ispričati patnje svoga udovanja i on će joj zacijelo oprostiti obećanje, jer će i sam uvidjeti, da je bilo dosta.

»Gle, šta je to? Da nijesam pogriješila?« — zapita se Frau von Ballowitz, kad je ugledala grob svoga muža i na njemu spomenik s velikim zlatnim slovima: »MIHAEL ŽULJ«. Mikin se spomenik raširio i razvaganio kao da je on tu jedini gazda, a željezni križ Fritza von Ballowitza tek malo viri kao da se skriva. I da nema velikog sidra s lancem, ne bi niko primijetio, da je tu kapetanov grob. Žena se u prvi mah zaprepastila. Ne vara se, to je očito: na grobu njenog muža podignut je spomenik još ne-

kom mrtvacu. Sigurno je i zakopan u njihovoj grobnici... Uzbuđena ovom neočekivanom slikom, zaboravila se i prekrstiti, te uvrijeđena zbog ovakvog barbarluka, potrči prema izlazu groblja, da joj grobar dade razjašnjenje.

— Strašno, strašno! — govorila je glasno, približujući se grobarovoj kućici. — Jedan strani čovjek u grobnici moga muža! Nečuveno! Tako što može se dogoditi samo na Balkanu!

Grobar je mirno sasluša i odgovori, da su tako Velečasni naredili, i da on ništa drugo ne zna.

Nezadovoljna, otrči udovica do župnika.

— Nije moguće, da se tako što dogodi u mojoj župi! — odrešito je ustvrdio župnik i pošao zajedno sa udovicom na groblje, tobože da se uvjeri, da li je to istina. Kad su došli do grobnice, stade se župnik krstiti i prenemagati kao da prvi put vidi grobnicu.

— O, Gospode, kako se to moglo dogoditi kraj mojih očiju? — tobože se uzrujavao i jadao. Zovnuo je grobara i uzrujano povikao na njega: — Ti, ludo stara, što si opet uradio? Jesam li ti točno rekao, da za Žulja iskopaš parcelu 37-a, a što si ti uradio? Zakopao si ga u 37-b, skupa s gospodinom kapetanom. Bog s tobom, čovječe, kako ti je samo moglo pasti na um, da zakopaš jednoga običnog purgara s gospodinom oficirom? Tako vam je to, Gnädige, — obrati se on prama Frau von Ballowitz; — kad čovjeh pređe šezdesetu, treba ga ureda radi pogubiti. To nije više čovjek, nego nepotrebna stvar, koja se baca na smetište!

Grobar je šutio. Uloga njegovog cijelog života bila je da radi, šuti i nosi tuđe grijehe.

— Nemajte brige! — umirivao je župnik kapetanovu ženu na rastanku. — Čim prođu blagdani, sve ću ja urediti. Vi ćete oprostiti, zabuna: star čovjek. Nemajte brige. Nije ovo Balkan!

Frau von Ballowitz primila je župnikovo objašnjenje, ali zadnja riječ o Balkanu, više ju je zabri-

nula nego utješila. No da se osigura, povjeri ona prije odlaska stvar policiji.

— Prosvjedujem protiv toga, da mene bacate napolje. To sam ja platio, i to je moja grobnica. I Švabu sam mogao izbaciti, da sam htio. Ništa me se ne tiče, da li je župnik imao pravo da proda. On je župnik i može raditi, što hoće. Ako zlo radi, zato će on odgovarati. A kad ja nešto platim, onda je moje i božje. Neka se oni sa župnikom izravnaju, a mene neka puste na miru!

Badava se Mika bunio, radnici su postupali po dobivenom nalogu. Izvukli su njegov sanduk i zakopali ga na kraj groblja, među grobove, zarasle travom i bez križeva. Grobovi su to sirotinjski, zapušteni i zaboravljeni, uski i skoro sravnjeni s ledinom, jednaki u svojoj bezličnosti, kao visoka trava, što ih pokriva.

Mika je tupo promatrao, kako prenose njegovu lešinu i nemoćan osuđivao sam sebe.

— Miko, Miko, budalo svjetska, i pravo ti je. Što si škrtario za života i tamo, gdje nisi trebao? Mogao si sagraditi svoju grobnicu i ležati u njoj kao pravi gospodin. A ne, da se otimlješ za ležaj s nekakvim Švabom i na koncu da te izbace kao uljeza!

— Nemojte se ništa ljutiti! — tješio ga profesor Zgurić, koji je češće dolazio, da ga primiri u teškim časovima i da mu razjasni nepoznanice zagrobnog života. — Sve to tako mora da bude; šve što doživljujete sada, za vaše je dobro. Sjećate li se, kako ste izbacivali stanare iz svoje kuće, čim vam je ko ponudio dvadeset dinara više, ili ako nisu mogli koji mjesec platiti? Sada vam Providnost vraća, da osjetite, kako je čovjeku, kad ga bacaju iz stana. U ovom svijetu treba da se sredite, pokajete, urazumite i poboljšate. Oslobođeni od zemaljskih strasti, spoznaćete prave vrijednosti i postaćete bolji. I kad se opet povratite u zemaljski život, bićete pravi gospo-

din, ne samo po vanjštini, nego po srcu i razumu. A sada idem, do viđenja!

— Ne, ne idite još, gospodine profesore! — molio je Mika. — Ja sam tako utučen i najradije bih zaplakao. Ne napuštajte me, molim vas, povedite me sa sobom!

— Drage volje, gazda-Miko, ali vidim, da vi još ne razumijete dobro život na ovome svijetu. Ne možete vi sa mnom, jer je vama određena granica, do koje se možete popeti, a ta je niža od moje. Određeno je ovdje, dokle će ko da se popne i s kime da se druži, kao i u zemaljskom životu. Na zemlji su ljudi razdijeljeni uglavnom na seljake i radnike — građane i male činovnike, kapitaliste i visoke činovnike. To su tri svijeta, ili tri kategorije, koje se međusobno ne miješaju i svako živi za sebe, kako zna i može. Seljak i radnik ne mogu tako lako u građane, jer se neko mora brinuti za jelo i odjeću. Ako se koji i provuče u više društvene slojeve, onda je uspio ili svojom pameću, ili lopovlukom. Kad je ko pametniji i duševniji, ljudi ga dižu i govore mu: penji se, brate, i zapovijedaj! Tako je i pravo. Ali i lopov umije da se progura. Udari nožem, otme, prevari i zgrne pare. Kad zgrne pare, onda ga ljudi drže za pametna, jer vele: da nije pametan, ne bi ni zgrnuo toliko novaca, pa i njemu odobravaju: ostani tu, kud si se popeo! Ovaj ih baš mnogo ne mari, jer se on silom uspinje i nikoga ne pita za svoje mjesto.

»I ovdje je nešto slično. Ima i tu granica za svakoga. Oni, koji su na zemlji težili samo za imanjem i novcem, ili oni, kojima je bila najveća radost u dobroj hrani i piću, nalaze se na najnižoj razini blizu zemlje, da se žaloste i muče gledajući, kako ljudi uživaju. Ostali, koji su više mislili na dušu, razvijali duševnost i pošteno živjeli, oslobađaju se tjelesnih strasti i penju se na više, bliže Bogu i veseli, što se oslobodiše strasti i patnja, lepršaju kao šareni leptiri, koji izletješe iz svojih

čahura u nebesku modrinu. Svako uživa po zasluzi i svako ima svoje mjesto i granicu radosti. Duhovi iz krajeva veće radosti mogu da se spuste na niže k onima, koji se još čiste i pate, da ih obodre i upute, kako da ubrzaju duševni razvoj. Kod nas se ne može niko maskirati, potkupiti koga ili prevariti, jer jedan drugom gledamo misli. Svako ovdje važe, koliko je težak, ni gram više ni manje! —

Mika je progledao. Pred njim se razastr'o njegov zemaljski život kao hrpa istrošene odjeće, koja je doduše u svoje doba dobro poslužila, ali je sada već neukusna i nepotrebna. Otvoriše mu se vidici novog života, istančanijega, finijega, duševnijega. I on će proći svoju sudbinu, očistiće se od zemaljskih pogrešaka, da uđe u novi, viši, gospodskiji život. Dolazilo mu je na um, da je on zapravo na dnu svoje svijesti uvijek težio za takvim životom. Težio je za boljim, ali ga ljudi pogrešno uputiše o tome, u čemu je prava vrijednost života. Konačno, možda je tako i moralo biti.

GDJE JE ŠTO

Strana:

Pripovjedačeva autobiografija 3

Stričeva ratna historija 15
Redovitim putem 22
Mišljenje Save Poniznoga 43
Cherchez — les femmes. 51
Zapisci popisivača stoke i ljudi 59
Bez posla 85
Jadi ženidbenog kandidata 91
Piščev san 97
Život i muka gospodina Trbuhovića . . . 107
Šegrt 113
Smrt Mike Žulja 117

NAJNOVIJA IZDANJA „Zabavne Biblioteke"

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

469. **»Život i doživljaji majmunčeta«.** Dnevnik male šimpanse Kaške, koja nam je poznata iz djela »Robovi sunca« od poljskoga pripovjedača Ferd. Ant. Ossendowskoga. Ovi doživljaji malog majmunčeta u afričkoj prašumi i medju ljudima oduševit će mlade i stare čitaoce, kao što je oduševila Kiplingova »Indijska džungla«. Neobična ova pripovijest, izatkana umiljatim humorom i životnom mudrošću, puna prirodnih krasota i nečuvenih šumskih pustolovina, razgrijava fantaziju i prenosi čitaoca u suncem obasjane daleke krajeve. Djelo je ukrašeno sa 48 slika, a cijena mu je 25 dinara.

470. **»Četnik usamljene zvijezde«.** Historijski roman iz četničkog života u Texasu od Zane Grey-a. Od istog onog amerikanskog autora, koji je napisao »Jahače rumene kadulje« i »Duginim tragom«. Djelo puno ljepote i romantike. Doživljaji mladog odmetnika Buck Duana, koji se potucao od nemila do nedraga, noseći glavu u torbi i hvatajući razbojnike na granici Texasa i Mexika, zaokupit će interes svih mladjih i starijih čitalaca. Danas nema medju amerikanskim pripovjedačima autora, koji bi bio više prevodjen na sve kulturne jezike od Zane Grey-a. Njegove su knjige pune čistoće, mladosti i snage. Srce mu previre od ljubavi, drugarstva i smisla za ljepote prirodne. U materijalističkoj epohi rekorda i sexusa njegova su djela čisti kristal. Velik pjesnik, koji usrećuje ljude. — Knjiga je ukrašena krasnim slikama filmskog Fox-Corporation. Din. 38.—. Uvezano Din. 48.—.

471. **»Zlatno stubište«.** Pjesničko djelo francuskog pripovjedača Edmond Jaloux-a. Radi se o čovjeku, kojemu je život zadao stotine uboda, ranjavajući njegovo samoljublje, njegovu duševnu čistoću i preveliki ljubavni zanos. Pjesnik Valère je nesretan u dnu srca, ali ga od očaja spasava svijest o njegovoj unutrašnjoj vrijednosti, pa se ponosno izgrađuje u sebi i u svom ponosu. A ono, što on u životu nije mogao dočekati, htio bi, da mu dočeka bijedna sinovica — kojoj diže kule u zraku. Učinio ju je romantičnom i zanesenom i voljela je samo ono, što je poetično i uzvišeno. I dok je bila uz njega, činilo joj se, da stric ima pravo i da će biti sretna samo, ako bude njemu slična. A kad se vraćala u sumorni, praktični krug svoga oca — ohladnjela je i nije više ništa razumijevala od »zlatnog stubišta iluzije«, uz koje ju je stric vodio. I ona polazi stazom realnoga života. Moral djela: Zlatno stubište, kojim se penju pjesnici, ne ostvaruje se na ovom svijetu, jer na zemlji važi samo gola istina i realnost. — Din. 16.—. Uvezano Din. 26.—.

472. **»Nerancula« i »Kyra Kyralina«.** Dva istočnjačka romana od rumunjskog pripovjedača Panait I s t r a t i-a. U prvom opisuje autor svoje djetinjstvo, koje je proveo u Braili sa smionom i obijesnom Grkinjom Neranculom, kojoj je bilo suđeno, da ju narod opjeva kao daleku simboličnu sestru Afroditinu, kako najzad iščezava u morskim valovima. Pobjedonosno i radosno izašla je ona iz pjene morske, da bi se, odvraćajući se od varljivih slika svijetla, vratila u carstvo talasa, i da bi ponijela sa sobom zadnje opsjene, koje čovjeku daje očajanje. Bludnica, koja donosi nesreću svima onima, koji za njom usplamte istinitom ljubavlju! . . . I junakinja drugoga romana, Kyra, pošla bi istim putem, da se nije izgubila negdje u orijentalnim haremima. U ovom drugom romanu iznesen je (u osobi salebdžije Stavra) problem bolesne senzualnosti u čitavom njegovom tipičnom istočnjačkom patosu. Ovu zabludu prirode pokušava autor ublažiti rezigniranim shvaćanjem sudbine. — Din. 28.—. Uvezano Din. 38.—.

473. **»Zečja omča — kosa djevojačka«.** Roman iz arktičkih krajeva sjeverne Amerike od J. O. C u r w o o d a. Avanturistička pripovijest najnapetije sadržine. U njoj je prikazan život jednog napola podivljalog čovjeka, koji živi na beskrajnim pustolinama kanadskim sa svojim vukovima, koji ga vuku u saonicama i brane od krvoždednih eskimskih plemena. U opise veličajne prirode spretno je upletena ljubavna avantura između jednog oružnika, koji je išao u potjeru za ovim divljakom, i jedne djevojke, koju je divljak zarobio i čuvao kao zjenicu, jer je u njenoj kosi nalazio fetiš za svoj oboljeli um i od te kose pravio zamke (omče) za hvatanje zečeva . . . Lektira, koja će ista tako zaokupiti starije kao i mlađe čitaoce. — Din. 18.—. Uvezano Din. 28.—.

474. **»Nova skrižaljka«.** Roman iz sovjetske Rusije od Pantelejmona R o m a n o v a. Radi se o velikom problemu današnje ruske omladine: — da li u odnosu između muškarca i žene smije doći do potpunog uništenja svake poezije i romantike ili treba da se i dalje kultivira idealna ljubav i jačanje porodice? Po komunističkom shvaćanju imao bi svaki muškarac zbaciti sa sebe »okove« malene porodice, da bi postao članom »velike«. Žena, koja traži, da muža sasvim privije uz sebe i odvoji ga od svijeta, kao i muž, koji teži da živi samo za svoj društveni rad, ne mogu obastati zajedno, kao što dvoje ljudi ne mogu plivati, vezani zajedno. Mora nadvladati ili jedno ili drugo — ili se rastati. Najveća drama odigrava se u srcu žene i u — mozgu muža. Zato pisac traži »novu skrižaljku«, koja će i muškoj i ženskoj psihi bolje pristajati. Svakako je problem, koji se rješava između Sergija i Ljudmile, glavnih protagonista ovoga romana, jedan od najdubljih, što smo ih posljednjih godina prenosili iz stranih literatura. Din. 24.—. Uvezano Din. 34.—.

475. **»Plamena košulja«.** Roman iz vremena posljednje turske revolucije od carigradske pripovjedačice Halide E d i b. Ljubavni misterij jedne turske žene. Roman strasti i borbe za oslobođenje Male Azije. U romanu se opisuje mahnita ljubav prama jednoj mladoj udovici, kojoj su Grci ubili muža i dijete, a ujedno i borba jednog povaljenog naroda, koji se trza i otima za slobodom. Ovu borbu nije niko mogao bolje opisati, nego ova vanredna pripovjedačica, koja je i sama stojala u prvim bojnim redovima svojih muških pobornika. Bila je jedna od najgorljivijih propagatorki Kemal-pašinih slobodnjačkih ideja, a njena udovica Aiša (u kojoj kao da je sebe ocrtala) svojim osvetničkim duhom lebdi pred revolucionarskom vojskom kao plameni stup i simbol za oslobođenje domovine. Nad svim burnim događajima osjeća se nježna i beskrajna dobrota jedne umne žene, koja i danas igra prvu ulogu u duševnom i političkom preporađanju pomlađene Turske. — Din. 28.—. Uvezano Din. 38.—.

476. **»Hodočašće ljubavi«.** Roman dvoje ljudi od Upton S i n c l a i r a, najvećeg socijalističkog pripovjedača amerikanskog. U ovom djelu opisuje autor kalvariju svoga književničkoga života. U ličnosti mladoga Thyrsisa ocrtao je sebe ili njemu barem pripisao glavne ideje, koje samoga autora vode u životu. Thyrsis poznaje samo »religiju razvijanja«, pa je spreman da sebe žrtvuje za budućnost i za ono, što bi ljudi imali biti. Po njegovom shvaćanju život nije nikakova šala, ni ikakav blagdan i on nije ni licemjerstvo, ni varanje samoga sebe. U životu okrutni neprijatelji stavljaju bezbrižnima zamke: u tom životu provaljuju slijepe i nesmiljene sile, koje ne obuzdava ni Bog, ni ljudi. I te slijepe i nesmiljene sile Sinclair iznosi u svoj njihovoj snazi i drastičnosti, prikazujući život mladoga književnika, koji sa svojom ženom Corydonom mora živjeti u šumama, jer okrutni gospodari amerikanskoga žurnalizma ne primaju njegove romane, koji ne ugađaju širokoj masi. I brak Thyrsisov umalo da se nije razriješio zbog bijede i neimaštine. Istinsko hodočašće ili križni put ljubavi! Vrlo ozbiljna knjiga, koja navodi na duboke misli. — Din. 32.—. Uvezano Din. 42.—.

477. **»Brodovi prolaze«.** Ruski poratni roman od Vl. G. L i d i n a. Djelo, koje se svojom tehnikom i neobično širokim zahvatom znatno razlikuje od svih dosad nam poznatih romana svjetske književnosti. Kao da je cijela pripovijest složena od desetak različitih novela, koje se vežu samo osnovnom autorovom idejom. I ono, što se nalazi na dnu mora, u nedosežnim dubinama zemaljske kruglje, u berlinskom laboratoriju, na neistraženom otoku Sjevernog ledenog mora, na moskovskom hipodromu i u noćnom kabinetu petrogradske kurtizane — sve to stoji u nekoj čarobnoj vezi, koja pomiče život, preporađa ga i nagovještava novo čovječanstvo, koje će biti sretnije od dosadašnjega. I kad pronevjeritelj Glotov skače u bujicu petrogradske Mojke, a spasava ga jedna konservatoriskinja u poderanim cipelama, ima to da označi samo jednu etapu u »prolaženju brodova«, koji dolaze jedan za drugim, izmjenjujući među sobom ognjene signale . . . Što jedna generacija napravi dobra ili zla, sve će se to odraziti na budućim pokoljenjima, koja moraju biti i savršenija i sretnija od današnjega. I sva je knjiga prelivena divnom lirikom i ljubavlju za čovjeka bez truna pesimizma, koji je inače tako svojstven

nekim ruskim pripovjedačima starijeg datuma. I opet jedan sovjetski pisac, koji ničim ne odaje atmosferu današnjeg ruskog rušilačkog režima. Din. 22.—. Uvezano Din. 32.—.

478. **»Kolja Mikulka«.** Dječja pripovijest iz velikoga rata od češkoga pjesnika i akademika Rudolfa M e d e k a. U djelu su ispripovijedani ratni doživljaji ruskoga dječaka Kolje (Nikole), koji se u bojnom komešanju pridružio češkim legionarima i od njih dobio češko narodno ime »Mikulka«. Svojim svježim, sažetim načinom pričanja evocira Medek u toj knjizi žive i plastične slike, obojene jarkim bojama slikara. S umjetničkom snagom umije on da odvoji ono, što je bitno i karakteristično, stvarajući od maloga Kolje »junaka«, koji je sticajem prilika jedne noći »zarobio« šest češkin vojnika (koji su prebjegli s austrijske na rusku stranu, da se predadu) — i zadobio visoko odlikovanje sv. Jurja... Sve je to ispričano nježno, s puno poezije i bez krvi, kako i doliči jednoj knjizi, koja je namijenjena češkoj i uopće svoj slavenskoj omladini. Djelo je ukrašeno sa 34 slike. Din 20.—. Uvezano Din. 30.—.

DNE 15. SVIBNJA IZAĆI ĆE
OD JACK LONDONA:

CRVENO BOŽANSTVO

PRIPOVIJEST SA
SALOMONSKIH OSTRVA

„ZABAVNA BIBLIOTEKA"

Frankopanska ul. 1. **ZAGREB** Broj ček. rna 34.516

*

Izlazi svakoga mjeseca jedna ili dvije knjige.
Cijena je broširanoj knjizi prema opsegu.

*

Uvez u engleskom platnu sa zlatnim napisom Dinara 10·— više.

Vlasnik i izdavač Zaklada Tiskare »Narodnih Novina« (Frankopanska ul. 26. — Odgovorni urednik: dr. **Nikola Andrić** (Vinkovićeva ul. 5.) — **Tisak Zaklade Tiskare »Narodnih Novina«** (Frankopanska ulica 26.) Za štampariju odgovara: **Vladimir Kirin** (Deželićeva ulica broj 2).